ANALELE ŞTIINŢIFICE

ALE

UNIVERSITĂŢII „AL. I. CUZA" DIN IAŞI

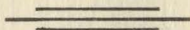
(SERIE NOUĂ)

SECŢIUNEA III

a. Istorie

TOMUL XV, ANUL 1969

FASC. 2

ANALELE ŞTIINŢIFICE

ALE

UNIVERSITĂŢII „AL. I. CUZA"

DIN IAŞI

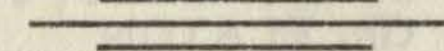
(SERIE NOUĂ)

SECŢIUNEA III

a. Istorie

TOMUL XV, ANUL 1969

FASC. 2

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII
„AL. I. CUZA" — IAŞI

Tomul XV, s. III a, fasc. 2 1969

SUMAR

Pag.

NOTE

ROMÂNIA ŞI PROBLEMA STRÎMTORILOR ÎN AJUNUL CONFERINŢEI DE LA MONTREUX

DE

I. SEFTIUC

Prezentă constant în cursul ultimelor secole printre dominantele relaţiilor internaţionale, problema strîmtorilor Mării Negre nu şi-a pierdut importanţa nici în perioada interbelică. Discutată în 1919 la Paris, reluată în cursul anilor 1920—1922 în dezbaterile diferitelor conferinţe internaţionale ce-şi propuneau, între altele, să pună capăt conflictului militar greco-turc, chestiunea Bosforului şi a Dardanelelor a fost reglementată prin Conferinţa de la Lausanne, din 24 iulie 1923.

Evoluţia situaţiei internaţionale după 1933, sporirea agresivităţii statelor fasciste, ascuţirea contradicţiilor dintre marile puteri, au stîrnit o îndreptăţită îngrijorare în rîndul tuturor popoarelor şi în special în rîndul ţărilor mici şi mijlocii, care au căutat, prin cele mai diverse forme, să-şi asigure integritatea teritorială, suveranitatea naţională şi securitatea.

Tocmai astfel de preocupări vitale, impuse de noile realităţi ale politicii mondiale, în special de lupta imperialistă pentru dominaţie în Mediterana răsăriteană şi în Orientul apropiat, legitimează şi atitudinea Turciei în problema strîmtorilor. Aceasta din urmă a revendicat, folosind *orice împrejurare favorabilă ivită după 1933*, modificarea regimului Bosforului şi Dardanelelor fixat în 1923, prin redobîndirea dreptului de a remilitariza coastele Mării Marmara şi de a-şi restabili deplina suveranitate asupra zonei strîmtorilor, prin desfiinţarea Comisiei internaţionale.

Vital interesată în existenţa unui regim cît mai echitabil la „porţile" Mării Negre, din motive asupra cărora literatura istorico-juridică deja a insistat, România a ţinut să fie prezentă în toate etapele luptei politico-diplomatice antrenate de chestiunea strîmtorilor, definindu-şi fără echivoc poziţia. În cele ce urmează ne propunem să analizăm poziţia riveranilor şi a celorlalte puteri interesate

în problema strîmtorilor, în ajunul Conferinței de la Montreux, stăruind în particular asupra atitudinii țării noastre în perioada de după trimiterea către semnatarii Convenției de la Lausanne a notei turce din 10 aprilie 1936 și pînă la deschiderea conferinței ale cărei hotărîri vor constitui actul de naștere a noii Convenții, semnată la 20 iulie 1936.

La 10 aprilie 1936, guvernul de la Ankara a trimis o notă circulară către guvernele statelor semnatare ale Convenției strîmtorilor precum și către Secretariatul General al Societății Națiunilor, la Geneva. În această notă, se propunea întrunirea unei conferințe internaționale pentru revizuirea statutului strîmtorilor din 1923 și se reafirmau sintetic motivele deja cunoscute din intervențiile anterioare făcute de oficialitățile turcești, în diferite ocazii, în cursul anilor 1933—1936[1] — pe care le-a avut în vedere Turcia atunci cînd formula cererea de modificare a Convenției de la Lausanne[2].

În esență, nota constata schimbarea situației din Europa, din punct de vedere militar și politic, în raport cu momentul cînd se stabilise, în 1923, statutul strîmtorilor. Pe atunci, Europa mergea către dezarmare, iar organizarea ei politică părea că se baza pe principii statornicite de drept, consacrate prin angajamente internaționale. În acel moment istoric, Turcia a semnat clauzele restrictive ale Convenției strîmtorilor, cu siguranța pe care o dădea articolul 8 — peste garanția articolului 10 din Pactul Societății Națiunilor — că semnatarii, și în toate cazurile cele patru mari puteri (Anglia, Franța, Italia și Japonia), își asumau răspunderea de a apăra strîmtorile împotriva oricărei amenințări.

Nota făcea constatarea că dacă de atunci situația din Marea Neagră prezenta un aspect „de concorde en tous", în schimb, nesiguranța se întindea tot mai evident în Mediterana. Conferințele navale au arătat o reluare a reînarmărilor, șantierele navale construiau vase de un tonaj încă neatins, iar fortificațiile continentale și insulare sporeau fără încetare.

În asemenea împrejurări schimbate, singura garanție care trebuia să acopere nesiguranța totală a strîmtorilor a dispărut și ea, crizele politice ivite pînă atunci dovedind că mecanismul în ființă, pentru

---

[1] Société des Nations (în continuare SDN), *Actes de la Conférence pour la réduction et la limitation des armements. Procès-verbaux* (14 décembre 1932—24 juin 1933), T. II, p. 336, 486. SDN, Journal officiel, 1935, p. 562; Idem, Supl. spécial, nr. 138, p. 77.

[2] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe a R.S.R., Fond 8, Convenții S_1 (în continuare se va cita MAE, 8 S_1), vol. XX (1936). (Dosar nepaginat), textul notei remisă de guvernul Turciei semnatarilor Tratatului de la Lausanne; N. Dașcovici, *Marea noastră sau regimul strîmtorilor*, Iași, 1937, p. 181—184.

garanţia colectivă, se punea în mişcare prea încet şi că o hotărîre tardivă putea face să se piardă, aproape cu totul, folosul unei acţiuni internaţionale. Din acest considerent, Turcia nu se putea mulţumi în 1923 cu garanţia colectivă ce i-ar fi asigurat-o Pactul, de îndată ce ar fi devenit membru în Liga Naţiunilor, găsind, totodată, insuficientă şi garanţia colectivă a tuturor semnatarilor Convenţiei strîmtorilor şi de aceea a socotit că numai garanţia comună a celor patru mari puteri i-ar putea oferi, în împrejurările de atunci, un minimum de siguranţă, absolut indispensabil integrităţii sale teritoriale. Dar dacă acest minimum a slăbit sau a ajuns îndoielnic din cauza împrejurărilor politico-militare cu totul diferite de acelea care au prezidat la stabilirea lui, guvernul Republicii nu putea expune ţara la o lovitură ireparabilă, căci ar însemna să se facă vinovat de o neglijenţă gravă. Poziţia garanţilor securităţii strîmtorilor faţă de Societatea Naţiunilor, împrejurările speciale care făceau cel puţin îndoielnică o colaborare militară între aceşti garanţi în faţa obiectivului ce li s-a încredinţat — erau elementele care au distrus economia generală a Convenţiei de la 1923. Nota aprecia că securitatea strîmtorilor nu mai era asigurată printr-o adevărată garanţie şi că nu i se putea pretinde Turciei să rămînă indiferentă în faţa unei primejdioase carenţe de garanţie.

Pe de altă parte, nota preciza că în Convenţia strîmtorilor nu se vorbea decît despre stările de pace şi de război — în acest din urmă caz Turcia fiind neutră sau beligerantă — fără să se prevadă eventualitatea unei ameninţări speciale sau generale de război şi să i se îngăduie Turciei posibilitatea de a veghea la propria ei apărare legitimă. Or, evenimentele dovediseră că faza cea mai delicată a unui pericol extern era tocmai faza aceasta de ameninţare, starea de război putînd să survină inopinat şi fără nici o formalitate. Această lacună putea ea singură să facă ineficace garanţiile înfăţişate, ori care ar fi fost valoarea lor.

Documentul în discuţie mai sublinia că de la începutul existenţei sale, Republica Turcă a promovat o politică de pace şi de înţelegere, că ea a demonstrat, în nenumăratele împrejurări care s-au ivit în ultima decadă, un spirit de conciliere, de fidelitate faţă de angajamentele internaţionale şi o ataşare sinceră la cauza păcii, care au fost unanim apreciate de toate puterile.

Avînd în vedere consideraţiile de mai sus şi socotind că dispoziţiile articolului 18 din Convenţia strîmtorilor, privitoare la garanţia comună a celor patru puteri, au devenit incerte şi inoperante şi că ele nu mai puteau acoperi Turcia în faţa unei primejdii din afară, contra teritoriului ei, „guvernul Republicii are onoarea să informeze puterile care au luat parte la negocierile Convenţiei strîmtorilor, că este gata să înceapă tratative spre a ajunge în scurtă vreme la acorduri menite să reglementeze regimul strîmtorilor în condiţii de

siguranță, indispensabile inviolabilității teritoriului turc și în spiritul cel mai larg pentru dezvoltarea constantă a navigației comerciale între Mediterana și Marea Neagră".[3]

Cum au reacționat față de cererile turcești cei cărora le-a fost adresată nota din 10 aprilie 1936?

Dacă în principiu toate statele au recunoscut justețea revendicărilor Turciei, totuși reacția și răspunsul lor au fost diferite de la o putere la alta, în raport mai ales de interesele fiecăreia dintre ele și de conjunctura internațională existentă în momentul în care guvernul kemalist a considerat oportun să dea curs propunerilor sale.

Susținătoare permanentă și consecventă a statului turc în problema regimului strîmtorilor[4], Uniunea Sovietică a primit cu simpatie și spirit de înțelegere cererea Turciei.[5] În nota de răspuns din 16 aprilie 1936[6], guvernul sovietic a făcut cunoscut primul că era gata să ia parte la tratative pentru stabilirea unui statut al strîmtorilor „în conformitate cu interesele Turciei și a salvgardării păcii în această zonă" [7] (în zona Mării Negre — n.n.).

Poziția Angliei în problema strîmtorilor a fost perfect surprinsă de o prestigioasă publicație franceză a vremii: „Diplomația britanică a făcut totdeauna dovada unei minunate plasticități. În iulie 1920, flota engleză distrugea cu lovituri de tun fortificațiile Dardanelelor în sunetele fanfarelor și a aclamațiilor populației creștine. În primăvara anului 1936, Foreign Office-ul primește cu o simpatie încurajatoare demersul turc în vederea unei reînarmări. Două atitudini contradictorii, o continuitate de interese" [8]. Putere maritimă și colonială de prim rang, Marea Britanie a luptat în permanență pentru a

---

[3] Ibidem; vezi și *Documents diplomatiques français* (1932—1939) (în continuare se va cita prescurtat *Doc. dipl. fr.*), 2-e série (1936—1939), T. II (I-er avril — 18 juillet 1936), Paris, Imprimerie Nationale, 1964, Doc. 57, p. 106 (Kammerer, ambasadorul Franței la Ankara către Flandin, ministru de externe, Istanbul, 11.IV.1936).

[4] Pentru poziția Uniunii Sovietice la Lausanne ca și după 1933, vezi V. I. Lenin, *Opere*, vol. XXXIII, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 377—378; *Documentî vneșnei politiki* S.S.S.R., T. VI, Izd. Polit. Lit., Moskva, 1962, p. 35—38, 55—56, 67—74, 82—107, 123—133, 160—162, 175—178; SDN, *Actes de la Conférence pour la réduction et la limitation des armements*, T. II, p. 382; SDN, Journal officiel, 1935, p. 363; B. A. Dranov, *Cernomorskie prolivî (Mejdunarodno-pravovoi rejim)*, Moskva, 1948, p. 186—193.

[5] MAE, 8 S_1, vol. X, Comentarii ale presei sovietice referitoare la nota turcă. Procedeul urmat de Turcia era lăudat și se considera că revendicările sale sînt legitime și judicios motivate.

[6] Ibidem, Legația de la Ankara, Tel. 741/17.IV.1936; vol. XI (1936), (Dosar nepaginat). Legația de la Moscova, Tel. 1246/18.IV.1836 — Textul notei sovietice de răspuns la cererea guvernului turc.

[7] „Mirovoe hoziaistvo i mirovaia politika", nr. 5/1936, p. 163; *Doc. dipl. fr.*, II, Doc. 89, p. 147 (Payart, însărcinatul de afaceri al Franței la Moscova, către Flandin, Moscova, 18.IV.1936).

[8] „L'Europe Nouvelle", nr. 959, 27.VI.1936, p. 664.

supune controlului său principalele puncte strategice aflate pe marile căi maritime intercontinentale, pentru a deţine cheile tuturor strîmtorilor sau — dacă acest lucru nu a fost posibil — cel puţin să asigure un regim de deplină libertate a navigaţiei pentru flota sa comercială şi militară. În legătură cu situaţia din urmă, Conferinţa de la Lausanne i-a dat în cea mai mare măsură cîştig de cauză. Iată de ce, cererea Turciei, de remilitarizare a strîmtorilor, nu a primit, în cursul anilor 1933—1935, un răspuns favorabil de la Londra[9]. Evenimentele din toamna anului 1935 marchează însă începutul schimbării poziţiei britanice în problema strîmtorilor. Agresiunea italiană împotriva Etiopiei încorda relaţiile dintre Anglia şi Italia; se înrăutăţeau şi raporturile dintre Turcia şi fascismul italian, din cauza participării ţării lui Atatürk la sancţiunile economice decise de Societatea Naţiunilor împotriva Italiei. Tensiunea anglo-italiană, care nu excludea posibilitatea unui conflict armat, ca şi teama turcilor de eventualitatea unei agresiuni italiene au determinat o apropiere treptată anglo-turcă. Ea s-a concretizat, în decembrie 1935, în încheierea unui „gentlemen's agreement" între Marea Britanie, pe de o parte, Turcia, Grecia şi Iugoslavia, pe de altă parte, care garanta ţările din Mediterana orientală împotriva unei agresiuni italiene, după cum intervenţia acestora din urmă în sprijinul Angliei trebuia să se producă în cazul în care aplicarea sancţiunilor ar fi antrenat complicaţii de ordin militar[10]. Nici un alt demers britanic — căci iniţiativa încheierii tratatelor de asistenţă mutuală era pornită de la Downing Street[11] — nu putea să ofere Turciei un prilej mai nimerit pentru a pleda în favoarea tezei remilitarizării strîmtorilor, cu atît mai mult cu cît Italia ridicase fortificaţii şi instalase numeroase baze aeriene în Dodecamez.

Tendinţa Angliei de a se apropia de Turcia, atitudinea opiniei publice britanice, care privea demersul turc „cu o bunăvoinţă plină de echitate"[12], gesturile de forţă ale Germaniei, tot atît de îngrijorătoare pentru popoarele europene ca şi strîngerea continuă a legăturilor dintre puterile fasciste şi revizioniste — toate acestea au determinat oficialităţile de la Londra să avizeze favorabil cererea Turciei de reînarmare a strîmtorilor[13]. În plus, Anglia considera că dispoziţiile Convenţiei de la Lausanne referitoare la demilitarizare

---

[9] SDN, *Actes de la Conférence pour la réduction et la limitation des armements*, t. II, p. 481; MAE, Fond 71/Turcia, anii 1935—1936, vol. III, General, Legaţia de la Paris, Tel. 3596/26.III.1936; N. Daşcovici, *op. cit.*, p. 178.

[10] A. Miller, *Ocerki noveişei istorii Turţii*, Moskva—Leningrad, 1948, p. 174

[11] August R. von Kral, *Le pays de Kemâl Atatürk*, Viena—Leipzig, 1938, p. 248.

[12] MAE, 8 S_1, vol. X, Legaţia de la Ankara, Tel. 749/19.IV.1936; vezi şi *Documents on German Foreign Policy* 1918—1945, series C, vol. IV, London, 1962, p. 286.

[13] MAE, 8 S_1, vol. X, Delegaţia României în Comisia Strîmtorilor, Istanbul, Tel. 1112/15.IV.1936.

nu mai prezentau aceeaşi importanţă ca în 1923, întrucît rapiditatea transporturilor şi mobilitatea artileriei ar fi permis Turciei, dacă ea ar fi vrut, să înarmeze Dardanelele în cîteva ore [14]. Venit într-un moment cînd „Marea Britanie şi Turcia trec din nou prin luna de miere" [15], cum plastic caracteriza un diplomat relaţiile dintre cele două ţări, răspunsul Foreign Office-ului din 16 aprilie 1936 [16] găsea argumentele din nota turcă pe deplin întemeiate şi privea această cerere ca „o dovadă preţioasă a fidelităţii guvernului turc faţă de principiul că tratatele internaţionale nu pot fi modificate printr-o acţiune unilaterală" [17].

Chiar dacă după primul război mondial, poziţiile ei în Orientul Apropiat au fost întrucîtva zdruncinate, Franţa nu a renunţat la lupta pentru menţinerea influenţei sale multiseculare în Levant. Pentru păstrarea poziţiilor ei în zona Mediteranei răsăritene, pentru menţinerea şi promovarea continuă a legăturilor politico-diplomatice şi economice cu ţările din bazinul Mării Negre, în primul rînd cu România şi U.R.S.S., cea de a treia republică nu se putea dezinteresa nici de chestiunea regimului strîmtorilor. Adoptarea unei atitudini similare celei engleze cu prilejul intervenţiilor turceşti din anii 1933—1935, trebuie explicată prin teama pe care o încerca Franţa că modificarea Convenţiei de la Lausanne ar putea stimula revizuirea tratatelor de pace postbelice [18]. După încheierea tratatului sovieto-francez de asistenţă mutuală din 1935 şi mai ales după ce cel de al III-lea Reich a încălcat prevederile acordurilor de la Locarno, Franţa, apreciind că guvernul turc „n-a pus puterile în faţa unui fapt împlinit" [19], a declarat că este de acord cu propunerea turcă. Răspunsul francez era dat aproape în aceiaşi termeni ca cel de la Londra, acceptîndu-se principiul negocierii, dar făcîndu-se rezerve asupra fondului chestiunii, care necesita, mai întîi, un examen aprofundat [20].

Trecuseră aproape două săptămîni de la trimiterea notei din 10 aprilie şi cererea Turciei nu provocase nici un fel de reacţie din

[14] Ibidem, Daily Telegraph, 13.IV.1936; Doc. Dipl. Fr., II, Doc. 81, p. 136 (Corbin, ambasadorul Franţei la Londra, către Flandin, Londra, 16.IV.1936).

[15] MAE, Fond 71 /Grecia, 1936, vol. X, General, Legaţia de la Atena, Tel. 1158/ 4.V.1936, f. 155.

[16] MAE, 8 S_1, vol. X, Legaţia de la Ankara, Tel. 741/17.IV.1936.

[17] Ibidem, Legaţia de la Londra, Tel. 802/22.IV.1936.

[18] SDN, *Actes de la Conférence pour la réduction et la limitation des armements*, T. II, p. 481; vezi şi MAE, Fond 71 /Grecia, vol. X, General, Legaţia de la Atena, Tel. 876/ 5.IV.1936.

[19] „Le Temps", 22.VI.1936.

[20] MAE, 8 S_1, vol. X, Legaţia de la Ankara, Tel. 806 /27.IV.1936; Doc. dipl. fr., II, Doc. 107/ p. 176 (Flandin către ambasadele Franţei de la Ankara, Moscova, Londra, Roma, Atena, Bucureşti, Belgrad şi Sofia — Paris, 23.IV.1936).

[21] MAE, Fond 71 /Italia, 1936, vol. VIII, General, Legaţia de la Roma, Tel. 622/ 20.V.1936.

partea guvernului italian[21]. Se spunea, la Palazzo Chigi, că pentru moment chestiunea fusese supusă examinării birourilor competente ale Ministerului de Externe şi ale Ministerului Apărării Naţionale[22] şi că Italia ar fi dispusă să-şi modeleze atitudinea după răspunsul francez[23]. În diferite cercuri politice italiene şi în comentariile sporadice ale presei, cererea Turciei era privită ca un rezultat al intrigilor Marii Britanii, care ar fi promis sprijinul său Turciei, în schimbul unei atitudini ostile a acesteia din urmă faţă de Italia în Mediterana şi Orientul apropiat. Sub acest aspect — se arăta într-un raport al Legaţiei române de la Roma[24], care transmitea şi informaţiile relatate mai sus — Italia ar fi fost ispitită să se arate mai degrabă ostilă unei remilitarizări a strîmtorilor. În schimb, crearea unui precedent de revizuire părea a fi un element de apreciere favorabil din partea Italiei[25]. La 28 aprilie 1936, italienii au acceptat în principiu să ia parte la negocieri în problema strîmtorilor[26]. Totuşi, cu cîteva zile înainte de deschiderea Conferinţei, Mussolini a decis — sancţiunile pentru agresiunea contra Etiopiei fiind încă în vigoare — să nu trimită reprezentanţi nici la Montreux[27], Italia declinîndu-şi participarea la lucrări printr-o telegramă adresată lui Rüstü Aras[28], ministrul de externe şi şeful delegaţiei turce la Conferinţă. Chiar după 15 iulie 1936, data ridicării sancţiunilor împotriva Italiei, guvernul de la Roma, persistînd în atitudinea de frondă de după 22 iunie, a găsit un alt argument pentru a-şi justifica absenţa de la masa tratativelor: înţelegerile de ajutor reciproc încheiate între micile puteri mediteranene şi Anglia, în decembrie 1935 şi îndreptate împotriva Italiei, continuau să fiinţeze[29]. Însă adevăratele cauze ale refuzului Italiei erau altele. Putere mediteraneană în continuă ascensiune, cu puternice baze navale şi aeronautice în Dodecanez, Italia a considerat că o eventuală remilitarizare a Bosforului şi Dardanelelor se va face în dauna intereselor sale din Mediterana orientală[30] şi, de asemenea, a intereselor sale comerciale din bazinul

---

[22] MAE, 8 S_1, vol. X, Legaţia de la Roma, Tel. 496/20.IV.1936.

[23] Ibidem.

[24] MAE, Fond 71/Italia, 1936, vol. VIII, General, Legaţia de la Roma, Tel. 500/21.IV.1936.

[25] Ibidem.

[26] MAE, 8 S_1, vol. XI, Legaţia de la Roma, Tel. 555/7.V.1936; Tel. 622/20.V.1936.

[27] Ibidem, Legaţia de la Ankara, Tel 1150/16.VI.1936; Legaţia de la Roma, Tel. 739/16.VI.1936.

[28] *Actes de la Conférence de Montreux concernant le régime des Détroits* (22 juin—20 juillet 1936). Compte rendu des séances plénières et procès-verbaux des débats du Comité technique, Paris, 1936, (Livre Rouge), p. 29.

[29] *Doc. dipl. fr.*, II, Doc. 331, p. 500 (Blondel, însărcinatul de afaceri al Franţei la Roma, către Delbos, ministrul de externe, Roma, 20.VI.1936).

[30] O. Ştefanovici, *Noua convenţie a strîmtorilor* (Montreux, 20 iulie 1936) în vol. *Omagiu lui I. Nistor*, Cernăuţi, 1937, p. 751; „L'Europe Nouvelle", nr. 959/27.VI.1936, p. 665.

[31] N. Daşcovici, *op. cit.*, p. 197.

Mării Negre, întrucît ea deținea primul loc în navigația comercială a strîmtorilor turcești [31]. În plus, facilitarea posibilității de ieșire a flotei ruse din Marea Neagră stîrnea neliniști la Roma; cercurile conducătoare italiene apreciau acordarea unor asemenea posibilități ca fiind de natură să contribuie la slăbirea poziției Italiei în Mediterana [32], pe care ele voiau să o transforme într-o „mare nostrum". Trebuie adăugat, la aceste motive, îngrijorarea stîrnită de colaborarea anglo-turcă și faptul că fascismul italian, încurajat de succesul obținut prin cotropirea Etiopiei și angajat pe drumul colaborării tot mai strînse cu Germania, nu voia să participe la revizuirea Convenției de la Lausanne pe calea tratativelor diplomatice, considerînd că pentru realizarea țelurilor sale expansioniste trebuia să urmeze mai departe exemplul dat de Hitler prin încălcarea unilaterală a tratatelor internaționale [33].

Statele balcanice, Grecia și Iugoslavia au găsit — de data aceasta împreună și cu Bulgaria — același ton aprobativ pentru a răspunde doleanțelor legitime ale Turciei.

Navigația comercială grecească, foarte activă prin strîmtori spre porturile Mării Negre și spre gurile Dunării, explică, alături de realitatea incontestabilă că soarta Eladei „este înrîurită de orice schimbare a statu-qo-ului Egeei" [34] interesul manifestat de Grecia pentru statutul Bosforului și Dardanelelor. Binevoitor față de cererea Turciei [35], guvernul de la Atena nu înțelegea totuși să renunțe la o revendicare formulată încă în anul precedent [36] și anume, fortificarea unor insule din Marea Egee, găsind că această chestiune va putea fi tranșată concomitent cu revizuirea statului militar al Bosforului și Dardanelelor [37]. Ca răspuns la atitudinea amicală a Atenei, Republica turcă, care în anul precedent respinsese necondiționat pretențiile elene [38], adopta o poziție mai îngăduitoare față de exigențele deja menționate ale Greciei, găsindu-le acum negociabile paralel cu discutarea revendicărilor turcești [39].

La 22 aprilie 1936, președintele Consiliului de Miniștri, Metaxas, înmîna trimisului Turciei la Atena răspunsul guvernului elen la nota

---

32 „Le Temps", 19.VII.1936.

33 MAE, 8 S_1, vol. XI, Legația de la Ankara, Tel. 1207/19.VI.1936; *Istoria diplomații*, tom. III, Izd. Polit. Lit., Moskva, 1965, p. 630.

34 MAE, Fond 71/Grecia, 1936, vol. X, General, Legația de la Atena, Tel. 942/12.IV.1936.

35 Ibidem, Tel. 866/5.IV.1936.

36 MAE, 8 S_1, vol. IX, 1935, Delegația României în Comisia strîmtorilor, Istanbul, Tel. 1047/30.VI.1935.

37 MAE, Fond 71/Grecia, 1936, vol. X, General, Legația de la Atena, Tel. 1012/19.IV.1936.

38 MAE, 8 S_1, vol. IX, 1935, Delegația României în Comisia strîmtorilor, Istanbul, Tel. 1047/30.VI.1935.

39 Ibidem, vol. X, Legația de la Ankara, Tel. 748/19.IV.1936; Marea noastră nr. 5, 1936, p. 77.

turcă, în care acesta din urmă declara că a examinat cu spirit binevoitor chestiunile ridicate de Turcia şi că era gata — sub rezerva asigurării trecerii prin strîmtori a vaselor elene şi a discutării situaţiei insulelor Lemnos şi Samothrace — să ia parte la tratativele preconizate de guvernul kemalist [40].

Deşi mai puţin interesată în problema strîmtorilor, întrucît avea ieşire la Adriatica, Iugoslavia a înţeles prin atitudinea adoptată faţă de cererea turcă, să-şi dovedească deplina solidaritate cu cauza dreaptă a unui prieten şi aliat. Dorinţa de a păstra raporturi bune cu Turcia, teama faţă de Italia [41], îngrijorarea faţă de recrudescenţa planurilor legitimiste în Austria, neliniştea şi neîncrederea ce-o provocau guvernului de la Belgrad unele manifestări ale politicii externe ale Franţei [42], ca şi succesele ce le înregistra Germania hitleristă în acţiunea de penetraţie economică şi politică în Iugoslavia cu ajutorul cercurilor profasciste din această ţară, reprezintă factori ce reclamau stringerea legăturilor statului Iugoslav cu ţările membre ale Micii Înţelegeri şi ale Înţelegerii Balcanice. Această conjunctură internaţională ca şi procedeul corect al Turciei au determinat guvernul de la Belgrad să se declare de acord cu discutarea dezideratelor turceşti [43]. Presa iugoslavă a comentat cu acest prilej, cu satisfacţie, atît legitimitatea cererii Turciei [44], cît şi procedura elegantă a guvernului kemalist [45], radical diferită de modul cum a acţionat Germania la 7 martie 1936 sau guvernul austriac atunci cînd a decretat serviciul militar obligatoriu [46].

Exact la două săptămîni după ce luaseră cunoştinţă de propunerile Republicii turce, Bulgaria, declarîndu-se favorabilă acestora [47], accepta

[40] Ibidem, Legaţia de la Atena, Tel. 1040/22.IV.1936; MAE, Fond 71/Grecia, 1936, vol. X, General, Legaţia de la Atena, Tel. 1136/30.IV.1936; Doc. dipl. fr., II, Doc. 82, p. 137 (Thierry, ministrul Franţei la Atena, către Flandin, Atena, 16.IV. 1936), Doc. 97, p. 144 (Flandin, către reprezentanţele diplomatice ale Franţei la Ankara, Roma, Moscova, Belgrad, Sofia, Bucureşti-Paris, 17.IV.1936), Doc. 100, p. 168—169 (Thierry, către Flandin, Atena, 21.IV.1936).

[41] MAE, 8 S_1, vol. X, Legaţia de la Ankara, Tel. 679/9.V.1936; Doc. dipl. fr., II, Doc. 304, p. 461 (d'Ormesson, ambasadorul Franţei la Bucureşti, către Delbos, Bucureşti, 15.VI.1936).

[42] MAE, 8 S_1, vol. X, Legaţia de la Budapesta, Tel. 1293/23.IV.1936; Doc. dipl. fr., II, Doc. 157. p. 243 (De Lacroix, ambasadorul Franţei la Praga, către Flandin, Praga, 4.V.1936), Doc. 180, p. 273, (de Dampierre, ambasadorul Franţei la Belgrad, către Flandin, Belgrad, 7.V.1936).

[43] MAE, Fond. 71 (Jugoslavia, vol. IV), General, Legaţia de al Belgrad, Tel. 1106/4.V.1936, f. 112; Doc. dipl. fr., II, Doc. 80, p. 135—136 (de Dampierre către Flandin, Belgrad, 16.IV.1936).

[44] MAE, 8 S_1, vol. X, Legaţia de la Belgrad, Rap. 915/16.IV.1936 şi Tel. 922/16. IV.1936.

[45] MAE, Fond 71 (Iugoslavia, 1936, vol. IV) General, Legaţia de la Belgrad, Tel. 1056/30.IV.1936.

[46] Ibidem, Raport nr. 915/16.IV.1936.

[47] MAE, 8 S_1, vol. X, Legaţia de la Ankara, Tel. 774/18.IV.1936.

să ia parte la Conferința preconizată, în calitate de riverană a Mării Negre și ca stat care, ca și România, nu avea decît o singură poartă de ieșire la Mediterana — aceea alcătuită de Bosfor și Dardanele[48].

Dacă toate statele riverane, ca și celelalte puteri semnatare ale Conferinței din 1923, cu excepția Italiei, s-au pronunțat în principiu în favoarea admiterii și discutării revendicărilor guvernului de la Ankara, este firesc să conchidem că România, ca prietenă și aliată a Turciei, nu putea să acționeze decît în spiritul relațiilor cordiale care legau cele două țări și popoare.

Argumentele înfățișate de Turcia în favoarea susținerii dezideratelor sale, în primul rînd, necesitatea întăririi propriei securități, au fost înțelese și acceptate de către România. Ea s-a alăturat, de asemenea, tuturor acelora care au aprobat și elogiat calea pe care înțelegea s-o urmeze Republica turcă pentru a pune de acord unele prevederi ale tratatelor postbelice cu noile realități ale deceniului al IV-lea — calea respectului față de lege și morala internațională, a consimțămîntului mutual a tuturor părților interesate.

Dacă România alături de ceilalți aliați ai săi din Balcani era principial cîștigată pentru cauza turcă încă de la începutul anului 1935[49], dacă ea recunoștea legitimitatea acțiunilor Turciei pentru „împlinirea unei cerințe naționale încă de mult formulată" [50], totuși, nota turcă din 10 aprilie 1936 a nemulțumit și neliniștit oficialitățile de la București. Dezacordul dintre acesta din urmă și Turcia în chestiunea cunoscutei note nu viza principiile înscrise în acest document. Nemulțumirea României rezulta din faptul că guvernul de la Ankara n-a consultat, în prealabil, aliații balcanici și nici celelalte puteri despre planurile sale imediate, despre intenția sa de a grăbi, prin demersul adresat părților interesate, soluționarea unor justificate cereri; neliniștea izvora din teama că inițiativa turcă va crea un precedent și va constitui un argument în plus pentru cei care promovau o politică revizionistă, de înlăturare a statu-qo-ului teritorial stabilit la Versailles. Documentele diplomatice ale vremii, românești și străine, aduc dovezi peremptorii în sprijinul afirmațiilor de mai sus.

---

[48] Ibidem, Legația de la Sofia, Tel. 1868/23.IV.1936; Doc. dipl. fr., II, Doc. 87, p. 114.

[49] În acest an, în cadrul unor reuniuni ale Micii Înțelegeri și ale Înțelegerii Balcanice s-a pus în principiu chestiunea obținerii „cu orice preț" a securității Turciei, ce urma să fie ridicată „la momentul oportun" (N. Titulescu, *Documente diplomatice*, Editura politică, București 1967, p. 596. Proces-verbal al Sesiunii Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri, Ljubljana, 11 ianuarie 1935), a dreptului acestui stat „de a reînarma Dardanelele", ca o garanție pentru revizuirea stipulațiilor militare ale tratatelor de pace (Ibidem, p. 647 — Proces-verbal al Sesiunii Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice, București, 11 Mai 1935).

[50] MAE, 8 S_1, vol. X, N. Titulescu, de la Cap Martin, către Gh. Tătărăscu, Tel. 92/15.IV.1936.

În seara zilei de 9 aprilie 1936, ministrul de externe turc, Tewfik Rüstü Aras, a primit pe trimisul român la Ankara, Eugen Filotti [51], căruia i-a comunicat că guvernul turc, nemaiputînd tergiversa, în împrejurările respective, cererile sale de reînarmare a strîmtorilor, ridicate în repetate rînduri şi impuse de securitatea şi onoarea sa, a hotărît să ridice formal chestiunea. În acest scop, el va adresa în această săptămînă chiar statelor semnatare ale Convenţiei strîmtorilor, aliaţilor balcanici, Secretariatului general al Societăţii Naţiunilor şi puterilor care nu fac parte din Ligă, o notă în care va arăta că garanţiile date Turciei prin Convenţia din 1923 au devenit caduce şi va reclama dreptul de a reînarma strîmtorile. Procedînd în acest mod, a continuat diplomatul turc, Turcia consideră că ţine seama de toate „sensibilităţile" : ea cere securitatea într-un moment cînd toată lumea recunoaşte necesitatea acesteia ; ea recurge la metoda legală pentru a obţine ceea ce alţii au luat prin mijloace brutale, înţelegînd astfel „să statueze un exemplu". În cursul convorbirii, R. Aras a ţinut să precizeze, cum făcuse şi cu alte prilejuri, că Turcia va asigura libertatea navigaţiei comerciale ; de asemenea, că ea nu cere nici un fel de garanţii noi în locul celor devenite inoperante şi doreşte ca problema trecerii vaselor de război prin strîmtori să fie reglementată în raport cu Societatea Naţiunilor şi în spiritul definiţiei agresorului [52].

La întrebarea ministrului nostru la Ankara dacă Turcia nu crede că ar fi fost necesar să consulte în prealabil pe aliaţii balcanici, Aras a răspuns că „aliaţii balcanici cunosc de mult cererile Turciei, că procedura aleasă nu-i poate leza, că iniţiativa ar fi în spiritul celor stabilite în reuniunea din 1935 de la Bucureşti, astfel încît o nouă consultare nu ar fi necesară" [53]. Înarmarea strîmtorilor asigura, după părerea sa, o dată cu securitatea Turciei şi pe aceea a aliaţilor săi. Fiind stăpînă pe strîmtori, Turcia putea împiedica pe adversarii U.R.S.S. şi României să treacă în Marea Neagră, fără a stînjeni prin aceasta libertatea navigaţiei comerciale sau trecerea vaselor statelor amice. Înarmarea şi închiderea strîmtorilor ar da Turciei posibilitatea — argumenta în continuare ministrul de externe turc — de a concentra forţe mai puternice în Turcia în interesul comun al Înţelegerii Balcanice. Aflată ca şi U.R.S.S., în relaţii bune cu Turcia, România avea interesul ca aceasta din urmă să fie stăpînă deplină pe strîmtori.

La a doua întrebare a lui Filotti, interesînd în mod special România — dacă Aras nu crede că iniţiativa turcă ar putea constitui o încurajare pentru reînarmarea celorlalte state dezarmate, — reprezentantul turc a declarat că procedura aleasă de Turcia era contrară denunţării unilaterale şi deci nu putea constitui un precedent pentru o asemenea

---

[51] Ibidem, Legaţia de la Ankara, Tel. 684/10.IV.1936.
[52] Ibidem.
[53] Ibidem.

hotărîre. El a mai adăugat că zona demilitarizată de la strîmtori nu trebuia confundată cu zona bilaterală de la frontiera turco-bulgară, pe care Turcia o respectă atîta vreme cît Bulgaria nu înarmează [54].

Informat urgent despre intenția Turciei, N. Titulescu, aflat la Geneva, a telegrafiat imediat lui Filotti la Ankara, rugîndu-l să comunice lui Aras că este „adînc îndurerat de comunicarea sa" și că face către el un „apel călduros" pentru a amîna orice demers pînă la discutarea chestiunii la 4 mai 1936, la Conferința Înțelegerii balcanice de la Belgrad [55]. Dorința României de a nu se da curs demersului proiectat era întemeiată pe aprecierea justă că inițiativa turcă era un fapt care „pune în cauză și interesele aliaților Turciei, mai cu seamă prin momentul ales" la care se adăuga considerentul, deopotrivă de valabil, că guvernul de la București nu a avut timpul necesar pentru a-și fixa punctul de vedere în chestiunea ridicată de guvernul kemalist [56]. În ciuda insistențelor românești, Turcia a acționat cum este cunoscut, trimițînd nota sa tuturor cabinetelor europene a doua zi.

După ce demersul a fost primit la București, N. Titulescu, cu aprobarea deplină a cabinetului Tătărăscu [57], a adus la cunoștința guvernului turc — prin intermediul Legației noastre de la Ankara [58], — că România nu va participa la întrunirea Înțelegerii balcanice de la 4 mai, la Belgrad [59]. Hotărîrea României pornea de la ideea că guvernul turc a făcut demersul său „înainte de orice consultare cu noi..." și contrar angajamentului luat de Aras la Londra de a înscrie chestiunea la ordinea de zi a Conferinței Balcanice; că întrunirile Înțelegerii Balcanice avea drept scop să discute totalitatea problemelor importante care interesau deopotrivă toate statele membre; în sfîrșit, atitudinea țării noastre mai avea la bază considerentul, indiscutabil cel mai

[54] Ibidem.

[55] Ibidem, N. Titulescu din Geneva către M.A.E., Tel. 87/10.IV.1936. Propunerea lui Titulescu era de altfel formula la care se conveniseră de comun acord la Londra, unde cei doi diplomați se întîlniseră cînd Consiliul Ligii Națiunilor discuta măsurile ce trebuiau luate împotriva încălcării de către Germania a Pactului renan din Acordurile de la Locarno (*Doc. dipl. fr.*, II, Doc. 58, p. 107 — Massigli, director-adjunct la Afacerile politice, către Ministerul de Externe, Geneva, 11.IV.1936). N. Titulescu era sincer neliniștit de intenția Turciei, cu atît mai mult cu cît el arăta că la Londra, Aras îl pusese la curent cu cele ce voia să facă la Consiliul Societății Națiunilor (să ridice chestiunea strîmtorilor — n.n.), în momentul în care începea ședința, în timp ce cu Iugoslavia discutase chestiunea în ajun (M.A.E., 8 S_1, vol. X, N. Titulescu din Geneva către M.A.E., Tel. 87/10.IV.1936.) Cu alt prilej, Titulescu constata, de asemenea, că la Londra au avut loc convorbiri turco-engleze în problema strîmtorilor, despre care România n-a fost informată (N. Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 746. N. Titulescu, de la Cap Martin, către M.A.E., Tel. 93/15.IV.1936)

[56] M.A.E., 8 S_1, vol. X, Legația de la Ankara, Tel. 689/11.IV.1936.

[57] Ibidem, Gh. Tătărăscu către N. Titulescu, la Cap Martin, Tel. 20533/13.IV.1936

[58] Ibidem, Legația de la Ankara, Tel. 723/14.IV.1836.

[59] M.A.E., Fond 71/Turcia, anii 1932—1936, vol. 56, Relații cu România, Legația de la Ankara, Tel. 723/14.IV.1936, f. 188.

important din toate, că prin procedeul turc „s-a slăbit situațiunea României și a aliaților ei în chestiunea reînarmării Austriei, Ungariei și Bulgariei'" [60]. Diplomatul francez Massigli confirma cea din urmă realitate, cînd scria din Geneva la Quai d'Orsay că Titulescu a fost „foarte emoționat" de nota Turciei, întrucît „el se teme puternic de partea pe care Ungaria ar putea s-o tragă din gestul turc pentru propria sa înarmare" [61]. Desigur, N. Titulescu nu voia să ajungă la o ruptură între România și Turcia și nici nu gîndea că întrunirea Înțelegerii Balcanice nu va mai avea loc niciodată. El spunea într-o telegramă către premierul Tătărăscu că „ceea ce am în minte este să marcăm în raportul dintre noi și Turcia nemulțumirea noastră în mod corect" și că „chiar dacă vom avea cîteva momente dezagreabile de trecut pînă se va relua firul normal al colaborării balcanice, le prefer pe acestea la ideea că, cu România se poate face orice" [62].

Stările de fapt asupra cărora stăruim în continuare vor oferi, credem, suficiente argumente care să justifice puternica sensibilitate manifestată de România în momentul în care Turcia „a aruncat zarurile". România recunoștea că există o deosebire între metoda urmată de Turcia și cea folosită de Germania sau de Austria [63], dar ea constata cu deplină justețe că problema ce preocupa guvernul de la Ankara trebuia discutată în prealabil în Consiliul Înțelegerii Balcanice și că precedentul turc îi îngreuiază situația, acțiunile de combatere a revizionismului [64].

România reproșa Turciei că n-a fost atît de inspirată în alegerea momentului pentru trimiterea notei. Într-adevăr, numai cu o lună în urmă Germania încălcase prevederile Tratatelor de la Versailles și Locarno, ocupînd cu trupe zona renană. Gestul de forță al lui Hitler a provocat neliniște in România, aceasta din urmă cerînd Franței și Angliei să ia măsuri energice împotriva Reichului.

Nota turcă a fost dată într-un moment cînd penetrația economică și politică a Germaniei hitleriste în sud-estul Europei făcea progrese, cînd tendințe funeste pentru cauza păcii și securității europene găseau sprijin și încurajare în rîndul unor cercuri politice din Anglia și Franța.

Opinia publică românească, forțele democratice și înainte de toate clasa muncitoare în frunte cu P.C.R., cereau cercurilor guver-

---

[60] M.A.E., 8 S_1 vol. X, N. Titulescu, de la Geneva, către Min. de Ext., tel. 90/11.IV.1936; aceeași idee este exprimată și în tel. 87/10.IV.1936.

[61] *Doc. dipl. fr.*, II, Doc. 58, p. 107.

[62] N. Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 744 (N. Titulescu, din Cap Martin, către Gh. Tătărăscu, Tel. 92/15.IV.1936).

[63] M.A.E., 8 S_1, vol. X, Declarația Ministerului Afacerilor Străine (înregistrată la nr. 21804/18.IV.1936) la Aide Mémoire-ul britanic în chestiunea strîmtorilor.

[64] Ibidem, Min. de Ext. către N. Titulescu, la Cap Martin, Tel. 21414/16.IV.1936.

[65] N. Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Edit. politică, București, 1966, p. 41—44.

nante să manifeste intransigenţă şi să riposteze energic la orice acţiune care ar fi putut pune în pericol fruntariile ţării, independenţa şi suveranitatea naţională [65]. Aceste legitime cerinţe ale poporului român nu puteau să nu se reflecte şi pe planul acţiunilor diplomatice.

Nu trebuie pierdut din vedere de asemenea, că România prin eminentul ei reprezentant, N. Titulescu, a militat pentru întărirea continuă a Înţelegerii Balcanice, pentru ca nici o acţiune să nu lovească direct sau indirect în prestigiul şi unitatea ei, pentru ca toate problemele ce priveau lumea balcanică să fie analizate în comun, în spiritul deplinei înţelegeri, al respectului reciproc şi al neignorării intereselor nici uneia dintre părţile contractante.

La consideraţiile de mai sus trebuie să se mai adauge, că problema remilitarizării Dardanelelor era în cadrul Înţelegerii Balcanice, dat fiind poziţia geografică a României, „o chestiune esenţială românească" [66], întrucît Iugoslavia avea acces direct la Adriatica, iar Grecia la Mediterana.

Ceea ce a primat însă în aceste consideraţii pe marginea motivelor neliniştii iscate de gestul Turciei, a fost sensibilitatea României faţă de orice acţiune care putea încuraja statele ce păşiseră sau vădeau intenţii să pornească pe calea revizionismului şi căutau pentru aceasta argumente, pretexte şi precedente. Neliniştea României era cu atît mai mare cu cît ceilalţi parteneri din Înţelegerea Balcanică au manifestat faţă de ocuparea zonei renane o atitudine care nu însemna o condamnare făţişă, deschisă a „dreptului forţei" [67].

Reacţia cu care a fost întîmpinată nota turcă în diferite ţări — avem în vedere, de la caz la caz, conţinutul ei sau momentul ales pentru a i se da drumul — dă măsura justeţei punctului de vedere al României în această chestiune.

Statele aflate „en mal de révision" [68] — după fericita expresie a unui diplomat — s-au grăbit să aplaude, mai ales prin presă, atît conţinutul notei, din care reţineau doar cererea de înlăturare a clauzelor militare ale Tratatului de la Lausanne, cît şi momentul ales, cînd locarnienii chemaseră la „judecată" pe unul dintre semnatarii acordurilor din 1925, Germania hitleristă, pentru încă o treaptă urcată pe scara pregătirilor de război.

Considerată un act care aşează şi Turcia în rîndul statelor revizioniste, nota din 10 aprilie a fost primită cu „vădită simpatie" şi satisfacţie nedisimulată şi în Germania [69]. Ambasadorul francez la Berlin, Fr. Poncet, remarca faptul că demersul turc, survenit după ocu-

---

[66] M.A.E., 8 S_1, vol. X, N. Titulescu către Gh. Tătărăscu, Tel. 92/15.IV.1936.

[67] M.A.E., Fond. Înţelegerea Balcanică, vol. VI, General, f. 27—29, 30—33, 36—37, 38; C. Popişteanu, *Înţelegerea Balcanică — Momente şi semnificaţii* (III), în „Lumea", nr. 9 din 27.II.1864, p. 23.

[68] *Doc. dipl. fr.*, II, Doc. 95, p. 153 (Payart către Flandin, Moscova, 19.IV.1936.

[69] M.A.E., 8 S_1, vol. X, Legaţia de la Berlin, Tel. 3688/20.IV.1936.

parea Renaniei şi în cursul discuţiilor internaţionale ce-au urmat acestui eveniment, furniza Reichului, în sprijinirea tezei pe care o susţinea faţă de puterile locarniene, „un pretext pentru a denunţa, o dată mai mult, nedreptatea convenţiilor bazate pe discriminări faţă de ţările învinse...[70], pentru a arăta, în acelaşi timp, „insuficienţa metodelor de securitate", în general pentru a justifica modul său de acţiune în politica externă[71]. În afară de aceasta, cercurile de la Wilhelmstrasse găseau motiv de satisfacţie şi în faptul că decizia Ankarei, după părerea lor, risca să tulbure buna armonie între statele membre ale Înţelegerii Balcanice"[72], să provoace „o tensiune" mai ales între România şi Turcia[73].

Dacă numeroase state mari şi mici au înţeles, cum am văzut deja, legitimitatea revendicărilor turceşti şi deci necesitatea rezolvării lor, totuşi multe dintre ele — ca şi România — au exprimat, făţiş sau în culise, rezerve faţă de momentul ales de Turcia.

Între acestea se află şi Uniunea Sovietică, aşa cum a rezultat şi dintr-o convorbire care a avut loc între Litvinov şi Ciuntu, ministrul român la Moscova[74]. Cel dintîi relata că la şedinţa Consiliului Ligii Naţiunilor de la Londra, întrebat de R. Aras în legătură cu poziţia Sovietelor faţă de acţiunea ce voia s-o întreprindă Turcia, a răspuns că nu-i poate da un aviz fără să consulte Kremlinul, dar că „personal desfătuieşte acţiunea ca neoportună", sugerînd aşteptare pînă la tranşarea conflictului generat de ocuparea zonei demilitarizate a Rinului. Nota sovietică de răspuns va fi favorabilă, preciza comisarul poporului pentru Afacerile străine, întrucît „pe fond există, desigur, un acord total", dar momentul ales era considerat inoportun, ca făcînd jocul Germaniei, Austriei şi Ungariei[75]. Modul de a vedea lucrurile a lui Litvinov explică de ce el a aprobat reacţia omologului său de la Bucureşti şi a telegrafiat în acest sens la Geneva, prin Potemkin[76]. Încă o dată cei doi mari diplomaţi, cunoscători profunzi ai realităţilor internaţionale, găseau o posibilitate de manifestare comună, de a-şi verifica, totodată, justeţea punctelor de vedere.

---

[70] *Doc. dipl. fr.*, II, doc. 77, p. 127.
[71] *Ibidem*, p. 127—128.
[72] *Ibidem*, p. 128.
[73] M.A.E., 8 S_1, vol. X, Legaţia de la Berlin, Tel. 3688/20.IV.1936.
[74] Ibidem, Legaţia de la Moscova, Tel. 1186/17.IV.1936.
[75] Corespondenţa diplomatică franceză surprinde cu aceeaşi exactitate poziţia lui Litvinov: el „blamează alegerea momentului, considerîndu-l puţin favorabil... pentru a ridica chestiunea strîmtorilor". La Londra, el a căutat să-l convingă pe Aras de necesitatea de a amîna orice iniţiativă, făcîndu-l să aprecieze „consecinţele nefaste pe care o revendicare turcă, survenind după lovitura germană din 7 martie, le-ar putea exercita asupra liniştii Europei", asupra politicii statelor aflate „en mal de révision", în special asupra Ungariei (Doc. dipl. fr., II, doc. 95, p. 153; doc. 412, p. 618 — Alphand, ambasadorul Franţei în U.R.S.S., către Delbos, Moscova 8.VII.1936).
[76] M.A.E., 8 S_1, vol. X, Legaţia de la Moscova, Tel. 1186/17.IV.1936.

Faptul că aliaţii balcanici ai Turciei nu au fost preveniţi, nici consultaţi, asupra oportunităţii trimiterii notei, a fost defavorabil comentat în cercurile competente de la Paris [77]. Această informaţie, completînd cele spuse de Titulescu ambasadorului turc de la Paris, Suad bey, că francezii l-au „criticat" sever [78], arată că nici Franţa nu a rămas în afara celor care s-au sesizat de nota din 10 aprilie 1936.

Mai mult încă, după unele indicii, însăşi Anglia ar fi preferat ca Turcia să nu ridice chestiunea înainte de lichidarea conflictului italo-etiopian [79].

Există, de asemenea, dovezi că starea de spirit a diplomaţiei româneşti nu era un fapt izolat în cadrul Înţelegerii Balcanice şi a Micii Înţelegeri. Este semnificativ, în acest sens, răspunsul dat de Cehoslovacia la cererea guvernului turc. Cu toate că înţelegea motivele „reclamaţiei" turceşti şi recunoştea că Turcia adoptase o atitudine mai corectă decît Germania şi Austria, totuşi Cehoslovacia, profund neliniştită de evoluţia politicii europene, de acţiunile de încălcare a tratatelor practicate de unele state situate în imediata ei vecinătate, nu putea să nu remarce că „iniţiativa turcă îi face o impresie defavorabilă, deoarece s-ar putea vedea în aceasta un sprijin revizionismului" [80]. La rîndul său, delegatul Iugoslaviei la Geneva a exprimat faţă de Titulescu părerea — desigur vorbind în numele ţării sale — că „au fost puşi într-o situaţie foarte gravă faţă de Austria" [81].

Faptul că nota din 10 aprilie l-a „amărît profund" pe Titulescu, nu putea lăsa Ankara indiferentă, Turcia căutînd să justifice modul de a proceda. Ea arată că atunci cînd a hotărît demersul, a luat în consideraţie declaraţiile şi avertismentele făcute anterior de către Turcia şi n-a consultat nici un stat asupra alegerii momentului, comunicînd aliaţilor hotărîrea sa „nu pentru a-i consulta, ci spre a-i informa" [82]. Oficialităţile de la Ankara arătau că România a ştiut cît preţ punea Turcia pe o soluţie grabnică, că Turcia „a evitat exemplu Germaniei", dar n-a mai putut întîrzia după ce Austria a creat faptul împlinit [83]. Linia de conduită a Turciei, se spunea, nu leza interesele româneşti şi nici a celorlalţi aliaţi balcanici, întrucît aceştia au fost de acord că era indispensabil ca statul turc să fie stăpîn pe strîmtori; se argumenta, în plus, că Turcia includea în planurile sale de înarmare doar zona stîmtorilor, nu şi zona demilitarizată din Tracia; că în cazul unei agresiuni împotriva strîmtorilor, România nu era legată de un „casus foederis"

[77] Ibidem, Deleg. Rom. în Comisia Strîmtorilor, Tel. 111/28.IV.1936.

[78] Ibidem, M.A.E., către N. Titulescu (Cap Martin) Tel. 21414/16.IV.1936.

[79] Ibidem, pol. XI, Legaţia de la Ankara, Tel. 915/15.V.1936; Doc. dipl. fr., II, doc. 82, p. 137.

[80] M.A.E., 8 S_1, vol. X, M.A.E. către N. Titulescu, Tel. 21062/15.IV. 1936.

[81] Ibidem, Tel. 21414/16.IV.1936.

[82] Ibidem, vol. XI, Legaţia de la Ankara, Tel. 740/17.IV.1936.

[83] Ibidem; Austria a introdus serviciul militar obligatoriu, încălcînd astfel articolul 119 din Tratatul de la Saint-Germain, — „Adevărul", 3.IV.1936.

— un angajament de acest fel nu prevedea Pactul Balcanic și deci Turcia n-a acționat, prin măsurile preconizate, împotriva tratatului de amiciție dintre cele două state [84]. În sfîrșit, negîndu-se că la Londra a intervenit un acord între Titulescu și reprezentantul Ankarei pentru a supune chestiunea strîmtorilor discuției Conferinței de la Belgrad [85], R. Aras regreta, într-o convorbire cu E. Filotti, neînțelegerea ivită în legătură cu nota turcă și ruga pe ministrul român să asigure pe Titulescu de „fidelitatea sa pentru cauza comună" [86].

Conștiente de faptul că momentul critic ivit, raportat și la conjunctura națională, putea crea complicații de nedorit [87], cele două țări au acționat — ajutate, se pare, și de intervențiile binevoitoare ale Greciei și Iugoslaviei [88] — pentru ca solidaritatea Înțelegerii Balcanice să nu aibă de suferit. Prin vizite, discuții și explicații, guvernele de la București și Ankara și-au făcut cunoscut reciproc punctele de vedere, România reclamînd și primind din partea Republicii turce o serie de garanții suplimentare la care ne vom referi mai jos pentru ca să nu meargă la Belgrad, cum remarca Titulescu, „numai și numai ca să înregistreze deciziunea unilaterală a Turciei și să asiste la toate banchetele de fraternitate ce se dau cu aceste prilejuri..." [89]. Vizita la București a lui Numan Menemencioglu, ambasador și secretar general al Ministerului Afacerilor Străine turc, precedată de călătoria făcută de acesta în capitala Iugoslaviei, trebuia să aibă o deosebită însemnătate pentru calmarea situației și înlăturarea neînțelegerilor temporare. Cu o săptămînă înaintea vizitei proiectate, Filotti scria de la Ankara, referindu-se la prețul ce-l punea guvernul turc pe această călătorie diplomatică, că „el vede în ea ocazia pentru o explicație sinceră și completă asupra ansamblului chestiunilor" și că „cercurile conducătoare par doritoare să împrăștie, în spiritul de înțelegere reciprocă, ceea ce unii califică cu discreție „norul ivit în relațiile turco-române" [90]. Ocupîndu-se de obiectivele vizitei — expunerea „considerațiilor de formă și de fond ale Turciei în problema strîmtorilor", ca și discutarea răspunsurilor deja primite la nota din 10 aprilie, — Filotti era înclinat să vadă în acest gest tendința Turciei „de a nu lăsa lucrurile în starea actuală" [91].

---

[84] Ibidem, Tel. M.A.E. nr. 21414/16.IV.1936, către N. Titulescu.

[85] Ibidem.

[86] Ibidem, Legația de la Ankara, Tel. 740/17.IV.1936.

[87] Presa din diferite țări a început să vorbească despre divergențele apărute în Înțelegerea Balcanică în legătură cu problema remilitarizării strîmtorilor (ibidem, Legația de la Varșovia, Tel. 1163/20.IV.1936; Legația de la Budapesta, Tel. 1252/21.IV.1936; Legația de la Atena, Tel. 1035/21.IV.1936).

[88] Ibidem, Legația de la Atena, Tel. 1035/21.IV.1936.

[89] N. Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 744 (N. Titulescu către Gh. Tătărăscu, Tel. 92/15.IV.1936.

[90] M.A.E., 8 S_1 vol. X, Legația de la Ankara, Tel. 747/18.IV.1936.

[91] Ibidem.

Între 22—24 aprilie 1936, Numan-bey s-a aflat la Belgrad, unde a conferit cu membri ai cabinetului Stoiadinovici. Aceste convorbiri au confirmat „înțelegerea cea mai completă", inclusiv în chestiunea strîmtorilor, pentru care s-a precizat că răspunsul guvernului iugoslav „va fi favorabil tezei turcești"[92]. Răspunsul Iugoslaviei a fost totuși dat abia la 28 aprilie 1936[93], după ce s-a ajuns la o înțelegere în privința acestui răspuns și între România și Turcia. Modul de procedare a Iugoslaviei merită să fie reținut, mai ales că președintele cabinetului iugoslav intervenise pe lîngă guvernul grec pentru a nu da răspuns notei turcești înainte de conferința din mai, de la Belgrad[94]. Neștiind probabil care va fi rezultatul negocierilor de la București, Iugoslavia înțelegea ca, pe linia solidarității între cele patru țări ale blocului balcanic, să se discute chestiunea la Belgrad, pentru a se ajunge la un răspuns corespunzător vederilor tuturor. Atitudinea corectă a Iugoslaviei trebuie explicată, înainte de toate, prin promptitudinea cu care România s-a declarat gata s-o susțină în problema reînarmărilor din Europa Centrală și în chestiunea restaurării Habsburgilor[95]. Grecia n-a dat curs apelului lui Stoiadinovici, întrucît generalul Metaxas, conform făgăduielii ce făcuse[96], a înmînat ministrului Turciei la Atena răspunsul guvernului său cu șase zile înainte de nota de răspuns a Iugoslaviei.

La 24 aprilie 1936, Numan Menemencioglu a sosit în România[97], cu Simplonul care-l readucea în patrie pe N. Titulescu, după misiunile diplomatice ce-l reținuseră la Londra, Paris și Geneva[98]. O dată cu sosirea în țară a reprezentantului turc, a fost chemat la București și ministrul României la Ankara[99]. Furnizînd această știre, o telegramă din Berlin, publicată de ziarul „Ulus", preciza că din partea Turciei se fac eforturi pentru a înlătura neînțelegerile rezultate din cererea de reînarmare a strîmtorilor și se spera că se va găsi, prin vizita lui Numan-bey, calea pentru ca întrunirea consiliului Înțelegerii Balcanice să poată avea loc[100]. Într-adevăr, speranțele puse în convorbirile de la București nu au fost înșelate, căci, ca rezultat al unui schimb de vederi foarte amănunțit[101], un acord deplin a intervenit între România

[92] Ibidem, Legația de la Belgrad, Tel. 979/24.IV.1936.

[93] Ibidem, Tel. 1026/29.IV.1936.

[94] Ibidem, Legația de la Atena, Tel. 1056/24.IV.1936.

[95] N. Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 744, N. Titulescu către Gh. Tătărăscu, Tel. 92/15.IV.1936.

[96] M.A.E., 8 S_1, vol. X, Legația de la Atena, Tel. 1056/24.IV.1936.

[97] „L'Indépendance roumaine", 28.IV.1936.

[98] „Adevărul", 28.IV.1936.

[99] Filotti însuși considera necesară prezența sa la București — M.A.E., 8 S_1 vol. X, Legația de la Ankara, Tel. 747/18.IV.1936.

[100] Ibidem, Legația de la Ankara, Tel. 779/24.IV.1936.

[101] „Adevărul", 7.V.1936.

şi Turcia în chestiunea strîmtorilor [102]. Textul notei de răspuns către Turcia, elaborat de Titulescu şi asupra căruia Numan-bey a convenit, a obţinut asentimentul lui Aras în noaptea de 27 aprilie 1936 [103]. El a fost trimis oficial la Ankara la 29 aprilie [104] şi publicat în presa noastră peste cîteva zile [105].

Răspunsul României era redactat în următorii termeni:

Avînd în vedere că Turcia nu a pus şi nu va pune niciodată în discuţie clauzele teritoriale ale tratatelor care privesc pe România;

Avînd în vedere că între România şi Turcia există tratatele de la Londra din 3—4 iulie 1933, care interzic pentru totdeauna agresiunea şi îi dau, în acelaşi timp, o definiţie precisă prin reguli care stau la baza relaţiilor internaţionale dintre cele două state;

Avînd în vedere că între România şi Turcia există un sentiment de încredere pe care nici o îndoială nu l-ar putea adumbri şi o prietenie activă în vederea menţinerii păcii, creată prin Pactul Balcanic, semnat la 9 februarie 1934.

Guvernul regal al României, luînd în consideraţie împrejurările deosebite care caracterizează raporturile turco-române, are onoarea să comunice că, apreciind necesităţile securităţii balcanice, el acceptă să înceapă, în spiritul cel mai amical, negocierile de care se ocupă nota dvs. din 10 aprilie 1936" [106].

Textul „cu multă substanţă reală", rezultat evident din pana şi gîndirea lui N. Titulescu, „a putut, în puţine fraze, să cuprindă toate chestiunile ridicate prin nota Turciei şi să definească foarte clar şi categoric atitudinea României" [107].

Corespunzător celor mai înalte exigenţe ca formă, textul îmbrăţişează sintetic o multitudine de probleme — toate vădind preocuparea guvernului român de a ţine seama de interesele României şi de securitatea tuturor statelor grupate în Înţelegerea Balcanică, fără a nesocoti, totodată, revendicările poporului turc.

Stat care şi-a făurit unitatea naţională abia la sfîrşitul primului război mondial, România şi-a făcut în perioada interbelică o adevărată dogmă din respectarea tratatelor de pace, din menţinerea integrităţii sale teritoriale. Explicaţia acestui fapt nu este greu de găsit: ca rezultat al luptei poporului nostru, a prăbuşirii imperiului ţarist şi habsburgic aceste tratate consfinţeau o realitate atît de scumpă tuturor românilor — întregirea de neam şi de patrie. Teama de revizionism, prudenţa impusă de necesitatea de a nu face din hotarele noastre

---

102 M.A.E., 8 S_1, vol. X, Legaţia de la Ankara, Tel. 820/1.V.1936.

103 Ibidem, M.A.E. către Legaţia de la Moscova, Tel. 24152/2.V.1936; vezi şi Legaţia de la Moscova, către M.A.E., Tel. 1353/3.V.1936.

104 Ibidem, răspunsul României la nota turcă din 10 aprilie 1936; vezi şi circulara M.A.E., nr. 24700/5.V.1936, către toate legaţiile României din străinătate.

105 „Adevărul", 5.V.1936; „L'Indépendance rouamine", 6.V.1936.

106 M.A.E., 8 S_1, vol. X, Textul notei României din 29 aprilie 1936.

107 „Adevărul", 7.V.1936.

obiect de dispută, determinaseră precum am văzut, rezervele iniţiale ale României faţă de nota turcă. Primul paragraf din răspunsul românesc, stabilind poziţia reală pe care Turcia o ocupa faţă de România, era formulat într-o manieră care excludea orice încurajare a pretenţiilor revizioniste ale altor state. În afară de importanta precizare, aflată în fruntea documentului, şi anume că acţiunea diplomatică a Turciei nu punea nici într-un fel în discuţie clauzele teritoriale ale tratatelor de pace privind România, răspunsul favorabil din 29 aprilie îşi mai găsea raţiunea în relaţiile de prietenie româno-turce, consfinţite prin acorduri bilaterale şi multilaterale, în semnarea la Londra de către cele două state a Convenţiilor pentru definirea agresorului (3 şi 4 iulie 1933), în necesitatea menţinerii şi întăririi Înţelegerii Balcanice. De asemenea, răspunsul pozitiv dat de către toate statele interesate — şi nici din acest punct de vedere România nu putea face, în ultimă instanţă, opinie separată — era şi consecinţa politicii externe paşnice promovată de guvernul kemalist [108]. În afară de aceasta, era evident pentru toată lumea că replica Turciei la refuzul de a i se soluţiona avantajos cererea ar fi fost încercarea de a-şi face singură dreptate, denunţarea unilaterală a Convenţiei strîmtorilor. Or, este uşor de înţeles că acestei eventualităţi, România trebuia să prefere, pentru a-şi asigura realmente interesele la strîmtori, dialogul sincer cu Turcia, acţiuni concertate cu toţi cei interesaţi.

Răspunsul guvernului României la nota turcă a provocat la Ankara, cum era şi firesc, un sentiment de bucurie şi de satisfacţie, pe care îl traducea exact comentariul publicat de ziarul turc „Acik Söz", sub un titlu lung şi semnificativ; *Solidaritatea Antantei balcanice s-a manifestat încă o dată. În chestiunea strîmtorilor, prietenii noştri au admis punctul de vedere turc. Consiliul de la Belgrad se va deschide în această atmosferă* [109].

Acordul intervenit între România şi Turcia în problema strîmtorilor a fost deci unul dintre factorii care au permis ca întrunirea Consiliului Permanent al Înţelegerii Balcanice să poată avea loc şi lucrările să se desfăşoare cu succes, între 4 şi 6 mai, la Belgrad. Poziţia comună pe care toţi membrii blocului balcanic o aveau acum faţă de revendicarea turcă, a făcut ca problema strîmtorilor să nu mai figureze pe ordinea de zi a Conferinţei de la Belgrad [110], ea făcînd doar obiectul „unui scurt schimb de vederi" [111]. Aceasta poate fi şi temeiul pentru

[108] „Zorile", 20.VI.1936.

[109] MAE, 8 S_1, vol. X, Legaţia de la Ankara, Tel. 813/28.IV.1936. Acik Söz, 27.IV.1936.

[110] MAE, Fond 71/Grecia, vol. X, General, Legaţia de la Atena, Tel. 1460/31.V 1936, f. 337.

[111] *Doc. dipl. fr.*, II, Doc. 166, p. 253 (De Dampierre către Flandin, Belgrad, 6. V. 1936).

care în documentul final asupra deliberărilor [112] să nu se vorbească în mod expres despre chestiunea strîmtorilor. O atitudine binevoitoare faţă de interesele naţionale ale poporului turc a adoptat, de asemenea, şi Mica Înţelegere, care, cu prilejul reuniunilor sale din mai şi iunie 1936, a examinat în spiritul unei înţelegeri largi problema remilitarizării Bosforului şi Dardanelelor [113].

În toată perioada pînă la deschiderea Conferinţei de la Montreux, România a dovedit aceeaşi vie preocupare pentru problema strîmtorilor, interesîndu-se îndeaproape de stadiul pregătirilor Turciei pentru Conferinţă, de prevederile noului proiect turc relativ la regimul strîmtorilor, de modul cum concepeau alte state statutul Bosforului şi Dardanelelor, şi soluţiile pe care le preconizau. Nu este greu de înţeles cît preţ punea guvernul român pe cunoaşterea tuturor acestor chestiuni, într-un moment cînd el însuşi făcea pregătiri pentru Conferinţă.

La 29 mai 1936, Ministerul de Externe turc a trimis statelor semnatare ale Convenţiei de la Lausanne invitaţia de a se întruni la Montreux, la 22 iunie 1936, pentru a discuta noul regim al strîmtorilor [114]. Această invitaţie fusese precedată de consultarea statelor respective în ceea ce priveşte alegerea locului pentru negocieri [115], şi data începerii Conferinţei [116].

Paralel cu elaborarea la Ankara a proiectului de convenţie ce urma să fie supus dezbaterilor, diplomaţi turci de prestigiu, ca R. Aras şi Numan-bey, au vizitat diferite capitale europene, cu scopul, între altele, de a pregăti pentru Montreux „o atmosferă favorabilă" punctului lor de vedere [117].

Relaţiile de prietenie dintre România şi Turcia, necesitatea unei colaborări între ele la Conferinţa strîmtorilor — ca state riverane direct interesate şi ca aliate în Balcani — a făcut posibil ca România să cunoască în detaliu, înainte de 22 iunie 1936, principalele prevederi ale proiectului de convenţie turc, elaborat de către experţii guvernului de la Ankara.

Încă la 18 mai 1935, ministrul român din capitala Republicii sonda terenul pentru a cunoaşte amănunte referitor la teza pe care o va susţine Turcia la Montreux [118]. Preşedintele Consiliului de Miniştri,

---

[112] Ovide M. Vladesco, *L'Entente balkanique*, Bucureşti, 1939, p. 63; „Adevărul" din 8.V.1936.

[113] „Le Temps", 9. VI. 1936, 23.VI.1936; „L'Europe nouvelle", nr. 960/4.VI, 1936, p. 684.

[114] MAE, 8 S_1, vol. XI, Legaţia de la Ankara, Tel. 1026/29.V.1936; textul invitaţiei — Tel. 1028/28.V.1936.

[115] Ibidem, Tel. 915/15.IV.1936; Tel. 1106/8.VI.1936.

[116] Ibidem, Tel. 926/16.V.1936.

[117] Ibidem, Tel. 966/20.V.1936; MAE, Fond. 71/Turcia, anii 1932—1936, vol. 59, relaţii cu România, Legaţia de la Ankara, Tel. 1081/3.VI.1936, f. 207—208, Doc. dipl. fr., II, Doc. 314, p. 474.

[118] MAE, 8 S_1, vol. X, Legaţia de la Ankara, Tel. 943/18.V.1936.

cu care Filotti se întreţinuse [129], s-a limitat să evidenţieze doar cîteva puncte în jurul cărora se va axa dezbaterile la Conferinţă [120], precizînd totodată că Turcia nu-şi fixase însă toate detaliile de principiu ale noului proiect de statut al strîmtorilor [121]. Abia peste două săptămîni, mai precis la 2 iunie 1936, Filotti era în măsură să transmită la Bucureşti, graţie amabilităţii dovedite de Aras, unele precizări asupra principiilor proiectului turc pe care ministrul de externe al Ankarei le califica, însă, drept „provizorii".

Alcătuind „osatura" viitorului proiect ce avea să fie înfăţişat Conferiţei de la Montreux de către Turcia, aceste principii au fost expuse în formularea de mai jos :

1. Toate restricţiile de ordin militar din vechea Convenţie a strîmtorilor vor fi suprimate, Turcia considerînd această cerere deja ca acceptată prin răspunsurile primite ;

2. Dispoziţiile relative la libertatea navigaţiei comerciale vor fi menţinute ;

3. Vor fi înlăturate stipulaţiile referitoare la Comisia strîmtorilor, guvernul Republicii apreciind că aceasta nu mai avea nici o „utilitate" ;

4. Chestiunea care va forma „nodul discuţiunilor" va fi aceea referitoare la trecerea vaselor militare. În această privinţă, Turcia, spunea Aras, va reclama, probabil, următoarele :

a. Pentru trecerea din Marea Mediterană în Marea Neagră — fixarea unui maximum de tonaj pentru vasele unei flote străine care vin într-o vizită de curtoazie în Marea Neagră, acesta fiind singurul scop posibil ; notificarea prealabilă a trecerii prin strîmtori ; limitarea timpului de şedere (rămînere) în Marea Neagră ; maximum de tonaj pentru toate vasele străine care s-ar afla în acelaşi moment în Marea Neagră ;

b. Pentru trecerile din Marea Neagră în Mediterana : nici o limitare pentru ieşirea şi întoarcerea vaselor de război aparţinînd riveranilor ;

c. Pentru cumpărarea de vase de către riverani . nu se va putea depăşi tonajul flotei turce. Riveranii vor putea construi orice fel de vase în Marea Neagră [122].

În ceea ce priveşte normele preconizate pentru vreme de război, în caz că Turcia va fi neutră, închiderea strîmtorilor nu va fi absolută; Turcia va proceda potrivit prevederilor Pactului Societăţii Naţiunilor, luînd măsuri împotriva agresorului. În situaţia în care Turcia va fi

[119] Ibidem, Tel. 973/21.V.1936.
[120] Ibidem, Tel. 943/18.V.1936.
[121] Ibidem.
[122] Ibidem, vol. XI, Legaţia de la Ankara, Tel. 1044/2 VI. 1936.

parte beligerantă, Convenţia nu va mai avea valoare, guvernul turc luînd toate măsurile dictate de interesele sale şi ale aliaţilor săi [123].

La 12 iunie 1936, România se afla în posesia unui rezumat analitic al *proiectului turc de Convenţie a strîmtorilor* [124]. Acest proiect, bazat pe principiile analizate mai sus, era compus din trei părţi : prima parte se referea la securitatea generală a Turciei, cea de a doua avea în vedere securitatea specială a Bosforului, Dardanelelor şi Mării Marmara, şi, în sfîrşit, ultima parte includea prevederile relative la securitatea Mării Negre.

În legătură cu stipulaţiile cuprinse în prima parte a proiectului, ele abrogau articolele Convenţiei de la Lausanne privitoare la delimitarizarea strîmtorilor ; aeronavele civile şi militare nu vor putea trece prin zona strîmtorilor, zborul lor între Mediterana şi Marea Neagră urmînd a fi asigurat conform dispoziţiilor generale privind navigaţia aeriană în Turcia şi pe o linie care va fi exact determinată [125].

Precizînd că navigaţia comercială va fi liberă de orice restricţie în toate împrejurările, proiectul reglementa trecerea navelor militare în timp de pace, în vreme de război şi în cazul ameninţării de război. În scopul întăririi securităţii zonei strîmtorilor, pentru a preveni o lovitură de forţă, proiectul limita la 14.000 tone tonajul vaselor de război care puteau trece prin Bosfor şi Dardanele. Această limită, fiind în raport cu forţa navală turcească, absenţa flotei turce de la baza din Marea Marmara sau scoaterea provizorie din activitate a unei puternice unităţi, va avea drept consecinţă trecerea în două porţiuni a forţei străine respective. Aceeaşi grijă pentru securitate a determinat înscrierea în proiect a clauzei relative la interzicerea trecerii submarinelor [126].

În privinţa securităţii Mării Negre, se pornea de la constatarea că în această mare — unde forţa reunită a tuturor puterilor riverane atingea o mică parte a celei care în orice moment se putea concentra în Mediterana — forţele navale ale statelor neriverane nu trebuiau să pătrundă decît în scopul vizitelor de curtoazie şi tonajul global nu trebuia să constituie niciodată o ameninţare contra flotei riveranilor. De aceea, tonajul maxim pentru o putere, fixat la 14.000 tone, era încorporat în limitarea globală de 28.000 tone admise în această mare. Durata de şedere (rămînere) în Marea Neagră nu a fost precizată. Pentru trecerea vaselor de război era necesar un preaviz de o lună. Comisia Internaţională a Strîmtorilor urma să fie desfiinţată [127].

---

123 Ibidem.
124 Ibidem, Tel. 1139/12.VI.1936 ; *Doc. dipl. fr.*, II, Doc. 310, p. 469 (Delbos, către reprezentanţii diplomatici ai Franţei la Londra, Moscova, Belgrad, Sofia, Bucureşti, Atena, Roma—Paris, 17.VI.1936).
125 Ibidem.
126 Ibidem.
127 Ibidem.

Cîteva precizări şi lămuriri suplimentare date de Aras şi de Numan-bey [128] făceau mai completă imaginea asupra proiectului pregătit pentru dezbateri. În caz de război, Turcia va putea suspenda dispoziţiile relative la trecerea vaselor militare. Trecerea vaselor de război ale statelor neutre va rămîne liberă, cu drept de vizită din partea Turciei. În caz de ameninţare de război, Turcia se va adresa Societăţii Naţiunilor pentru ca aceasta să decidă măsurile ce vor trebui luate.

Limita de 14.000 tone pentru trecerea vaselor statelor neriverane a fost fixată în raport cu tonajul flotei de război turce, care era de 32.000 tone. În loc de a se stipula autorizaţia din partea Turciei pentru trecerea vaselor de război, aşa cum se intenţiona, s-a prevăzut numai obligaţia preavizului.

Pentru riveranii Mării Negre, trecerea navelor de război în Marea Mediterană va fi limitată la 14.000 tone pentru o singură dată, dar fără limită globală, astfel că orice tonaj va putea ieşi în mai multe reprize. Întoarcerea în Marea Neagră va fi liberă.

Ţinînd seama de situaţia specială a riveranilor, se aduceau proiectului încă cîteva corective:

a. Deoarece U.R.S.S. dispunea în Marea Neagră de un cuirasat de 25.000 tone, se va prevedea pentru riverani dreptul de a ieşi în Mediterana şi cu vase pînă la 25.000 tone, cu condiţia ca ele să fie însoţite;

b. Întrucît România va avea submarine, se va acorda riveranilor dreptul de a trece submersibilele cumpărate, din Marea Mediterană în Marea Neagră, precum şi de a ieşi cu ele din Marea Neagră pentru reparaţii [129].

Dacă cunoaştem proiectul pe care Turcia urma să-l supună dezbaterilor — şi trebuie spus că el n-a suferit decît puţine modificări pentru a ajunge în forma în care a fost prezentat Conferinţei [130] — nu ştim, în schimb care a fost punctul de vedere al României faţă de acest proiect, nu dispunem de informaţii referitoare la pregătirile noastre pentru Montreux. Rapoartele diplomatice dovedesc că guvernul român era interesat să cunoască opinia marilor puteri, în primul rînd a U.R.S.S. şi a Angliei, faţă de proiectul turc de Convenţie. Aceasta, cu atît mai mult cu cît lumea diplomatică nu excludea, nici pentru Conferinţa de la Montreux, posibilitatea unui nou „duel" sovieto-englez în problema strîmtorilor. Presupunerile aveau să se dovedească întemeiate, căci dacă U.R.S.S. era gata să accepte tratative pe baza pro-

---

128 Ibidem, Tel. 1141/12. VI. 1936 şi Tel. 1147/14. VI. 1936.

129 Ibidem.

130 În proiectul prezentat Conferinţei s-au adus precizări referitoare la durata şederii în Marea Neagră, la controlul sanitar; se preconiza interzicerea, chiar pentru riverani, a dreptului de trecere a submarinelor, se aduceau modificări prevederii referitoare la măsurile ce le putea lua Turcia în caz de ameninţare de război — vezi *Actes de la Conférence de Montreux*, p. 284—286.

iectului turc [131], Anglia, în schimb, nu era mulţumită de regimul preconizat pentru vasele de război — dorind libertate absolută pentru flota comercială şi militară în toate împrejurările posibile — şi de clauza referitoare la desfiinţarea Comisiei Internaţionale a Strîmtorilor [132].

Dorind să contracareze eventualele acţiuni britanice ostile la Conferinţă, să asigure, mai cu seamă, strîmtorilor un regim corespunzător intereselor riveranilor şi de natură să întărească sistemul de securitate colectivă din Europa, U.R.S.S. a încercat, se pare, să stabilească în ajunul Conferinţei o înţelegere prealabilă cu Franţa şi România pentru acţiuni concentrate în cadrul negocierilor de la Montreux [133].

Prin intermediul ambasadorului său de la Ankara, Karahan, guvernul sovietic s-a interesat, în mai multe rînduri, asupra atitudinii ce-o va adopta România în problema strîmtorilor [134], opinînd că „un schimb de vederi între România, Soviete şi Turcia, ar fi necesar, „mai ales că el ar da posibilitatea, între altele, „să se ţină seama amical de unele dorinţe ale României" [135]. Din intervenţiile avute cu Karahan, ministrul nostru la Ankara trăgea concluzia că „Sovietele sînt preocupate de atitudinea noastră şi pun preţ pe înţelegerea prealabilă cu noi" [136].

Faptul că Titulescu a discutat, la sediul legaţiei sovietice înainte de plecarea sa la Montreux, cu Ostrovski, trimisul sovietic la Bucureşti [137]; avînd în vedere, în acelaşi timp, că el voia să folosească întîlnirile cu Litvinov, în Elveţia, pentru a negocia Pactul de asistenţă mutuală româno-sovietic şi cunoscînd, totodată, dorinţa Moscovei, exprimată prin Karahan, de care, indiscutabil, Ostrovski nu putea fi străin — creează teren supoziţiei că ministrul de externe al României a atacat în compania reprezentantului Sovietelor în ţara noastră şi problema strîmtorilor şi că s-a putut conveni asupra unei active conlucrări la Conferinţa ce urma să-şi înceapă lucrările.

Atitudinea adoptată de statele Înţelegerii Balcanice, de U.R.S.S. şi de Franţa la Montreux, luările lor de poziţie în plenul Conferinţei ca şi în şedinţele Comitetului tehnic oferă un argument în plus care

---

131 MAE, 8 S_1, vol. XI, Legaţia de la Ankara, Tel. 973/21.V.1936 şi Tel. 1096/6.VI.1936.

132 Ibidem, vol. X, Delegaţia României în Comisia Strîmtorilor, Istanbul, Tel. 1112/15.IV.1936; vol. XI, Legaţia de la Ankara, Tel. 915/15.V.1936; Tel. 1118/9.VI.1936 şi Tel. 1137/12.VI.1936.

133 R. Deutsch, *La Roumanie et le problème des Détroits à Montreux*, în „Revue Roumaine d'Histoire", 1/1967, p. 48.

134 MAE, 8 S_1, vol. XI, Tel. 973/21.V.1936 şi Tel. 1096/6.VI.1936.

135 Ibidem, Tel. 1096/6.VI.1936.

136 Ibidem.

137 P. Constantinescu-Iaşi, şi I. Oprea, *O importantă figură a diplomaţiei europene — N. Titulescu*, în Vol. *Din istoria contemporană a României*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1965, p. 61.

poate pleda în favoarea existenţei unei coordonări prealabile de principiu a punctelor de vedere, după cunoaşterea, în esenţă, a proiectului turc. Ultima afirmaţie este întărită mai mult şi de aceea ce scria la Quai d'Orsay delegatul francez Ponsot, chiar după prima zi a lucrărilor Conferinţei: „Intervenţia sa (a lui Litvinov — n.n.) ca şi aceea a reprezentanţilor Înţelegerii Balcanice a dat impresia unui acord prealabil cu Turcia" [138]. Această susţinută colaborare, făcînd chiar abstracţie de momentul cînd ea a fost stabilită, explică, în mare parte, succesul Conferinţei de la Montreux.

Cele aproape trei luni care despart trimiterea notei turce de momentul deschiderii Conferinţei de la Montreux reprezintă o perioadă de intensă activitate politico-diplomatică desfăşurată în jurul problemei strîmtorilor. Constituind o preocupare importantă a diplomaţiei europene, chestiunea regimului Bosforului şi Dardanelelor nu poate fi ruptă de alte preocupări ale politicii internaţionale, de egală valoare sau chiar mai însemnate decît cea dintîi. În raport de aceste preocupări şi în strînsă legătură cu ele, am încercat să definim poziţia diferitelor puteri faţă de problemele ce urmau să constituie fondul dezbaterilor la Conferinţa strîmtorilor. Majoritatea statelor au susţinut principial revendicările concretizate în nota din 10 aprilie, căci acestea vizau întărirea securităţii în zona strîmtorilor; mai mult prin procedura urmată de Turcia, aceste state voiau să ofere o lecţie statelor revizioniste ce-şi călcaseră unilateral obligaţiile contractuale, să indice calea ce trebuia urmată pentru adaptarea tratatelor la noile realităţi ale vieţii internaţionale. Dacă totuşi au existat rezerve faţă de nota turcă, ele nu priveau, tocmai prin raportare la împrejurările concrete ale situaţiei internaţionale, decît momentul ales de Turcia pentru a intra în plenitudinea atributelor sale de stat suveran şi independent.

Acţiunile diplomatice antrenate de problema stîmtorilor au oferit României — atît de neliniştită de nota turcă — un prilej în plus pentru a-şi afirma ţelurile politicii sale externe şi sub acest aspect ele trebuie încadrate organic în ansamblul preocupărilor vitale ale statului român, între care păstrarea fiinţei sale naţionale, menţinerea integrităţii sale teritoriale şi combaterea neobosită a revizionismului ocupau locul central. Poziţia ţării noastre în ajunul Conferinţei strîmtorilor ca şi atitudinea sa la Montreux relevă linia consecventă pe care s-a situat România în lupta ei pentru menţinerea şi întărirea legăturilor între ţările balcanice şi riverane, între toate statele aflate în tabăra antirevizionistă. Toate aceste acţiuni sînt legate nemijlocit de personalitatea marelui diplomat Titulescu, care s-a arătat pe arena

[138] *Doc. dipl. fr.*, II, Doc. 337, p. 511 (Ponsot, ambasadorul Franţei la Ankara, către Delbos, Montreux, 22. VI. 1936).

vieții internaționale, și în perioada de care ne-am ocupat, un apărător consecvent al intereselor poporului român.

Întrunirea Înțelegerii Balcanice de la Belgrad — după ce România obținuse din partea Turciei garanții de natură să excludă orice încurajare, a veleităților revizioniste ale altor state — ca și hotărîrile luate cu acest prilej; ținerea la curent a guvernului de la București cu pregătirile pe care Ankara le făcea pentru Conferința strîmtorilor ca și modul cum au acționat cele două state la Montreux au arătat că „norul" apărut în relațiile româno-turce, în legătură cu nota din 10 aprilie 1936, fusese trecător, România și Turcia continuînd să rămînă colaboratoare consecvente în cadrul blocului balcanic.

LA ROUMANIE ET LA QUESTION DES DÉTROITS À LA VEILLE DE LA CONFÉRENCE DE MONTREUX

Résumé

Pendant bien des siècles, la Question des Détroits a constitué un des plus importants problèmes des relations internationales; elle y reste aussi dans l'entre-deux-guerres. Un des moments les plus significatifs c'est l'activité déployée par les puissances intéressées à la veille de la Conférence de Montreux (ouverte à 20 Juillet 1936). C'est précisement celle-ci que l'auteur se propose d'étudier ici, en insistant particulièrement sur les actions diplomatiques de la Roumanie, pays ayant des majeurs intérêts dans la Mer Noire et dans un statut équitable des Détroits.

L'etude du riche matériel existant, tant édit que d'archives, permet à l'auteur de conclure que les actions diplomatiques concernant la Question des Détroits ont offert à la Roumanie une nouvelle occasion d'affirmer ses buts quant à la politique extérieure, buts qui s'intégrent dans l'ensemble des préoccupations essentielles de l'Etat roumain, et principalement la conservation de son existence nationale, le maintien de son intégrité et la lutte contre le révisionisme. La position des diplomates roumains à la veille de la Conférence de Montreux, comme d'ailleurs pendant celle-ci, souligne la tendance conséquente de la Roumanie de renforcer les liens entre les pays balkaniques et riverains Toutes ces actions sont directement liées à la grande personnalité qui a été N. Titoulesco et qui s'est avéré, aussi dans la période citée, un champion des intérêts du peuple roumain.

EXISTĂ ŞTIRI DESPRE ROMÂNI ÎN OPERELE UNOR SCRIITORI AFGANI SAU PERSANI DIN SECOLELE X—XI?

DE

C. CIHODARU

În legătură cu primele relații ale populației românești din regiunea carpato-dunăreană cu maghiarii s-au luat în discuție cîteva informații interesante păstrate în operele unor geografi afgani sau persani. Una din aceste opere este *Hudûd-al-Âlam, (Frontierele lumii)*, scrisă de un geograf anonim din Gazgân în partea de nord a Afganistanului în anul 982, iar a doua este cartea scriitorului persan, Gardîzî, scrisă pe la anul 1094 și intitulată *Zayn-al-Achbâr (Podoaba istoriilor)*.

Vorbind despre țara maghiarilor, autorul cărții *Frontierele lumii* ne spune că ea se mărginește la răsărit cu munții, la apus și miazănoapte cu teritoriile rușilor, la miază-zi cu tribul creștin V.n.nd.r., care sînt oameni slabi și săraci, stăpîni peste puține averi. Mirvații sînt vecini cu munții V.n.nd.r. și se întind de aici pînă la țara pecenegilor și pînă la Marea Neagră [1].

În cealaltă carte, *Podoaba istoriilor*, alcătuită cu un secol mai tîrziu [2] în nord-estul Persiei de Gardîzî, se dau, de asemenea, informații despre maghiari și se completează datele înregistrate în această privință de anonimul afgan. Desigur că și unul și altul au compilat izvoare mai vechi.

---

[1] V. Minorski, *Une nouvelle source persane sur les Hongrois au X-e siècle* în „Nouvelle revue de Hongrie", LVI (1937), p. 305 și urm. sau *Hudûd-al-Âlam, The Region of the World a Persian Geografy*, 372 A. D. - 982 A. H. Translated and explained by V. Minorski în *E. I. W. Gibb Memorial*, Oxford, 1937, paragrafele 22, 46, 47 și 53.

[2] Această dată se înregistrează la Minorski, *op. cit.*, p. 305, A. Decei, *Asupra unui pasagiu din geograful persan Gardizî*, în „Omagiu fraților Ion și Alexandru Lăpedatu", București, 1936, p. 876, are data de 1050. Citează articolul lui W. Barthold din *Encyclopédie de l'Islam*, t. II, Leyda — Paris, 1927, p. 138.

Iată ce ne spune Gardîzî despre maghiari [3]: „Între ţara bulgarilor şi ţara Es-g-l, care sînt tot din bulgari, este hotarul maghiarilor. Şi aceşti maghiari sînt un neam de turci. Şi conducătorul lor are 20.000 de călăreţi; maghiarii numesc pe acest conducător k. nda (kende) şi acesta este numele stăpînului lor celui mai mare. Şi pe acel conducător care orînduieşte treburile îl numesc dj-le şi maghiarii fac ceea ce el le porunceşte. Ei posedă o cîmpie vastă toată acoperită de ierburi. Şi ţara lor e de 100 de parasange pe 100 de parasange [4]. Ţara lor este lîngă Marea de Rum [5] spre care curg două fluvii mari [6] şi maghiarii locuiesc între aceste două fluvii şi cînd vine iarna, cei care s-au depărtat de fluviu, revin lîngă aceste fluvii şi-şi petrec iarna aici. Ei sînt pescari şi se hrănesc cu peşte. Fluviul care curge la dreapta maghiarilor, curge dinspre slavi spre pămînturile chazarilor. Dacă privim [7] fluviul care este în stînga lor, în direcţia slavilor, aflăm un popor din Imperiul roman (äz Rûm) (ai cărui membri) toţi sînt creştini şi se numesc N.nd.r. Ei sînt mai numeroşi, dar mai slabi decît maghiarii. Dintre cele două fluvii amintite, unul se numeşte Atil şi celălalt Dûbâ; şi cînd maghiarii sînt pe malul fluviului, ei văd pe N. nd.r. Deasupra (sau sub) aceştia pe malul fluviului, se află un munte mare şi o apă iese şi curge pe coastele lui. Şi dincolo de acest munte se găseşte un neam creştin care se numeşte M.rdât şi între ei şi N.nd.r. este un drum de 10 zile".

Pasajul acesta, avînd unele fraze aproape identice, a fost reprodus şi de alţi geografi care au scris în limba arabă. Printre cei mai de seamă se numără Ibn Rusta din prima jumătate a secolului al X-lea şi Al Bakrî din Spania, contemporan cu Gardîzî. La primul nu se găsesc elemente în plus afară doar de aprecierea că unul din cele două fluvii este mai mare decît fluviul Djaihun [8].

La Al Bakrî textul este mult mai simplificat, dar în el se găsesc menţiuni interesante şi anume că lîngă muntele amintit şi de Gardîzî „locuieşte un popor numit A-?-în" iar „sub acest munte este un popor numit Ughûna. Aceştia sînt creştini şi se învecinează cu teritoriul Isla-

---

[3] Textul se dă după V. M i n o r s k i, *op. cit.*, p. 308. Este reprodus şi de Gh. B r ă t i a n u, *Une enigme et un miracle historique. Le peuple roumain*, Bucureşti, 1937, p. 94—95. O altă traducere a pasajului respectiv la A. D e c e i, *op. cit.*, p. 881—883.

[4] Aproximativ 300 000 km² după Erik M o l n a r, *Problemy etnogeneza i drevnei istorii vengerskogo naroda*, Budapesta, 1955, p. 117.

[5] Marea Neagră.

[6] Barthold are aici o comparaţie cu Djaihun (Amu-Daria).

[7] La Minorski „în ceea ce priveşte" (en ce qui concerne).

[8] Textul arab a fost publicat de D. A. C h v o l s o n, în cartea sa *Izvestija o hazarah, burtašah, balgarah, mad'jarah, slavjanah i rusah Abu-ali Ahmed ben Omar Ibn Dasta neizvestnago (do selĕ) arabskago pisatelja načala X veka, po rukopisi Britanscogo Muzeja*, S. Petersburg, 1869, p. 25—27. Numele de Ibn Dasta provine dintr-o lectură greşită.

mului supus ţării Tiflisului, care e la începutul hotarului Armeniei. Şi se întinde acest munte pînă ajunge la ţinutul Porţii Porţilor [9] şi se mărgineşte cu ţara chazarilor" [10].

Mult deformate, informaţiile acestea au ajuns şi în operele unor scriitori din sec. XV—XVI. Interesant este că la aceştia (Sükrüllah, sec. XV) numele fluviului Dûbâ este redat sub forma V. fa. iar la altul, Mehmed Zaim (sec. XVI), apare sub forma V-ga [11]. La un alt scriitor din sec. XVII avem denumirea de T-n pentru acelaşi fluviu [12].

Textele reproduse mai sus au atras de timpuriu atenţia istoricilor şi orientaliştilor care s-au ocupat de trecutul îndepărtat al poporului maghiar şi de relaţiile lui cu popoarele vecine. Transmiterea lor defectuoasă, mai ales a numelor proprii, vocalizarea nesigură a acestora, traducerile greşite şi unele idei preconcepute au determinat interpretări contradictorii şi au dus la propunerea atîtor soluţii nesigure încît nu putem accepta concluzia lui Henri Gregoire că, după cercetările sale, identificarea popoarelor menţionate în aceste texte a devenit „luce clarior" [13].

Mulţi dintre cercetători au căzut victimă corectării pe cale conjecturală a numelui de fluviu Dûbâ în Dunâ, (Dunărea), corectură făcută de celebrul orientalist W. Barthold [14] şi concepţiei că denumirea de Atel sau Itil ar fi fost dată de popoarele de neam tiurc exclusiv Donului. Plecînd de la aceste coordonate era natural ca ei să circumscrie între Don şi Dunăre acest habitat al maghiarilor, prezentat de textele citate mai sus. Era prin urmare natural ca ei să se gîndească la Atelkuzul, menţionat de Constantin Porphirogenetul [15]. S-a încercat să se propună şi o altă localizare mai spre apus, în Pusta panonică. În această privinţă trebuie să citām încercările făcute de Melich Ianos, ale cărui concluzii au fost acceptate integral de M. Kmoskó şi de Eckart Ferencz cu mici modificări [16]. Ei au plecat de la aceeaşi prezumţie că sub denumirea Dûbâ se ascunde numele Dunării, că numele de popor N.nd.r. se poate descoperi în Nandor din Nandorféhévár, vechiul nume maghiar al Belgradului. S-a tras concluzia

---

9 *Al-báb wa'l abwáb.* E trecătoarea Derbend de la capătul estic al lanţului caucazian, v. A. Decei, *op. cit.*, p. 885. Vezi şi harta lui Idrişi, editată de Konrad Miller la Stuttgart în 1926. Aici apare o ţară cu numele *Ard. al báb na al ábúab* şi un oraş *Báb al ábúab* lîngă strîmtoarea Derbend. Climatul VI/47.

10 Decei, *op. cit.*, p. 885.

11 *Ibidem*, p. 886.

12 *Ibidem*.

13 Henri Gregoire, *L'habitat primitif des Hongrois et les* Σαβάρτοασφαλο în „Byzantion", XIII (1938), p. 278.

14 W. Barthold, *op. cit.*, p. 98, 122. Pentru aceeaşi identificare făcută de unii istorici şi lingvişti maghiari v. A. Decei, *op. cit.*, p. 889, nota 2.

15 *De thematibus et de administrando imperio*, ed. Bonn, 1840, p. 169.

16 Articolele *Nandorféjérvár* în „Magyiar Nyelv", V (1900), p. 165—167 şi 311—313, v. A. Decei, *op. cit.*, p. 896—897.

că N.nd.r. ar fi bulgarii sau grecii (bizantinii) care ar fi stăpînit cîndva Belgradul [17].

Recent s-a reluat aceeaşi teză, cu adaosul că sub denumirea de Mirvat se ascunde poporul morav [18].

Primul cercetător care a crezut că poate descoperi români în aceste geografii scrise în limba arabă, a fost A. Decei, cel care le-a prezentat la noi şi le-a comentat în lumina unei bogate literaturi.

El acceptă corectarea făcută de Barthold şi de unii cercetători maghiari a denumirii de fluviu Dûbâ în Dunâ (Dunărea). Astfel ajunge să identifice cele trei fluvii ale lui Gardîzî în felul următor : a) Volga (nenumită), b) un fluviu (Itil) între Volga şi Dunăre şi c) Dunărea. Constată apoi, referindu-se la menţionarea unui munte în textul lui Gardîzî, că de la Volga spre apus nu există alţi munţi pe lîngă care să curgă un fluviu decît Carpaţii sudici [19].

Se ocupă în continuare de cele două popoare creştine menţionate de Gardîzî.

După Decei, indicaţiile acestor izvoare s-ar referi la un popor creştin deosebit de maghiari şi de slavi, numeros, originar din Imperiul roman. După o lungă argumentare în care respinge identificările propuse de alţi cercetători [20], el ajunge la concluzia că sub denumirea de N.nd.r se ascund românii [21] sau numele unui conducător al lor [22].

Propunerea aceasta a fost acceptată fără nici o modificare de către Gh. Brătianu [23], care aduce în sprijinul ei caracteristicile scoase în evidenţă de Henri Gregoire [24] pentru poporul numit de geografii în cauză N. nd. r. sau V.n.nd.r.

Aceste caracteristici sînt următoarele : — Sînt bizantini (un neam de la Rum.) — Locuiesc lîngă Dunăre. — Sînt mai numeroşi decît maghiarii. — Sînt creştini. — Locuiesc lîngă un munte (foarte probabil Carpaţii). — De cealaltă parte a muntelui vecinii lui sînt „mirvat" (moravii).

---

[17] Pentru amănunte v. A. Decei, *op. cit.*, p. 896—897.

[18] Gy. Gyorffy, *Die Erinnerung an das grossmährische Fürstentum in der mittelalterlichen Überlieferung Ungarns* în „Acta Arch. Hung.", t. XVII (1965), p. 41—45.

[19] Decei, *op. cit.*, p. 890—891.

[20] *Ibidem*, p. 894—895.

[21] *Ibidem*, p. 897—898.

[22] *Ibidem*, p. 899—900.

[23] *Une énigme et un miracle historique : le peuple roumain*, ed. a 2-a, Bucureşti, 1942, p. 135 şi urm. şi *Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti*, Bucureşti, 1945, p. 205—208.

[24] Henri Gregoire, *Le nom des Hongrois*, în „Byzantion", XII (1937), p. 745—650. De asemenea *Le nom et l'origine des Hongrois*, în „Zeitschrift der deutschen morgenländische Gesellschaft", 91, fasc. 3 (1937), p. 630—643.

În ceea ce priveşte slăbiciunea şi sărăcia, ca şi Decei, Gh. Brătianu dă spre comparaţie textul notarului anonim al regelui Bela despre blachii lui Gelu, voievodul Transilvaniei [25].

O propunere asemănătoare face alt cercetător al izvoarelor istoriei noastre medievale: G. Popa-Lisseanu [26]. Ca şi G. Brătianu el a cunoscut textul operei *Hudûd-al-Âlam*, editată de Minorski în care numele poporului creştin este redat sub forma V. n. nd. r. Spre deosebire de ceilalţi cercetători români, el propune identificarea poporului denumit prin literele V.n.nd.r. cu cel Vordoni, menţionat de unele izvoare bizantine, ca locuitori ai regiunilor din nordul Mării Negre [27]. Între vordoni şi brodnicii din Moldova pune semnul egalităţii [28]. Şi pentru el, Dûbâ poate fi corectată în Dûnâ, munţii menţionaţi sînt Carpaţii, iar poporul M.r.vat. sînt moravii [29].

Acceptînd corectarea de Dûbâ în Dûnâ şi ţinînd seama de caracteristicile semnalate mai sus, Henri Gregoire caută de asemenea pe aceşti misterioşi N. nd. r. sau V.n.nd.r. tot în regiunile dunărene, dar nu pune semnul egalităţii între ei şi români. El vede în ei populaţia adrianopolitană colonizată de Crum în 813 în nordul Dunării. Fluviul Atel este la el Donul, iar celălalt, corectat din Dûbâ în Dûnâ, este Dunărea. Scriitorii arabi folosiţi de Gardîzî ar fi cunoscut pe maghiari în Atelkuz, care se întindea, după el, pînă la Dunăre [30].

V. Minorski, de asemenea, a acceptat ipoteza că habitatul maghiar înfăţişat de geografii amintiţi se întindea pînă în regiunile dunărene. În ceea ce priveşte tribul creştin de la Rum, el s-a gîndit mai întîi la o populaţie română din Moldova, dar în cele din urmă a renunţat la această ipoteză şi a propus să se facă o apropiere între tribul V.n.nd.r. din *Hudûd-al-Alam* şi numele unui popor menţionat de Al Mas'udi sub forma V.l.nd.r. iar vocalizat Valandarie [31], popor care ar fi invadat în anul 934 teritoriul bizantin. La Al Mas'udi se dă numele de Valandar, de asemenea, unui oraş de pe teritoriul bizantin atacat de popoare necunoscute în acelaşi an [32]. Asupra acestui fapt

---

25 Gh. Brătianu, *Tradiţia istorică*, p. 208.

26 G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. XII, *Brodnicii*, Bucureşti, 1938, p. 26.

27 v. Th. Uspenski, *Obrazovanie vtorago bolgarskago carstva*, Odesa, 1879. Anexe p. 35 după o însemnare de pe un manuscris de la Veneţia al operei lui Nicetas Choniates, fol. 104, verso. Reprodus în original şi traducere la Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 41, 64.

28 G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 29.

29 *Ibidem*, p. 26—29.

30 Henri Grigoire, *L'habitat primitif des Hongrois*, *locul cit.*, p. 267 şi urm.

31 Al Mas'udi, cartea *Kitab al tanbib* 7 şi 11 în *Bibliotheca Geographorum arabicarum*, vol. VIII, ed. Goeje, Leyda, 1894.

32 *Ibidem*, cartea *Murudsch al Dhabab*, p. 58—64, vezi P. Diaconu *Despre pecenegii de la Dunărea de jos în sec. al X-lea*, în revista „Studii", XVIII (1965), p. 117—129.

vom mai reveni. Făcînd apropierea citată mai sus, Minorski propunea să se rectifice denumirea V.n.nd.r. şi să se vocalizeze sub forma Unundur. Ar fi vorba după el de ungunduri sau onoguri, un trib bulgar care ar fi trăit creştinat prin sudul Rusiei [33].

Minorski uită însă că tribul acesta era „de la Rum", adică din imperiul bizantin.

Analizînd textele citate mai sus I. Marqwart îşi propune să localizeze în regiunile caucaziene acest habitat al maghiarilor. Dacă în această privinţă putem spune că are dreptate, nu tot astfel de justificată este identificarea propusă de el pentru poporul V.n.nd.r cu ónogurii din sudul Rusiei. Aceştia nu erau „de la Rum", nu erau creştini şi nu mai apăruseră de mult timp în izvoarele istorice. Însuşi Marqwart mărturiseşte că identificarea celor două rîuri „ridica obstacole de-a dreptul insuperabile raţiunii" [34].

În ceea ce priveşte denumirea de V.l.nd.r., dată de Al Mas'udi unui oraş de la graniţa imperiului bizantin, Marqwart crede că poate localiza acest Valandar pe linia de întărituri care mergea în Tracia de-a dreptul insuperabile raţiunii" [35].

Tot în regiunile dintre Don şi Cuban situează pe ungurii menţionaţi în izvoarele scrise în limba persană sau arabă filologul maghiar B. Munkácsi [36].

Cel dintîi care reuşeşte să identifice fluviul Dûbâ cu Volga este istoricul maghiar Balint Homán. Cercetînd harta, el a putut să cunoască denumirea de Ak-Duba, dată braţului oriental al Volgăi, lung de circa 400 km. Maghiarii, după acest istoric, ar fi locuit o bucată de vreme între Volga, Don şi Cuban. În aceste regiuni s-au desprins de ei unele triburi sabire, care au trecut pe teritoriul persan. Constantin Porfirogenetul numeşte această ramură a maghiarilor Σαβάρτοασφαλοι „Sabirii refugiaţi" [37]. Ţara acestor resturi sabirice în regiunea fluviului Kura se mai numea în sec. al XI-lea Savartik [38]. În toponimia regiunii de la sud de Caucaz se poate descoperi o „vale a maghiarilor". Madzaragadzor [39]. În aceste părţi au intrat în limba maghiară cuvintele de origine caucaziană pe care autorul le semnalează [40].

---

33 V. Minorski, *op. cit.*, p. 310.

34 *Osteuropäische und ostasiatische Streifzuge*, Leipzig, 1903, p. 61 şi urm. şi 499 şi urm.

35 *Ibidem*, p. 60—74.

36 *Der Urheimat der Ungaren* în „Kelete Szemle", VI (1905), p. 212. O localizare asemănătoare la I. Schnez, *Onoguria*, în „Archiv für Slavische Philologie", XL (1917), p. 160. Aici Dûbâ = Kubanul.

37 Constantin Porfirogenetul, *De thematibus et de administrando imperio*, ed. cit., p. 168—169. La Hómán „puternicii sabiri".

38 B. Hómán, *Geschichte des Ungarischen Mittelalters*, vol. I. Berlin, 1940,

39 La Hómán, „regiunea maghiarilor".

40 *Ibidem*, p. 49.

Cu toate că propunerea lui B. Homán este destul de clară, ea nu a fost acceptată, așa cum am arătat, de Erik Molnar în studiul citat, iar Istvan Erdely evită discutarea ei [41].

Mai există și alți istorici sau lingviști care plasează pe maghiari, la un moment dat al existenței lor, tot în regiunea de la nord de Caucaz [42].

Dacă interpretarea nu se forțează, așa cum se vede că s-a întîmplat de atîtea ori, dacă nu recurgem la corecturi conjecturale nejustificate (Dûbâ — Dûnâ) și dacă se cercetează cu atenție elementele date de textele de mai sus, nu avem nici un motiv să strămutăm pe maghiari din sălașurile lor caucaziene de pe la începutul secolului al IX-lea, unde au fost cunoscuți de geografii arabi și persani, în regiunea dintre Don și Dunăre sau în Panonia. Autorul lui *Hudûd-al-Âlam* și *Gardîzî* a compilat doar texte mai vechi.

Evident, pentru geografii arabi și persani, Rum înseamnă imperiul bizantin, Marea Rum era Marea Neagră. Fluviul din stînga lor, după poziția luată de cel care privește în sensul cursului lor, Dûbâ, este, desigur Volga. La cei care au compilat textul după Al Bakrî ea apare sub formele V-qa sau V-ga, care permit vocalizarea Volga [43].

Prin urmare denumirile de V.n.nd.r din *Hudûd-al-Âlam* și N.nd.r. de la Gardîzî trebuie să se corecteze în V.l.nd.r (Valandar), ca la Al Mas'udi. Credem că Al Bakrî nu forma numele acestui popor după numele centrului lor politic, ci le spunea simplu *Alani (A-?-în* trebuie citit *alîn).* Am arătat că acest geograf dă o informație în plus și anume că la sud de muntele Caucaz locuiește un alt popor creștin, învecinat cu teritoriul Islamului, supus țării Tiflisului. Numele poporului la Al Bakrî este redat sub forma Ughûna [44]. Țara Tiflisului era numită în vechime Iberia. Alături de ea era Albania. S-ar putea presupune aici că geograful arab a redat greșit un nume care se prezenta în izvoarele lui sub forma *Ulbuna.*

Izvorul lui Gardîzî avea aici textul deformat. Reieșea din el că se referea la două popoare creștine, dar nu mai putea citi numele celui de al doilea. Din această cauză el punea creștinismul pe seama poporului M. rdat (M.r.vat în *Hudûd-al-Âlam).* Acesta este poporul numit Mordia de Constantin Porfirogenetul [45], adică Mordvinii care locuiau alături de maghiari și cazari.

---

41 Vezi mai sus p. 159 (3).

42 Vezi de exemplu Z. Jókay, *Die magyarische Ortsnamenforschung* în „Zeitschrift für Ortsnamenforschung", XI, fasc. 1, p. 261, și Eugen Darkó, *Zur Frage der urmagyarischen und bulgarischen Beziehungen* în „Körösi-Csoma Archivum", 1942, p. 292. Aici Madsaraga-dzor = „valea maghiarilor". Pentru alți cercetători în această problemă v. A. Decei, *op. cit.*, passim.

43 Vezi A. Decei, *op. cit.*, p. 885—886.

44 Vezi mai sus p. 158 (2).

45 *De administrando imperio,* ed. cit. p. 106.

Revenind la Valandar (Balangar la Idrisi)[46] trebuie să se observe că orașe cu această terminație *-dar* se găsesc numai în regiunile locuite de alani. Astfel avem: Semendar (tot la Idrisi)[47] și Krasnodar (Ecaterinodar) în regiunea caucaziană. Se cunoaște și un Alcedar pe Nistru, unde au ajuns în timpul stăpînirii tătărăști cîteva cete de alani.

Al Mas'udi ne arată că în anul 934 orașul Valandar ar fi fost atacat de patru popoare și anume Baggard, Paknak, Mukarda și Bagna. Orașul este situat la granița de nord-est a imperiului bizantin la 8 zile de mers depărtare de capitală. În ajutorul orașului, împăratul Roman Lekapene a trimis o oștire, dar el nu a mai putut fi salvat. A fost cucerit de invadatori și populația lui măcelărită sau robită. În continuare cetele prădalnice au ajuns sub zidurile capitalei și acolo robii au fost schimbați pe stofe scumpe[48].

Plecînd de la constatarea că orașul Valandar se găsea la granița de nord a imperiului bizantin, la 8 zile de mers depărtare de capitală, Marqwart a localizat acest oraș prin apropiere de Develtos în Tracia, capitala fiind după el Constantinopol[49]. Macartney căuta acest oraș în aceeași regiune. Credea că atacul bulgarilor ajutați de pecenegi ar fi avut loc în vremea țarului Simeon în anul 917 și anume asupra Adrianopolului[50]. Ipoteza a fost acceptată de Henri Gregoire, care identifica pe misterioșii N.n.nd.r. cu adrianopolitanii[51]. Nici unul nu și-a pus întrebarea dacă nu cumva Al Mas'udi nu confundă capitala unei teme caucaziene cu capitala imperiului. E greu de crezut că un oraș ca Adrianopolul să se fi numit Valandar și să nu fie menționat în izvoare cu acest nume. E mai sigur că orașul atacat este cel de la granițele caucaziene ale imperiului.

Dintre popoarele ivadatoare, cele cu numele de Baggard și Paknak au fost identificate de Marqwart cu maghiarii și pecenegii[52]. Ipoteza aceasta nu prezintă destulă siguranță. Istoricii bizantini cunosc pustiirile făcute de maghiari în Tracia la acea dată, dar nu vorbesc nimic de pecenegi. Este exclus ca aceștia să fi atacat în anul 934 Constantinopolul și să fi rămas nemenționați de scriitorii bizantini.

Cred că invadatorii trebuie căutați în altă parte. Cercetînd harta lui Idriși, descoperim la nord de regiunea ocupată de bulgarii de pe

---

[46] Harta citată, climatul VI/56.

[47] Ibidem, climatul VI/46.

[48] v. *Bibliotheca Geographorum Arabicorum*, vol. III, ed. Goeje, Leyda 1, 1894, p. 58—64. (cartea Kitab al tanbib c7 și 11).

[49] M a r q w a r t, *op. cit.*, p. 60—74.

[50] C. A. M a c a r t n e y, *The Attack on Valandar*, in „Byzantinische-neugriechische Jahrbucher", VIII (1931), p. 158—170.

[51] Henri G r e g o i r e, *op. cit.*, p. 645 și urm.

[52] M a r q w a r t, *op. cit.*, 60—74, Alți autori care acceptă această identificare la P. D i a c o n u, *op. cit.*, p. 1122—1123.

Volga şi la nord de Kama, o ţară numită Bágnák[53] şi alături se găsea ţara Basgîrd[54] a başchirilor, (probabil numele Baggard de la Al Mas'udi trebuie corectat în Başgard) şi muntele Arda[55] care ar duce la Mukarda, al treilea trib.

Constantin Porphirogenetos cunoaşte două regiuni locuite succesiv de maghiari. Una poartă numele de Lebedia, iar cealaltă s-a transmis sub forma Atelcuz. În primul rînd, autorul citat ne informează că odinioară, turcii (maghiarii) locuiau lîngă Chazaria în locul numit Lebedia, după numele voievodului lor. În acest loc curgea un rîu, numit Hidmas sau Hingul. Pe vremea aceea maghiarii nu se numeau turci, ci Σαβάρτοασφαλοι. Acolo au locuit împreună cu chazarii trei ani, luînd parte la toate războaiele lor[56].

Ar fi locuit acolo mai mult timp, dacă triburile pecenege, numite Kankar, nu i-ar fi izgonit. O parte din triburi, numite Σαβάρτοασφαλοί s-au refugiat spre Persia, iar altele au mers spre apus şi şi-au plantat corturile în regiunea numită Atelkuz, locuită de pecenegi în vremea cînd scria autorul.

Cercetînd textul acesta, Henri Gregoire a stabilit că expresia ᾽εγίατούς τρεῖς „trei ani" s-a transmis sub o formă coruptă care trebuie să fie rectificată în ᾽εγίατοὺς ὑ" τριακοσιους „trei sute de ani"[58].

În acest timp maghiarii locuiseră lîngă chazari la răsărit de Don, căci pînă la acest fluviu se întindea regiunea stăpînită de pecenegi în vremea cînd scria autorul[59]. Acesta greşeşte însă cînd crede că numele regiunii venea de la numele şefului de trib Lebedia.

De altfel se contrazice, căci în alt loc spune că numele regiunii provine de la rîurile care o străbat sau între care este aşezată.

În Lebedia maghiarii au locuit alături de cabari. La plecarea lor spre apus, o parte din aceştia li s-au alăturat. De la cei rămaşi pe loc se trage numele regiunii Kabardia[60]. Alături era Bulgaria Neagră, adică

---

[53] Harta citată, climatul VI/66 şi VII/67.

[54] Ibidem, climatul VII/67.

[55] Ibidem, climatul VII/66.

[56] Constantin Porphirogenetul, *De administrando imperio*, ed. cit., p. 168. H. Gregoire, in „Byzantion", XII, p. 645—650 propune o derivare defectuoasă de la λευντίνα fiul lui Arpad.

p. 168.

În legătură cu Lebedia şi Atelkuzul se mai pot vedea G. Vernandsky, *Lebedia* în „Byzantion", XIV, p. 179—204. G. Ilinski, *Lebedija Constantina Bagrianorodnago* în „Bizantinoslavica, II, p. 100—107; Zichi, *Lebedia és Atelkuz* în „Akad. Ertesitö", XXXVII, p. 172—184, C. A. Macartney, *The Magyer in the ninth century*, Cambridge, 1930, p. 54, 92—93. Aici Lebedia ar deriva de la λιβάδια „mlaştini", „livezi". Crede că e vorba de regiunea străbătută de fluviul Don. Pentru „Atelközet", regiunea dintre ape; v. G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 28.

[57] *De administrando imperio*, ed. cit., p. 169.

[58] Henri Gregoire, în „Bizantion", XIII, p. 267, nota 3.

[59] *De administrando imperio*, ed. cit., p. 166.

[60] Derivă din Kabar la care se adaugă sufixele *-d-* şi *ia*.

Bulgaria supusă chazarilor[61]. Amintirea acestor triburi bulgare de pe coasta de nord-est a Mării Negre s-a păstrat în numele regiunii Bolkaria.

Tot pe aici, în apropiere, curge Laba afluent al Kubanului. Dacă i se adaugă sufixul toponimic primar *-d-*, obişnuit la maghiari şi sufixul secundar *-ia-* obţinem forma Labadia, care este refluxul celei percepute de Constantin Porphirogenetos[62].

Lebedia era însă numai o regiune restrînsă pe valea rîului Laba, unde se afla sediul tribului principal.

Prin urmare aici între Don şi între Kuban trebuie să se caute locul unde maghiarii au fost cunoscuţi de geografii persani[63]. Cursul superior al Kubanului îi despărţea de alani al căror centru politic era oraşul Valandar, „oraşul alanilor", pe Terek. Persanii puteau să spună deci alanilor valandarie sau sub forma obişnuită în scrierea arabă Vl. nd. r. ca la Mas'udi. Probabil se infiltraseră în aceste părţi în vremea expansiunii arabe colonii creştine, venite din regiunea caucaziană stăpînită odinioară de bizantini. Muntele care se vedea de pe malul fluviului este Caucazul.

În prima jumătate a sec. al IX-lea, cum s-a văzut mai sus, maghiarii părăsiseră Lebedia[64] şi se îndreptau spre apus. Scriitorii arabi arătau că la această dată sălaşurile maghiarilor se aflau între pecenegi şi rîul Askal, care nu este altul decît Oskol, afluentul Doneţului. Acum ei se deplasau spre apus spre a ocupa Atelkuzul.

Constantin Porphirogenetul arată că numele acestei regiuni derivă de la numele apelor între care este aşezată.

În capitolul 38 îi spune Atelkuzul (Ἀτελκουζου) iar în cap. 40, referindu-se tot la el, are forma Ἐτελ καὶ κούζου. Se mai observă că informaţiile asupra numelor de ape din sudul Rusiei, el le culesese de

---

[61] *Povesti vremennyh let*, Ed. Adrianova Peretc, Moscova, 1950, p. 37, II, p. 292—293.

[62] Este dificil de afirmat că triburile kasogilor care au luat locul maghiarilor erau de neam turc sau aparţineau oseţilor din Caucaz. Numele şefului lor Rededia are o terminaţie asemănătoare cu aceea a regiunii Lebedia (v. *Povesti vremennyh let*. I, p. 89, II, p. 139). Formaţii asemănătoare se află şi în regiunile locuite de greci, ca de ex. Livadia în Armenia, Livadia în Peloponez sau Lopadia în Asia Mică. Aici nu mai intervine sufixul -d- şi originea lor este diferită. În mod obişnuit al doilea sufix apare pe teritoriile locuite de români şi slavi; Cp. Amaradia, Crivadia, Cisnădia, Sumadia, etc. Modul de formare şi unele radicale sînt împrumutate de la maghiari.

[63] Geografii amintiţi au folosit opera mai veche a arabului Ibn Kordâdhbeh, care a avut drept izvor scrieri pierdute ale lui Muslim Ibn Abu Muslim al-Kharami (Garami) fost prizonier la Bizanţ şi răscumpărat prin anul 945. Vezi H. Gregoire, în „Byzantion", XIII, p. 275.

[64] Lebedia nu era totuşi patria primitivă a maghiarilor. Ei coborîseră din văile apusene ale Uralilor şi făceau parte din familia popoarelor est-baltice. În coborîrea lor spre sud se amestecaseră cu seminţii turce. În nordul Caucazului au împrumutat numeroase cuvinte din limba oseţilor. Vezi B. Hóman, *op. cit.*, p. 4 şi urm. Z. Jókay, *art. cit.*, p. 260—261.

[65] H. Gregoire, *op. cit.*, p. 276.

la persoane care vorbeau limbi diferite. Astfel de exemplu Niprul este numit într-un loc Danapris, iar în altă parte Baruch. Inversa apoi numele unor fluvii ca de pildă Boku (Bugul), prefăcîndu-l în Kubu, care se confunda cu Kufu (Cubanul).

Se mai poate presupune că el cunoştea şi numele Ozu dat de turci Niprului.

Revenind asupra numelor înregistrate mai sus, trebuie să constatăm că autorul bizantin avea în vedere două regiuni. Prima era limitată la fluviile Atel (Don) şi Kubu (Cuban), deci vechea Lebedia sau cum îi mai spunea el după rîuri Ἀτελ καὶ κούου iar a φυ doua mai spre apus cuprinsă între Atel (Don) şi Ozu (Nipru), cu alt nume Ἄτελ καὶ Ὄυζο din care printr-o greşeală de transmitere a rezultat Atelkuzul. De altfel în continuare numele acesta a fost extins la întreaga regiune dintre Dunăre şi Don, ocupată în secolul al X-lea de pecenegi.

În anul 896, în urma amestecului lor în luptele din Peninsula Balcanică, maghiarii au fost siliţi să părăsească Atelkuzul. Alianţa bulgarilor cu pecenegii i-a eliminat din regiunile de la est de Carpaţi. Loviţi din sud de oştile ţarului Simeon şi din răsărit de pecenegi, ei nu au avut alt drum de ales decît cel pe care îl bătuse în 862 şi în 892, cînd fuseseră chemaţi de moravi sau de germani. Urcaseră deci pe văile Prutului şi Nistrului în sus şi trecuseră în cîmpia panonică prin pasurile Carpaţilor Păduroşi. O presupusă trecere a lor prin Transilvania nu este de admis. Fără nici o bază documentară[67] o descrie în culori de un tragism exagerat B. Hónan[68].

Nici urcarea lor pînă la părţile Kievului în anul 898 nu are nici un temei. Anonimul a aflat pe o cale pe care nu o putem stabili de existenţa unei asemenea informaţii în vechile letopiseţe ruse şi nu uită să fixeze drumul celor şapte triburi maghiare pe lîngă Kiev[69].

În *Povesti vremennyh let* e vorba de ungurii negri[70] şi aceştia nu trebuie să fie priviţi ca un val migrator, ci ca o ceată supusă cnejilor kieveni. Acesta este sensul cuvîntului negru. Ei se aflau acolo din vremea dominaţiei chazare şi au lăsat urme în toponimie. Aşa se explică numele dealului Ugorskoe care nu este altceva decît un *Ugorskoe mesto* „locul de aşezare al ungurilor". Pîrăul Libed aminteşte de Lebedia, deşi legenda l-a atribuit surorii lui Scek, Kii şi Horiv.

În Carpaţi, ungurii albi au întîlnit pe volochi, cu care au purtat, după acelaşi izvor, lupte[71].

---

[66] Pentru Ozu, numele turcesc al Niprului v. R. Rösler, *Romänische Studien*, Leipzig, 1871, p. 154—155.

[67] În vechea *Gesta Ungarorum* o astfel de trecere este luată din înţelegerea populară a expresiei „septem castra", formată, desigur, cu mult mai tîrziu.

[68] B. Hóman, *op. cit.*, p. 101.

[69] Cap. VIII.

[70] Ed. cit. I, p. 14. Desigur cînd se arată aici că au trecut mai departe spre apus se face confuzia cu „ungurii albi".

[71] *Ibidem*, p. 14.

De pe urma analizei făcută textelor de mai sus rezultă concluzia că românii au putut veni întîmplător și sporadic în contact cu triburile maghiare, începînd din deceniul al III-lea din secolul al IX-lea. În acest timp ele locuiau în regiunile dintre Don și Caucaz și au rămas acolo pînă aproape de sfîrșitul secolului al IX-lea cînd au fost împinși de pecenegi spre apus. După o scurtă ședere în regiunea dintre Nipru și Don au fost siliți să se strămute în pusta panonică. De aici înainte se poate vorbi despre relații între ei și populația românească din regiunile carpato-dunărene.

Geografii arabi cunosc numai habitatul lor dintre Don și Cuban. În numirile nevocalizate, redate de ei nu este cazul să se caute români.

Y A-T-IL DES DONNÉES CONCERNANT LES ROUMAINS DANS DES ÉCRITS AFGHANS ET PERSANS DE X-e—XI-e SIÈCLES ?

Résumé

On assiste au cours des dernières années à une reprise de la discussion concernant les données sur les Magyars et leurs voisins aux X-e et XI-e siècles, offertes par l'oeuvre anonyme afghane *Uudûd-al-'Âlam* (Les frontières du monde) et la *Zayn-al-Achbâr* du géographe persan Gardîzî. Les solutions proposées ne peuvent être considérées satisfaisantes parce qu'elles n'ont pas réussi à éliminer toutes les contradictions et toutes les questions épineuses. La solution est d'autant plus difficile à trouver que les peuples voisins avec les Magyars sont dénommés dans les deux textes avec des formes sans voyelles V.n. nd. r. (Vl.nd.r.), N. n. nd. r. et M. r. vat.

Certains historiens qui ont étudié ces textes ont remarqué qu'il s'agit de compilations d'oeuvres antérieures et reproduisant des situations des siècles antérieurs. C'est pourquoi elles ont été rapportées aux habitats nommés par Constantin Porphyrogenète Atelkuz et Lebedia. Cependant, la localisation de celles-ci reste encore incertaine.

D'autres historiens se sont permis de les localiser dans la Hongrie actuelle même, considérant que les dits géographes se sont référés au territoire habité par les Magyars aux X-e et XI-e siècles. Cette interprétation a été facilitée par l'orientaliste russe W. Barthold qui a amendé conjecturellement la dénomination de l'un des deux fleuves mentionnés par les géographes comme frontières pour le territoire habité par les Magyars dans le passé, de Dûbâ en Dûnâ (Danube). C'est cette fausse correction, ainsi que la conviction que la dénomination de Atel ou Itil a été donnée par les géographes orientaux exclusivement au fleuve Volga, qui ont permis de conclure que l'habitat des Magyars s'étendait jusque dans la région danubienne.

L'auteur de cette étude n'accepte pas la rectification proposée par W. Barthold, en raison du fait que le bras oriental du fleuve Volga sur une longueur de 400 km, en partant des bouches, a la dénomination de Ak-Duba ; ce qui signifie la Duba Blanche. Probablement, un autre bras portait la dénomination Duba Noire. Il en résulte que le deuxième fleuve est le Don, dénommé par les dits géographes Atel ou Itil. C'est d'ailleurs le nom que lui donne Idrisi et aussi Constantin Porphyrogenète. C'est à la même conclusion que nous conduisent les dénominations de *V-ga* et *T. n* attestées chez des écrivains de plus tard qui ont compilé partiellement le texte d'Al-Bakrî sur les Magyars. Celles-ci pourraient être vocalisées en Volga et Ten (appelation turque de Don).

Ces précisions facilitent de beaucoup la compréhension du texte concernant le territoire occupé par les tribus magyares pendant la domination chazare. Celui-ci comprenait le territoire situé entre les fleuves Volga et Don, se confinant au Sud-ouest avec la Bulgarie Noire (placée dans les vieilles chroniques russes sur le littoral de la Mer d'Azov et nommée aujourd'hui Bolkaria) et au Nord avec la tribu Esegel, faisant partie des populations bulgares de Kama. À l'Ouest et au Nord, ils voisinaient avec les territoires des Russes.

Le peuple chrétien voisin avec les Magyars, mentionné chez le géographe afghan avec la dénomination V. n. nd. r. doit être rectifié en V. l. nd. r. c'est-à-dire Valandarie comme chez Al Mas'udi. Il s'agit des Alains du Caucase ainsi nommés d'après leur centre politique Valandar, ce qui signifie la ville des Alains. D'ailleurs, c'est d'une manière semblable que lit cette dénomination Al Bakrî, un géographe de plus tard, qui a, pour le dit lieu, d'après quelques-uns, la forme *A-?-în,* donc Alîn. Probablement des colonies de la région caucasienne trouvées sous la domination byzantine, s'étaient réfugiées dans la région de la ville Valandar pendant les invasions arabes. Des localités ayant la même consonance finale comme le Valandar se trouvent aussi dans le Nord du Caucase. On trouve là encore Semendar (chez Idrisi) ou le plus récent Krasonodar (Ecaterinodar). Il y a un Alcedar sur le Dniester, où les sources attestent la présence de quelques tribus d'Alains sous la domination tatare au XIII-e siècle.

Le géographe Al Bakrî connaissait aussi un deuxième peuple chrétien situé dans la région de Tiflis. Le texte compilé par Gardîzî était corrompu à cet endroit, ce qui l'a déterminé à confondre ce peuple avec les Mordvines (M. rvat), situés aux frontières nordiques du territoire occupé alors par les Magyars.

C'est encore dans l'Est de la Mer Noire qu'il faut chercher Lebedia, présentée par Constantin Porphyrogenète comme habitat des Magyars pendant la domination chazare. Elle englobait la région située entre le Don et le Kouban (῞Ατελ καὶ Κούφου chez Constantin Porphyrogenète) traversée dans la plus grande partie par Laba, l'affluent du Kouban. Si nous ajoutons au Laba ou Lebé, comme, probablement, on prononçait

alors, le suffixe toponymique *-dia* propre aux Magyars, nous avons l'explication de Lebedia tant discuté.

La région connue en présent sous le nom de Kabardia située à côté de Lebedia, nous rappelle aussi le nom de Kabars, qui se sont déplacés vers l'Ouest à la fin du IX-e siècle, associés aux Magyars.

L'attaque de quelque peuples nomades en 934 contre une ville nommée Valandar telle qu'elle apparaît chez Al Mas'udi doit être localisée aussi à la région du Caucase. Un de ces peuples nommé par Mas'udi Paknak se trouve enregistré dans la carte d'Idrisi sous la forme Bagnak, au Nord des Bulgares de Kama. Leurs voisins sont les Basgards (les Baskires). C'est justement ce voisinage qui nous permet de corriger la lecture Baggard par Basgard. La montagne Arda de la même carte nous mène à Mukarda, le troisième peuple dont fait mention Al Mas'udi.

On doit renoncer aux thèses avancées par Marqwart, Macartney, Henri Grégoire et autres.

D'autre part, s'agissant d'un habitat des Magyars à l'est du Don on doit renoncer aussi bien à l'hypothèse selon laquelle sous les dénominations N. nd. r. V.n.nd.r. ou Vl. nd. r. se cacheraient des Roumains, qu'à établir quelque rapprochement avec Nandorféhévár, avec la Moravie et avec la population de la région d'Adrianople.

ULPIANUM

(Ptolemeu, Geogr., III, 8, 4)

DE

NICOLAE GOSTAR

Printre cele șapte localități din Dacia cu nume latin pe care le înșiră geograful Claudiu Ptolemeu, prima, și deci cea mai nordică, este *Ulpianum*. Celelalte șase localități cu nume latin, la care se mai adaugă două cu nume grecesc, dar care nu sînt altceva decît traduceri din două toponime latinești, se plasează pe teritoriul ocupat și colonizat de romani. Astfel *Salinae*, *Praetoria Augusta*, *Angustia*, Ὕδατα — *Aquae* în Transilvania; Ζεῦγμα — *Pons* în Banat; *Frateria* și *Pinum* în Oltenia și, una singură, *Pirum* în Muntenia, care a stat sub ocupație romană pînă prin 117/118. Excepție în ce privește localizarea s-a făcut numai pentru *Ulpianum*, care după unii cercetători s-ar găsi mult în exteriorul provinciei Dacia și deci pe un teritoriu din afara ariei romanității nord-dunărene, adică în *barbaricum*.

Singurul criteriu pentru localizarea acestui *Ulpianum* rămîn coordonatele lui Ptolemeu, care, deși rareori sînt perfect exacte, deplasările totuși nu sînt prea mult exagerate. După coordonatele acestuia, *Ulpianum* se găsește la 47°30' longitudine și 47°30' latitudine. Pentru prima dată C. Gooss, căruia i se datorește cel dintîi studiu temeinic privind geografia Daciei, pe baza acestor coordonate, plasa localitatea *Ulpianum* tocmai unde se găsește acum orașul Oradea [1]. C. Müller, în aparatul critic la ediția Geografiei lui Ptolemeu, credea că numele localității poate fi legat de numele unității auxiliare *coh. I Flavia Ulpia Hispanorum mill. c.R.eq.* de pe miliariul de la Aiton (jud. Cluj) [2] și deci *Ulpianum* ar fi după garnizoana acestei cohorte, care avea epitetul *Ulpia* [3]. V. Pârvan nu putea fi de acord cu explicațiile lui C. Müller și arăta că localizarea acestui *Ulpianum* rămîne necunoscută, dar admitea că ar putea fi la vest de Munții Apuseni, prin jud. Bihor [4], și deci, ca și C. Gooss, tot în exteriorul provinciei Dacia. Este necesar însă să adăugăm explicația, că pe timpul cînd scriau C. Gooss și V. Pârvan, nu se știa într-un mod atît de sigur care au fost limitele de vest ale provinciei. Pentru C. Patsch *Ulpianum* se găsea în Dacia, pe un drum ce venea din Pannonia, de

---

[1] C. Gooss, *Studien zur Geographie und Geschichte des Trajanischen Daciens*, Sibiu, 1874, p. 15 și urm. Localizarea lui C. Gooss a fost admisă de Gr. G. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, București, 1880, p. 77 și tot prin părțile Orăzii, chiar în afara provinciei Dacia, este plasat *Ulpianum* pe harta lui H. Kiepert, *Atlas antiquus* [11], Berlin, f. a., tab. XI.

[2] CIL, III, 1627.

[3] C. Müller, *Claudii Ptolemaei Geographia*, I, 1, Paris, 1883, p. 446; G. Schütte, *Ptolemy's Maps of Northern Europe*, Copenhaga, 1917, p. 94.

[4] V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 251, 258.

la *Aquincum*, prin țara iazygă, ajungînd pînă la *Porolissum*[5]. Cam în același fel se exprima și B. Saria, cînd afirma că *Ulpianum* se găsește pe frontiera de nord a provinciei *Dacia Porolissensis*, pe un drum ce venea din Pannonia, străbătînd Cîmpia Tisei, pînă ce ajungea în Dacia[6]. Într-o lucrare recentă, L. Balla și I. Tóth se întrebau dacă *Ulpianum* nu s-ar putea căuta la Carei (jud. Satu Mare), deoarece de aici ar proveni o inscripție al unui *Felix vilicus*[7].

De la început trebuie să precizăm, că în lumina actualelor cunoștințe, nici una din localizările propuse de C. Gooss, C. Müller, V. Pârvan, L. Balla și I. Tóth nu poate fi admisă. Despre o plasare a unei localități romane cu numele *Ulpianum* la Oradea, sau la vest de Munții Apuseni, nu mai poate fi vorba, căci această regiune nu a fost ocupată de romani, iar așezările dacice de aici astăzi sînt tot mai bine cunoscute[8]. Așezarea dacică de la Pecica (jud. Arad) nu dispare îndată după războaiele dacice[9] și nu avem nici o dovadă că aceste războaie s-au desfășurat și pe acest teritoriu, am zice pe actualul teritoriu al Crișanei. Se pare că dacii din Crișana, poate datorită vecinătății iazygilor, au stat liniștiți cît au durat cele două războaie purtate de Traian (101—102 și 105—106). În timpul perioadei provinciei în Crișana nu există urme romane ci dimpotrivă aici continuă așezările dacice și deci populația dacică de aici se menține, foarte probabil, în calitate de clientelară romanilor. Ar fi deci greu să presupunem, că într-o regiune, cu populație dacică numai, ar fi existat o localitate cu nume roman. Tot așa nu pare verosimil, ca o căpetenie dacică să întemeieze o localitate în cinstea lui Traian, așa cum a fost regele Tiridates al Armeniei, care, în cinstea împăratului Nero, dă numele *Neroniana* cetății *Artaxata*[10]. Nici părerea că *Ulpianum* derivă de la numele unei trupe auxiliare, cu epitetul *Ulpia*, nu pare probabilă. Este adevărat că în Dacia se cunoaște o *coh. I Flavia Ulpia Hispanorum mill.c.R.eq.*[11], dar acum s-a stabilit că această trupă își avea garnizoana în castrul de la Orheiul-Bistriței (jud. Bistrița-Năsăud)[12], adică pe limesul de nord-est al Daciei Porolissensis și deci tocmai într-un punct opus celui pe care îl indică Ptolemeu. O a doua unitate, *coh. I Brittonum mill. Ulpia torquata p.f.c.R.*[13], este atestată tot

---

[5] C. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan. Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa*, Viena—Leipzig, 1937, p. 131.

[6] B. Saria, *RE*, IX, A, 567.

[7] L. Balla și I. Tóth, *A Debreceni Déri Múzeum évkönyve — Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati*, XLIX, 1966—1967, p. 129, nota 49.

[8] E. Dörner, *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București, 1960, p. 155 și urm.; S. Dumitrașcu și T. Bader, *Acta Mus. Nap.*, IV, 1967, p. 117 și urm.; idem, *Așezarea dacilor liberi de la Medieșul Aurit*, Satu Mare, 1967; I. H. Crișan, *Apulum*, VII, 1, 1968, p. 341 și urm.; D. Protase și T. Bader, *Tezaurul de denari romani imperiali de la Ghirișa*, în *Tezaure monetare din județul Satu Mare*, Satu Mare, 1968, p. 56.

[9] I. H. Crișan, *Apulum*, V, 1964, p. 134; idem, *Acta Mus. Nap.*, III, 1966, p. 98—99; idem, *Apulum*, VII, 1, 1968, p. 242—243.

[10] Dio Cass., LXIII, 7, 2; Baumgartner, *RE*, II, 1311; H. Schmilda, *Index historicus* la ediția lui U. Ph. Boissevain, *Cassii Dionis Cocceiani Historiarum Romanarum*, IV, Berlin, 1926, p. 460.

[11] CIL, III, 1627; V. Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*, București, 1937, p. 187; W. Wagner, *Die Dislokation der röm. Auxiliarform.*, Berlin, 1938, p. 151—152; G. Forni, *Athenaeum*, N.S., XXXVI, 1958, p. 194; C. Daicoviciu și D. Protase, *Acta Mus. Nap.*, I, 1964, p. 170.

[12] D. Protase, *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 505 și urm.; C. Daicoviciu și D. Protase, *ibidem*.

[13] Sub acest nume în dipl. CIL, XVI, 160, din 106 aug. 11; V. Christescu, *op. cit.*, p. 107; Forni, *op. cit.*, p. 193.

în nordul Daciei [14] și în primii ani ai provinciei se pare că staționa la *Porolissum* [15], dar nu știm care a putut fi garnizoana ei în cursul sec. II—III. De fapt epitetul *Ulpia*, pentru cele două unități, nu este ceva obligatoriu, ca dovadă că în unele documente epitetul dispare [16]. Dar totuși, în cazul că localitatea își lua numele după cel al trupei auxiliare, atunci acesta era după denumirea etnicului și nu după un epitet. Așa a fost localitatea *Comagena* din Noricum, după *ala I Commagenorum* [17] sau, dacă admitem părerea lui C. Patsch, *Sturum* din Dacia [18], după *ala I Asturum* [19]. Probabil că tot de la o unitate auxiliară este numele localității *Ad Pannonios* [20] din Banat. Nici localizarea la Carei nu poate fi susținută, din simplul motiv că în împrejurimile acestui oraș, care cade în afara limitei provinciei, nu s-au găsit urme romane, iar inscripția se știe că a fost adusă aici de la *Porolissum* [21].

Înainte de a trece la fixarea pe harta Daciei a localității *Ulpianum*, să vedem ce ar putea însemna acest toponim. Numele indică în mod sigur că este o fundație a împăratului Traian [22]. Numele, fiind în neutru, ar putea avea semnificația de *municipium*, ceea ce pentru Dacia este absolut exclus, iar un *municipium Ulpianum* exista în Moesia superior [23]. Ne putem gîndi la un *(metallum) Ulpianum* și se știe, că Traian a mai întemeiat asemenea localități în regiunile unde se exploatau minereurile. Astfel, după monede se cunoaște un *metallum Ulpianum Delmaticum* [24] și tot în Dalmația o localitate *Metallum*, mai tîrziu *(municipium) Domavianum* [25]. Ar fi să presupunem, în cazul Daciei, existența unui *(aurarium) Ulpianum*, adică o localitate cu bogate mine de aur, puse în stare de exploatare de împăratul Traian. Dificultatea constă însă în indicațiile coordonatelor lui Ptolemeu, căci *Ulpianum* se găsește mult la nord de zăcămintele bogate în aur din masivul Munților Apuseni. De aceea, mult mai potrivit ar fi adaosul cuvîntului *castellum* și aceasta concordă și cu situația topografică a limesului de vest al Daciei, mai exact cu limesul Munților Meseșului, unde, pe baza coordonatelor, așa cum vom încerca să demonstrăm, poate fi plasat și *Ulpianum*.

---

[14] C. Daicoviciu și D. Protase, *op. cit.*, p. 163.

[15] I. I. Russu, *Acta Mus. Nap.*, V, 1968, p. 453—454. În inscripția de la *Porolissum*, publicată de I. I. Russu, unitatea se numea *coh. I Brittonum (mill.) eq.p.f.c.R.* și deci inscripția se datează după 106 aug. 11, dar înainte de 110 iul. 2, căci în dipl. CIL, XVI, 163, este numită numai coh. *I Brittonum (mill.) Ulpia torquata c.R.*

[16] C. Daicoviciu și D. Protase, *op. cit.*, p. 168, în diplomele din 164 este numai *coh I Brittonum mill*; cealaltă unitate, în dipl. CIL, XVI, 163, din 110 iul. 2, este numai *coh. I Flavia Hispanorum (mill.)*.

[17] C. Cichorius, *RE*, I, 1238—1239; M. Ihm, *RE*, IV, 603—604.

[18] *Geogr. Rav.*, IV, 5, 178, 7 (ed. Pind.).

[19] C. Patsch, *ÖJh.*, VI, Bbl., 73; M. Fluss, *RE*, IV, A, 425—426.

[20] *Tab. Peut.*, VII, 4.

[21] C. Daicoviciu, *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 323. Nu ni se pare nicidecum probabilă părerea lui L. Balla și I. Tóth, *ibidem*, că la Debrețin (în R.P. Ungaria) ar fi existat o *statio* romană, pe motivul că aici s-a găsit un sarcofag roman, care, mai mult ca sigur, că a fost adus din altă parte.

[22] C. Patsch, *Der Kampf.*, p. 142.

[23] R. Paribeni, *Optimus Princeps*, I, Messina, 1926, p. 338; C. Patsch, *op. cit.*, p. 223, 225, cunoscut mai mult sub numele de *Ulpiana* (Lipljan), în Dardania. R. Paribeni omite să amintească *Ulpianum* din Dacia printre localitățile întemeiate de Traian.

[24] R. Paribeni, *op. cit.*, p. 320—321; Regling, *RE*, XV, 1322, unde se mai citează monede cu legenda *metallum Ulpianum Pannonicum* și *metallum Ulpianum*; A. Bodor, *Acta Mus. Nap.*, I, 1964, p. 153.

[25] C. Patsch, *op. cit.*, p. 197.

Pe limesul Munţilor Meseşului, de la nord la sud, se cunosc următoarele castre sau *castella:* Moigrad, Romita, Românaşi, Buciumi (jud. Sălaj) şi Bologa (jud. Cluj). Dintre toate acestea numai pentru Moigrad se cunoaşte numele antic. care a fost *Porolissum.* În cazul acesta, *Ulpianum* rămîne de identificat cu unul din cele patru *castella* de pe acest limes.

Identificarea unui *(castellum) Ulpianum,* se poate face, în primul rînd, numai în raport de celelalte localităţi din *Dacia Porolissensis,* a căror nume antic ne este acum cunoscut şi anume: *Porolissum* (Moigrad), *Napoca* (Cluj) şi *Potaissa* (Turda).

După cum aminteam, *Ulpianum* se găseşte la 47°30' longitudine şi 47°30' latitudine. Faţă de *Porolissum,* care se găseşte la 49° longitudine şi 48° latitudine, înseamnă că din punct de vedere al meridianului *Ulpianum* este cu 1°70' mai la sud, iar din punct de vedere al paralelei numai cu 0°70' mai spre vest. Faţă de *Napoca,* ce se găseşte la 49° longitudine şi 47°40' latitudine, înseamnă că *Ulpianum* se găseşte aproape pe aceeaşi paralelă, deci la vest de *Napoca,* diferenţă numai de 0°10' spre sud. Faţă de *Potaissa,* cu coordonatele 49° longitudine şi 47°20' latitudine, înseamnă că *Ulpianum* se găseşte la vest, pe o paralelă de o diferenţă de numai 0°10' spre nord. Din punct de vedere al longitudinii, *Ulpianum* nu se îndepărtează prea mult de *Zarmizegethusa*[26], *Dierna* (Orşova) şi *Drobeta* (Turnu Severin). Astfel *Zarmizegethusa* — 47°50' longitudine, deci pe acelaşi meridian cu o diferenţă de 0°20' mai spre vest; *Dierna* — 47°15' longitudine deci acelaşi meridian cu o diferenţă de 0°15' mai spre est; *Drobeta* — 47°45' longitudine, pe acelaşi meridian cu o diferenţă de 0°15' spre est. Acelaşi lucru ni-l indică longitudinea de 47° pentru *Taliatis* şi 47°15' pentru *Egeta,* care se găsesc la sud de Dunăre şi a căror localizare este aproximativ bine cunoscută.

Ţinînd seama de toate aceste coordonate, *Ulpianum* nu poate cădea în afara limesului dacic şi deci se exclude Oradea, Carei sau Cîmpia Bihorului. Hărţile, care uneori însoţesc textul Geografiei lui Ptolemeu, ne indică aceeaşi poziţie pentru *Ulpianum.* Astfel, pe harta manuscrisului din biblioteca Mănăstirii Vatoped de la Muntele Athos, *Ulpianum* se găseşte la sud-vest de *Porolissum* şi la vest de *Napoca* şi *Potaissa* şi în orice caz departe de Tisa (la Ptolemeu *Tibisis*). Tot pe aceeaşi hartă, *Ulpianum* se găseşte la nord de *Zarmizegethusa* şi *Dierna* şi nu cade pe acelaşi meridian cu localitatea *Tibiscum* (care este mult la vest)[27] şi atunci nu poate fi căutat nici prin Bihor şi nici la Carei.

Cu ce localitate de pe limesul de vest al Daciei poate fi atunci identificat *Ulpianum?* Localitatea, care ar corespunde din toate punctele de vedere, ar fi Bologa, cu castrul şi aşezarea romană de aici. Mai puţin sigur ar fi castrul de la Buciumi, care se află prea la nord. Este adevărat că faţă de *Napoca,* Bologa se găseşte din punct de vedere al paralelei puţin mai spre nord, în timp ce coordonatele lui Ptolemeu indică *Ulpianum* cu 0°10' spre sud. Dar asemenea mici erori de latitudine, relevate mai întîi de C. Gooss, sînt explicabile pentru cartografia antică[28].

---

[26] Deşi la Ptol., III, 8, 4, apare sub numele Ζαρμιζεγέθουσα βασίλειον, atît după coordonate cît şi după hărţi, corespunde mai curînd cu *Sarmizegethusa* romană decît cu cea dacică; cf. E. Honigmann, *RE,* XIV, 1768, „der Zusatz βασίλειον bei Ζαρμιζεγέθουσα ist nur historische Reminiszenz".

[27] V. Langlois, *Géographie de Ptolémée. Reproduction photodithographique du manuscrit grec du Monastère de Vatopédi au Mont Athos,* Paris, 1867, pl. LXXIX. Acelaşi lucru şi pe harta ediţiei *Claudii Ptolemaei Cosmographia Bologna 1477,* publicată mai nou de R. A. Skelton, în *Theatrum Orbis Terrarum,* First Series, I, Amsterdam, 1953, fără paginaţie.

[28] C. Gooss, *op. cit.,* p. 15—18, unde se constată că pentru *Porolissum* în loc de 49° longitudine, în realitate este 40°50' şi 48° latitudine, în realitate 47°11'; *Napoca* 49° long., în realitate 41°16'; 47°40' lat., în realitate 46°45';

La Bologa exista un mare castru de piatră de dimensiunile 204 X 121 m, precedat de altul mai vechi de pămînt, mai mic decît cel de piatră [29], deci la origine un *castellum*. In sec. II—III se cunosc aici cîte o *coh. I Aelia Gaesatorum mill.* [30] şi *coh. II Hispanorum scutata Cyrenaica eq.* [31]. Acest punct merita să fie menţionat de Ptolemeu, căci se găseşte tocmai la trecătoarea Crişului Repede, pe unde se făcea cea mai lesnicioasă legătură între Pannonia, prin ţara iazygă, şi Dacia şi deci o legătură directă între *Aquincum* şi *Napoca*. *Castellum* de la Bologa a fost atunci ridicat încă de pe timpul cînd Traian se mai afla în Dacia, o dată cu întregul sistem defensiv al Munţilor Meseşului [32].

S-a încercat să se identifice castrul de la Bologa cu o localitate cunoscută sub numele de *Resculum* şi această părere se menţine şi astăzi. Acest lucru era dedus din existenţa unei *statio Resculi* pe o tăbliţă cerată, aflată în regiunea auriferă a Munţilor Apuseni, la *Alburnus Maior* (Roşia Montană, jud. Alba) [33], deci destul de departe de Bologa, şi care, la rîndul ei, s-a pus în legătură cu inscripţia unui miliariu de la Almaşu (jud. Sălaj) [34], la nord-est de Bologa. In ultimul rînd al miliariului se putea citi *a R...ul vico An....*, ceea ce a fost completat *a R[esc]ul(o) vico An[artorum]* [35]. Dar nici primul şi nici cel de al doilea nume nu sînt sigure că se pot astfel întregi [36]. Însă o *statio Resculi* este de căutat numai în regiunea auriferă a Munţilor Apuseni, ca şi celelalte localităţi din aceste documente ale tăbliţelor cerate. Oricum, la Bologa nu putea fi numai o

---

Potaissa 49° long., în realitate 41°27'; 47°20' lat., în realitate 46°34'; *Zarmizegethusa* 47°50' long., în realitate 40°27'; 45°15' lat., în realitate 45°30'; *Dierna* 47°15' long., în realitate 40°5'; 44°30' lat., în realitate 44°40'; *Drobeta* 47°45' long., în realitate 40°19'; 44°30' lat., în realitate 44°38'. În general se constată că devierile au fost mai mari la aflarea longitudinii şi prea puţin la latitudine şi, bineînţeles, că şi longitudinea pentru *Ulpianum* trebuie corectată în raport de *Zarmizegethusa*, *Dierna* şi *Drobeta*, iar latitudinea în raport de *Napoca* şi *Potaissa*.

[29] M. Macrea, *An. com. mon. ist. Tr.*, IV, 1932—1938, p. 204, 221—223.

[30] C. Daicoviciu şi D. Protase, *op. cit.*, p. 169.

[31] M. Macrea, *op. cit.*, p. 223—225; C. Daicoviciu şi D. Protase, *op. cit.*, p. 170.

[32] M. Macrea, *op. cit.*, p. 230—231; Şt. Ferenczi, *Acta Mus. Nap.*, V, 1968, p. 75 şi urm. Punctul cel mai de vest al limesului de pe Meseş este la Negreni, jud. Cluj (Şt. Ferenczi, *SCIV*, X, 2, 1959, p. 347—349), la cîtiva km vest de Bologa, dar aici exista numai un *burgus* şi deci nu este cazul de a se identifica cu *Ulpianum*.

[33] CIL, III, p. 924—925 (tab. I) — Dessau, ILS, 7215 a, ex *libello qui propositus est Alb(urno) Maiori ad stationem Resculi*.

[34] CIL, III, 8060.

[35] A. v. Domaszewski, CIL, III, p. 1376, 1379, la Bologa ar fi fost *R...ul. vicus Anartorum*. Părerea lui Domaszewski a fost în general acceptată. K. Torma, *Arch. epigr. Mitth.*, III, p. 93 şi *Limes dacicus felsö része*, Budapesta, 1880, p. 44 şi urm., pentru prima dată propune *R[esc]ul(um) vicus At(icenorum)*.

[36] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 275, respinge întregirea lui Domaszewski şi propune lectura *R...ul(um) vicus An[sam(ensium)]*; M. Macrea, *op. cit.*, p. 233, toate aceste lecturi sînt „ipotetice, nicidecum sigure".

statio[37]. Prin *statio Resculi* trebuie să înţelegem o mică localitate, nu departe de *Alburnus Maior*, unde existau mine de aur cu un birou al fiscului, aşa cum ne indică, în mod comparativ, inscripţia de la *Siscia* a lui *Asclepiades ark(arius) stat(ionis) Sisc(ianae)*, sclavul lui *Fl. Verus Metrobalanus proc. Aug. n. praepos (itus) splendidissim(i) vect(igalis) ferr(ariarum)*[38].

Dar, cu toată argumentarea noastră, ne dăm totuşi bine seama, că numai coordonatele şi hărţile lui Ptolemeu nu pot fi documente îndeajuns de sigure pentru identificarea localităţii Ulpianum cu castrul şi aşezarea romană de la Bologa. Singurele dovezi clare pentru localizarea toponimelor dacice sînt numai inscripţiile, dar la Bologa acestea au fost găsite într-un număr încă prea redus. Cu toate acestea însă, luînd drept criteriu poziţia bine cunoscută a localităţilor *Porolissum, Napoca, Potaissa, Zarmizegethusa, Dierna* şi *Drobeta*, rămîne ca singura identificare posibilă să fie, deocamdată, castrul şi aşezarea romană de la Bologa.

---

[37] I. I. Russu, *Cercet. lingv.*, II, 1957, p. 245—246, toponim tracic la *Alburnus Maior*.

[38] CIL, III, 3953.

MATERIALE PRIVIND INDUSTRIA ORAŞULUI IAŞI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ŞI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

DE

GH. PLATON şi V. RUSSU

În noua noastră literatură istorică, problemele privind dezvoltarea capitalistă a industriei au constituit obiectul unei atenţii speciale. Modul tendenţios şi neştiinţific în care au fost tratate de istoriografia veche au impus reconsiderarea totală a problemelor privind industria. Interesul studierii acestora rezidă nu numai în aceea că ele reprezintă un capitol important de istorie economică, ci şi în faptul că maniera de tratare şi mai ales concluziile teoretice care se desprind le conferă şi o importanţă politică de prim rang.

Numeroase lucrări — nu considerăm că este cazul să le enumerăm aici — au elucidat trăsăturile cele mai caracteristice ale dezvoltării industriei capitaliste. Merită subliniat aportul adus prin studierea importantului aspect reprezentat de revoluţia industrială în ţara noastră [1]. Laturile teoretice ale acestei probleme continuă să prezinte o stringentă actualitate [2].

Au fost studiate împrejurările istorice în care s-a dezvoltat industria capitalistă în ţara noastră; specificul acestei dezvoltări şi orientarea industriei în condiţiile existenţei regimului burghezo-moşieresc şi a dependenţei economice de ţările dezvoltate din apusul Europei, care păşiseră pe calea imperialistă. De asemenea, paralel cu sublinierea locului ocupat de industrie în preocupările de politică internă a cercurilor conducătoare burghezo-moşiereşti, au fost înfăţişate principalele consecinţe sociale ale fenomenului şi, în special, apariţia şi dezvoltarea proletariatului de fabrică, cu toate implicaţiile obiective, de natură socială şi politică. *În general vorbind, principalele probleme privind industria, tratate la nivelul întregii ţări,* au fost abordate şi soluţionate într-o manieră sistematică, ştiinţifică. Pentru completarea aspectelor generale sînt necesare însă, atît studii monografice privind dezvoltarea unei întreprinderi — asemenea lucrări au apărut în ultima vreme — cît şi unele privind naşterea şi evoluţia industriei unui oraş sau a unei regiuni. Lucrarea pe care o întreprindem noi face parte din categoria acelora din urmă.

Astăzi, sub ochii noştri, Iaşul s-a transformat radical. El a încetat să fie un oraş prin excelenţă cultural, care trăieşte mai mult din amintirile trecutului. Poli-

---

[1] Cf. Olga şi N. N. Constantinescu, *Cu privire la problema revoluţiei industriale în Romania*, Ed. ştiinţifică, Buc. 1957.

[2] Vezi, în acest sens, *Revoluţia industrială*, Ed. politică, Buc., 1936.

tica înţeleaptă a Partidului nostru, pe lîngă faptul că a păstrat şi a adăugat mult strălucirii culturale a trecutului, a transformat oraşul apropiindu-l, atît prin profilul lui actual, cît şi prin planurile de perspectivă, de însemnatele centre industriale ale ţării. Perspectivele viitoare ale Iaşului, aşa cum au fost înfăţişate în documentele de partid, ne oferă imaginea unui oraş nou, socialist, cu o industrie dezvoltată şi o cultură înfloritoare, rod al muncii oamenilor liberi, stăpîni pe destinul lor.

Stadiul actual al cercetărilor precum şi cantitatea şi calitatea materialului informativ nu permit — din nefericire — tratarea problemei privind dezvoltarea industrială a oraşului Iaşi în toată complexitatea ei. În primul rînd, tratarea este îngreunată de faptul că diversele întreprinderi industriale, proprietate particulară, nu şi-au alcătuit arhive proprii. De asemenea, primăria înseşi, în lipsa unui serviciu de statistică [3], special organizat, întocmea situaţii şi dezbătea anumite probleme numai în împrejurări excepţionale, legate fie de ordine exprese ale ministerelor de resort, fie de anumite necesităţi urgente ale oraşului. Din aceste cauze, informaţiile privind industria sînt sărace, inegale ca valoare şi lipsite de succesiune. Mai mult decît atît, din cauza lipsei de informaţii şi a confuziei determinate de imprecizіune în delimitarea caracterului majorităţii întreprinderilor, adeseori, este foarte dificil de făcut distincţie între fabricile propriu-zise, atelierele cooperaţiei capitaliste simple sau manufacturi. Termenul de fabrică, în majoritatea materialelor, este atribuit, aproape fără excepţie, tuturor întreprinderilor. Confuzia aceasta — aşa precum se ştie — este caracteristică şi vechii literaturi a genului.

Pentru a realiza o imagine mai completă, socotim că procedeul cel mai indicat îl constituie tratarea separată, pe ramuri. În cadrul fiecărei ramuri, în limitele impuse de material, vom încerca să stabilim caracterul diverselor întreprinderi şi evoluţia lor, în condiţiile existenţei legislaţiei de încurajare a industriei, în ultimul sfert al secolului al XIX-lea şi la începutul secolului XX.

Consideraţii generale privind situaţia oraşului Iaşi. Discuţii şi propuneri privind înviorarea vieţii economice.

După unele începuturi promiţătoare în ramura morăritului pe care oraşul le cunoscuse în vremea Regulamentului Organic — în 1847 funcţiona în Iaşi o moară „cu vapori" făcută după „un stil grandios" — urmează, chiar şi după înfăptuirea Unirii, o lungă perioadă de lîncezeală economică. Iaşul, cel puţin pînă la construirea căilor ferate, lipsit de legături lesnicioase cu celelalte centre importante ale ţării, vitregit şi de politica cercurilor conducătoare ale regimului burghezo-moşieresc, expia. Se părea că profeţia sumbră a antiunionistului N. Istrate, potrivit căreia Unirea avea să transforme Iaşul într-un al doilea Hîrlău, era pe cale de a se îndeplini.

Izolarea economică şi politică a vechii capitale moldovene oferise, printre altele, prilej pentru reeditarea unor agitaţii separatiste întreţinute de boierimea conservatoare. Carol însuşi, pentru a cîştiga simpatia oamenilor politici din Moldova, îşi încheia turneele în provincie prin repetate descinderi în Iaşi cu care pri-

[3] La cererea lui Fr. Damé de a i se trimite toate statisticele oraşului Iaşi, în vederea publicării anuarului României pe anul 1882, primăria Iaşi comunică la 4 septembrie 1881, că nu are înfiinţat un birou statistic. (Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 94/1881, f. 137—138). De asemenea, la cererea preşedintelui Camerei de comerţ de a i se trimite o statistică exactă asupra producţiei industriale şi agricole, pe baza unui formular tip, primăria răspunde, la 3 noiembrie 1900, că nu dispune de un serviciu special de statistică. (Ibidem, dos. nr. 94/1900, f. 136 şi urm.).

[4] Olga şi N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 17.

lejuri nu uita să facă promisiuni. Nici acestea şi nici măcar programul minimal fixat cu prilejul Unirii — aşa cum vom vedea — nu au fost înfăptuite [5].

Curentul favorabil adoptării unei politici interne propice dezvoltării industriei — lucrul este ştiut — a cîştigat tot mai mult teren încă din timpul domniei lui Al. I. Cuza. Boierii conservatori înşişi acceptau, cu limite şi rezerve, fireşte, iniţierea unor măsuri cu caracter protecţionist în anumite ramuri în care erau angajate interesele lor. Asemenea măsuri, schiţate timid încă din timpul domniei lui Cuza, au fost adoptate chiar în perioada guvernării conservatoare (1871—1876).

Fără să intrăm în discutarea acestor probleme care au fost analizate cu competenţă în alte lucrări, este suficient să amintim că şi în capitala Moldovei problemele privind necesitatea dezvoltării industriei — mai ales în condiţiile în care oraşul cunoaşte o gravă decadenţă economică — au atras atenţia cercurilor interesate şi au constituit obiectul unei vii — din păcate însă nu tot atît de fructuoase — discuţii [6].

Astfel, de pildă, „Curierul de Iassi", de acord cu principiile susţinute de ziarul „Românul", reproducea revista economică subliniind că „industria împreună cu instrucţiunea publică, *cele două chestiuni de adevărată importanţă* (subliniat în text) ar trebui să preocupe întreaga ţară". Progresul s-ar putea realiza atunci „cînd ne-am pune serios pe lucru în felurite întreprinderi şi cînd, prin dezvoltarea industriei, am micşora importul care ne ruinează". Dezvoltarea industriei însă, se menţiona în încheiere, implică protecţia „stăruitoare şi eficace a guvernului" [7] .

Pe aceeaşi linie, tot după „Românul", gazeta ieşeană susţinea necesitatea prelucrării în ţară a materiilor prime în vederea satisfacerii nevoilor interne. Cu prilejul discutării şi apoi a votării legii pentru încurajarea industriei zahărului de către Camera conservatoare, în numeroase articole din cursul anului 1872—1873, gazeta susţine foloasele „reale şi considerabile" ce ar putea fi realizate prin fabricarea zahărului şi a obiectelor „mai puţin fine" din lînă [8], faptul că prin crearea unei asemenea industrii s-ar face un mare pas „spre rezolvarea problemei dezdatorării ţării noastre de capitalurile străine" [9]. În acelaşi sens, se face publicitate şi se cere sprijinul guvernului pentru susţinerea societăţii „Albina" care urmărea înfiinţarea la Iaşi a unei fabrici de zahăr [10]. Proiectul nu a mai fost însă realizat.

Problema nu este tratată însă numai în cadrul general. În afară de faptul că se subliniază necesitatea dezvoltării industriei în condiţiile în care concurenţa grîului american înlătura cerealele româneşti de pe piaţa occidentală, activitatea industrială fiind considerată drept o chestiune „de viaţă" [11] care, printre altele, ar aduce foloase reale atît lucrătorilor şi consumatorilor, cît şi proprietarilor [12], se ridică tot mai hotărît glasuri în favoarea industrializării Iaşului.

---

[5] Mai ales după Unire, se fac numeroase propuneri, care capătă caracterul unei adevărate campanii, pentru ca Iaşul să fie compensat prin înlesniri corespunzătoare, în vederea dezvoltării economice şi culturale. Cf. E. şi I. Saizu, *Cîteva propuneri privitoare la dezvoltarea economică a oraşului Iaşi (1885)*, „Revista arhivelor", anul IV (1961), nr. 2, p. 111—112.

[6] *Ibidem*, p. 112—117. Vezi şi „Tribuna română", Iaşi, an V, nr. 165, 13 ianuarie 1864, articolul intitulat *Dorinţele pentru înflorirea Iaşului.*

[7] „Curierul de Iassi", an. V, nr. 66, 14 iunie 1872. Pentru probleme de ordin general, vezi şi C. Botez şi I. Saizu, *Problemele dezvoltării economice a României în dezbaterea congresului economic de la Iaşi din 1884*, „An. şt. Univ. Iaşi", secţ. a III-a, a. Istorie, tom. XI, anul 1965.

[8] „Curierul de Iassi", nr. 67, 16 iunie 1872.

[9] Ibidem, nr. 70, 23 iunie 1872. Pentru materiale în legătură cu protecţionismul, vezi nr. 138, 17 dec. 1872 şi an. VI, nr. 20, 18 februarie 1873 şi nr. 22, 23, din 23 şi 25 februarie 1873 etc.

[10] Ibidem, an. VI, nr. 33, 21 martie 1873, nr. 42, 13 aprilie, nr. 54, 11 mai etc.

[11] Ibidem, an VII, nr. 18, 15 februarie 1874.

[12] Ibidem, an VI, nr. 54, 11 mai 1873, an V, nr. 76, 9 iulie 1872 etc.

Făcînd abstracție de unele generalizări asupra societății moderne, care vădesc reacționarism sau orientare îngustă [13], merită amintit interesul pe care Camera de comerț din Iași, spre exemplu, l-a acordat discutării și amendării legilor privind încurajarea industrială precum și legilor tarifare și principiilor generale ale acestora. Cu acest prilej, s-au făcut și unele propuneri privind industrializarea Iașului [14]. Parte din ele merită să rețină atenția nu atît prin îndrăzneală și originalitate, cît mai ales prin aceea că înfățișează situația orașului în anii regimului burghezo-moșieresc și — prin sublinierea contrastului — ilustrează necesitatea acută a industrializării.

De asemenea, începînd din martie 1887, cînd comisia — special instituită — a prezentat în fața Consiliului comunal al orașului Iași o serie de propuneri în legătură cu echilibrarea bugetului, timp de aproape un an, în cadrul acestui for, s-au desfășurat vii discuții referitoare la căile cele mai acceptabile pentru realizarea înviorării economice a orașului [15]. În afara unor îmbunătățiri care urmau să fie înfăptuite cu sumele existente în cadrul bugetului ordinar, Comisia propune contractarea unui împrumut de 2 milioane lei, „în contul bugetului milioanelor". Din această sumă, potrivit recomandărilor comisiei, trebuia construit localul școlii de meserii, un abator nou, efectuate lucrările pentru aducțiunea apei potabile. De asemenea, se propunea schimbarea pavajului, mărirea corespunzătoare a localurilor școlilor precum și construirea unui post pentru semnalarea incendiilor.

După cum se poate observa, cerințele erau minimale și aveau în vedere obiective de interes imediat.

Proiectul este supus unei severe analize critice de unul din consilierii comunali, P. Nițescu. Acesta, pronunțîndu-se împotriva împrumutului, considera că îmbunătățirile propuse de comisie se pot face, în urma întocmirii unei documentații corespunzătoare, din bugetul ordinar. Însă, sublinia consilierul în continuare, mij-

---

13 Vezi, spre exemplu, „Suplement la Gazeta de Iași", din 29 februarie 1888.

14 Trebuie notat că propunerile pe marginea legilor amintite urmăreau extinderea prevederilor legii de încurajare și asupra întreprinderilor mici și mijlocii care, în Iași, erau mai larg reprezentate. Cf. „Buletinul Camerei de comerciu și industrie din Iași", an I, nr. 3, mai 1891, an II, nr. 1, aprilie 1892 etc. Vezi și „Suplement la Gazeta de Iași", 29 februarie 1888.

15 Cf. „Monitorul comunal", an II, nr. 47, 30 aprilie 1887. Se știe că decadența economică a orașului și nevoile sale reale de dezvoltare au servit, adeseori, „ca punct de program politicienilor demagogi în perioada campaniilor electorale", (E. și I. Saizu, *op. cit.*, p. 111—112). În timpul locotenenței domnești, la 18 aprilie 1866, s-au făcut unele propuneri privind acordarea unor compensații capitalei Moldovei. În afara unor măsuri edilitare și administrative, se prevedea mutarea la Iași a Curții de casație. („Monitorul oficial", nr. 145, 5/17 iulie 1866). Acest fapt a stîrnit vii și dramatice dezbateri în corpurile legiuitoare. (Ibidem, nr. 144, 3/15 iulie, 145, 5/17 iulie 1866, nr. 31, 32, 37/1867). În cursul acestor dezbateri, M. Kogălniceanu, referindu-se la „proletarizarea" unei însemnate părți a populației orașului, atrăgea atenția că în Iași sînt peste zece mii de oameni care nu știu „cu ce au să trăiască. Nimic — continua el — nu produce rezbelul civil decît drapelul foametei, drapelul miseriii". (Ibidem, nr. 60, 15/27 martie 1867). În timpul dezbaterilor, s-a arătat că Iașul este victima „centralizațiunii barbare și are un aspect de doliu și de moarte" sau „negarea existenței Iașului în viitor echivalează cu a nimici viitorul națiunii române". (Ibidem, nr. 59, 62, 14/26, 17/29 martie 1867). La 2 martie 1868, comitetul delegaților secțiunilor Senatului, special alcătuit pentru cercetarea propunerilor privind îmbunătățirile ce se impun pentru orașul Iași, sugerează instituirea unei comisii ad-hoc, cu sarcina de a discuta aceste propuneri. (Ibidem, nr. 68, 17/29 martie 1868 etc.).

loacele care vor permite prosperarea oraşului sînt altele. În esenţă, nota acesta, „cel întăi mijloc de a aduce viaţa şi înflorirea Iaşului este numai facerea docurilor şi antrepozitelor, unite cu reţelele drumului de fier Iaşi-Vaslui şi Jijia, în clădirea palatului industrial şi clădirii Universităţii, liceelor modele, grădinii botanice şi celorlalte şcoli votate deja de Cameră". Prin realizarea acestor obiective, se pronunţa Niţescu, „populaţiunea va creşte iarăşi şi mijloacele materiale se vor îmbunătăţi [16]".

Trecînd, deocamdată, peste analiza propunerilor în raport cu problema care ne interesează, din discuţiile ample care s-au purtat în favoarea şi împotriva împrumutului [17], care, toate, pornesc şi se învîrt în jurul formulelor celor mai acceptabile privind îmbunătăţirea situaţiei economice a Iaşului, subliniem că propunerile consilierului Niţescu prezintă un deosebit interes. Acest interes — aşa cum am mai arătat — rezultă nu din originalitatea lor. Dimpotrivă, chiar, ele reprezintă un exemplu tipic de neînţelegere vădită a celor mai elementare probleme privind dezvoltarea industriei şi ale consecinţelor sociale ale acestui fenomen. Expunerea este importantă prin aceea că permite să ne formăm o imagine clară asupra situaţiei economice şi sociale a Iaşului în deceniul al noulea al secolului trecut. Această situaţie era determinată de politica dusă de regimul burghezo-moşieresc în domeniul economiei şi al reglementării relaţiilor sociale. Deşi consilierul nu o spune — şi probabil nici nu o gîndea — expunerea sa de motive [18] constituie, totuşi, un act de acuzare împotriva regimului, calitate ce-i conferă o valoare sporită.

Încă de la început, în document, se face constatarea potrivit căreia „experienţa făcută în timp de peste 23 ani, de la strămutarea capitalei din Iaşi, dovedesc acum cu prisosinţă că toate îmbunătăţirile proiectate şi favorurile acordate în schimbul pierderei ce suferea Iaşul, n-au fost de natură a-i da o dezvoltare productivă care să deschidă un cîmp de activitate continuă muncii şi cu dînsele mijloace de existenţă locuitorilor ieşeni".

În 1866, ca urmare a tulburărilor din Iaşi, guvernul a fost nevoit să admită în parte, unele din cererile cetăţenilor oraşului, printre care: clădirea cazărmii de la Copou, restaurarea mitropoliei şi a altor biserici, transferarea la Iaşi a Şcolii militare şi scăderea cu 3% a impozitului funciar. Aceste îmbunătăţiri însă — după cum lesne se poate observa — n-au fost de natură să învioreze activitatea economică a oraşului. Ele au constituit, aşa cum le etichetează expunerea, „paleative trecătoare", care au avut drept singur efect că „a dat lucru temporal clasei muncitoare şi impulsiune cetăţenilor a-şi preface sau edifica şi ei o sumă de clădiri mai moderne". După trecerea acestei perioade, „acum reiese la lumină adevăratul gol şi straşnica mizerie către care mergem neîncetat".

Recensămintele de la începutul deceniului al IX-lea au demonstrat scăderea populaţiei în general şi „starea de mizerie a locuitorilor", care nu pot plăti impozitele în continuă creştere. Pentru a ieşi din acest impas — notează în continuare consilierul — este necesară construirea a cît mai multe aşezăminte industriale şi înviorarea activităţii comerciale. Aceasta cu atît mai mult cu cît, în momentul de *faţă, în lipsa unei asemenea activităţi, oraşul este redus*"... *a fi locuit în* minoritate de funcţionarii publici (sic), cîţiva comersanţi pentru consumaţia locală, un număr foarte restrîns de proprietari rentieri şi pensionari, iar majoritatea... aproape trei pătrimi de oameni mizeri, lipsiţi de lucru şi reduşi, mai ales în timpul iernii, a nu şti cu ce va trăi ziua de mîine".

Pentru remedierea acestei stări de lucruri nu este absolut necesar să se aştepte totul de la „centru" care — subliniază Niţescu — „s-a deprins a ne refuza". Consiliul comunal posedă suficiente resurse locale, capabile să amelioreze situa-

---

16 „Monitorul comunal", an II, nr. 47, 30 aprilie 1887.

17 Ibidem. Vezi şi nr. 48, din 8 mai 1887.

18 Ibidem, nr. 47—48 şi Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 117/1886, f. 1—7 şi urm.

ția. Astfel, de pildă, comuna are latitudinea să aplice în folosul orașului legea din 13 aprilie 1880, de concedare a domeniilor, combinată cu legea vînzării bunurilor statului, care prevedea repartizarea terenurilor pentru înființarea întreprinderilor industriale. Dacă, o dată cu aceasta, s-ar mai acorda întreprinzătorilor și alte avantaje, într-un viitor apropiat, se va crea o industrie locală, „singura în stare de a ține un oraș".

Numai prin asemenea încurajări, capitaliștii care astăzi, preferă să-și investească banii în titluri de rentă, mulțumindu-se cu un profit mic „dar care le revine fără muncă", ar putea fi determinați să plaseze capitaluri în întreprinderi productive.

Propunerile pe care consilierul le face în continuare au drept scop — potrivit expresiei sale — nu să indice căile și mijloacele pentru crearea marii industrii, ci să pună bazele unei industrii mici cu perspective reale de dezvoltare. Pentru aceasta, șesul Bahluiului, proprietate a comunei, destinat încă prin Regulamentul Organic construirii de fabrici, împreună cu o parte din imașul care prisosește, precum și domeniile primite prin legea celor 10 milioane, urmează să fie concedate persoanelor sau companiilor dispuse să înființeze întreprinderi industriale.

Pornind de la considerentele enunțate mai sus, P. Nițescu face următoarele propuneri [19].

Terenurile comunale să fie concedate întreprinzătorilor care s-ar obliga să construiască cîte o fabrică de frînghie, odgoane și saci de cînepă, in sau iută, de ulei, de luminări de seu, spermanțet, „sau alte produse indigene", de distilare a cerei, de săpun, de dubit piei și „produse seftiene", de rom și coniac, pentru preparate de carne, conservarea fructelor și a altor produse vegetale, de crocmală și cleiuri fine, de zahăr, de bazalt, de ciment și var hidraulic. De asemenea, este prevăzută construirea a mai multor mori cu aburi și a unei fabrici, „mai sistematice și mai complete", pentru chibrituri. În același timp, propunerile au în vedere completarea numărului de ateliere afectate școlii de meserii, înființarea unui mare depozit de lemn pentru construcții și a unui teatru „corespunzător cerințelor timpului".

Toate propunerile sînt bogat argumentate și prezintă — fără îndoială — un real interes documentar. Se are în vedere, în egală măsură, și posibilitățile de aprovizionare a orașului cu apă potabilă și industrială.

În concluziile generale, consilierul notează că măsurile propuse — după părerea sa — sînt de natură să îmbunătățească „starea locuitorilor ieșeni, deschizîndu-le calea muncii, atît claselor de muncitori manuali, cît și tinerilor d'ambe sexe, instruiți în școlile profesionale, comerciale care ș-ar găsi locuri mai de întrebuințat..., abandonînd bugetele publice și comerțul ce s-ar deschide ar fi de natură a scoate din ascunzătorile actuale capitalurile ce stau închise. Iașul ar înflori și n-ar mai ofta după vechea capitală, fiindcă pierderea ei s-ar suplini prin întreprinderi în adevăr productive" [20].

Cu toate că soluțiile propuse nu erau cele mai fericite deoarece nu porneau dintr-o analiză profundă, riguros științifică, a situației de fapt și deși ele probează dacă nu competență cel puțin buna credință a susținătorului lor — și aceasta diluată sensibil într-o evidentă poziție de clasă — oficialitatea ieșeană nu s-a grăbit să dea curs propunerilor. Pînă la începutul anului următor, 1887, nu se făcuse nimic în acest sens. De abia acum, la 19 ianuarie, se definitivează comisia care urma să studieze propunerile consilierului. Și — după cîte știm — lucrurile au rămas în acest stadiu.

Se pare — așa cum se desprinde și din alte materiale, la care ne vom referi în continuare — că lipsa de entuziasm a autorităților locale, față de perspectivele sugerate de proiectul amintit, pornea de la o analiză mai rațională a posibilităților. Proiectul consilierului urma să fie înfăptuit aproape exclusiv, cu mijloace locale. Or, în condițiile în care, în cursul anilor 1886 și 1887, legea privind măsurile de

---

19 Vezi detalii la E. și I. Saizu, *op. cit.*

20 Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. nr. 117/1886, f. 1—7.

încurajare a industriei, precum şi tariful vamal protecţionist fuseseră votate, în principiu, statul îşi asuma sarcina să promoveze dezvoltarea industriei naţionale, cel puţin a celei mari, asupra căreia se extindeau prevederile legii. Măsurile adoptate pe plan general veneau — oarecum — şi în întîmpinarea dezideratelor privind soarta viitoare a Iaşului. În al doilea rînd, cu toată durerea lor sinceră sau simulată, cu privire la decadenţa economică a oraşului, reprezentanţii oficialităţii considereau că este mai comod şi legal, fireşte, să rezolve problema prin cereri adresate guvernului. Acesta era procedeul de ultimă instanţă deşi toţi erau de acord cu P. Niţescu care, el însuşi, justificîndu-şi spiritul de frondă, observa prudent că este necesară o ameliorare „cel puţin pe o scară modestă... să nu se zică că n-am putea absolut remedia această stare de lucruri şi că trebuie să aşteptăm totul de la centru..." [21].

Indiferent de natura calculelor, cert este că acţiunile ulterioare în vederea îmbunătăţirii situaţiei economice a Iaşului, s-au desfăşurat în limitele celei mai depline subordonări faţă de centru.

Merită menţionat, în rîndul acestora, memoriul înaintat ministrului de interne, Theodor Rosetti, la 20 mai 1888, de către comisia interimară a comisiei Iaşi [22]. Documentul prezintă interes mai ales pentru faptul că, mai mult decît cel semnat de P. Niţescu, cuprinde o analiză detaliată a situaţiei oraşului, deosebit de interesantă pentru problema care formează obiectul preocupărilor noastre.

Încă de la început, în memoriu se subliniază că Iaşul „de ce merge cade, se nimiceşte, din cauza a o mulţime de nechibzuite măsuri ce au fost luate în dezavantajul său... şi din cauza abaterii traseului greşit al căii ferate". Aceasta, în loc să urmeze calea veche şi naturală a ţării, a fost construită paralel cu Siretul. În felul acesta, Iaşul „a rămas ca un oraş condamnat a peri de inaniţiune". Deşi, ulterior, „după nenumărate plîngeri din partea ieşenilor", s-au promis a se adopta unele măsuri ca, de pildă, construirea unor şcoli şi a altor edificii, construirea liniilor ferate Iaşi — Vaslui şi Iaşi — Dorohoi, precum şi a unor docuri şi antrepozite [23], capabile să dea „mijloace de vieţuire unei populaţiuni stoarsă de mizerie şi de dări", toate au rămas, deocamdată, în stare de proiect. Linia Iaşi — Vaslui, menită să lege mai direct Iaşul cu restul ţării, potrivit prevederilor legii, trebuia să fie terminată în 1885. Şi aceasta a rămas în stare de proiect, „cu osebire că totdeauna înainte de alegeri, i se reînoiesc ţăruşii traseului". Acestea, ca şi alte numeroase îmbunătăţiri, ar fi putut fi realizate „cu o bunăvoinţă cît de mică".

De asemenea, se menţionează în document, oraşului i s-au cauzat serioase prejudicii şi prin faptul că nu i s-au repartizat în numerar fondul de 10 milioane lei vechi, votat de constituantă, „după o luptă continuă de 16 ani". În loc de bani, care, plasaţi, ar fi putut produce 200.000 lei pe an, s-au dat cîteva moşii, „greu de administrat şi de puţin folos şi o mulţime de ruine cu care nici guvernul nu ştie ce să mai facă", a căror întreţinere presupune mari cheltuieli. De asemenea, s-au anulat prevederile unei legi anterioare potrivit căreia comuna Iaşi, „pentru compensarea, în parte, a pierderilor sale" fusese scutită de jumătate din impozitul funciar. În fond, deci, populaţia n-a realizat nici un folos deoarece sumele realizate ca venituri, în loc să fie investite în producţie, au cu totul o altă destinaţie. Tot paleative au rămas şi dispoziţiile legii din 1870 care prevedea înfiinţarea unei case de credit rural la Iaşi.

Datorită acestor cauze, Iaşul — se notează în încheierea memoriului — a ajuns „la o completă îngenunchiere". Miniştrii sînt solicitaţi să pună „balsamul

---

21 Ibidem.

22 Ibidem, f. 17—21. Vezi şi E. şi I. Saizu, *op. cit.*, p. 122.

23 Pentru aceasta, fusese votată o lege specială, la 18 iunie 1881. Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos nr. 117/1886, f. 1—7.

vindecător" pe rănile oraşului, fiind asiguraţi că, în felul acesta, vor înscrie „o frumoasă pagină de recunoştinţă" în istoria Iaşului[24].

În sfîrşit, pentru a încheia menţionarea celor mai importante mărturii privind situaţia generală a Iaşului, în a doua jumătate a secolului trecut[25], amintim încă două materiale. În primul rînd, un interesant articol cu titlul *Industria ieşeană*, apărut în *Buletinu Camerei de comerciu şi industrie din Iaşi*[26].

Aprecierile autorului anonim al articolului, apărut în anul 1892, deşi stîngace şi oarecum confuze, ilustrează, totuşi, veridic situaţia oraşului sub raportul dezvoltării industriei, la sfîrşitul veacului trecut. Ca observaţii generale, care însoţesc pe cele parţiale, făcute cu prilejul enumerării întreprinderilor existente în Iaşi, se notează textual că oraşul Iaşi, „cu toată decadenţa în care se găseşte şi cu toate neajunsurile cele ce le suferе, din care multiple în privinţa industrială, industria ieşeană se manifestă relativ într-un cerc strîmt şi cu oarecare neîncredere, dar, în sfîrşit, dă dovezi că există, că luptă cu toate neîndemînările şi piedicile ce i se pun şi că este probabilitate de a se menţinea, înfruntînd indiferenţa guvernelor pentru ea şi lipsa atîtor mijloace ce ar putea să-i deschidă calea spre o dezvoltare mai largă şi mai solidă".

În al doilea rînd, trebuie amintit un memoriu similar redactat de A. D. Xenopol. Profesorul ieşean considera că oraşul, „a doua capitală a României", împreună cu partea nordică a ţării, „au rămas pînă acum mai îndărăot pe calea propăşirii economice ce a cuprins întregul rest al ţării". Mai mult chiar, el este „într-o stare decăzută..." Despoporarea ia pe fiecare zi proporţii mai mari". Meseriaşii din ramura construcţiilor, mai ales, părăsesc oraşul „care nu le mai dă putinţa traiului". Iaşul, continuă istoricul nostru, după analiza şi a altor laturi ale activităţii economice, „decade pe fiecare zi,..merge spre o singură pieire".

Pentru a remedia situaţia, Xenopol propune transformarea Iaşului „ într-un centru comercial pentru partea de nord a României". Lucrul acesta se poate realiza prin înfiinţarea docurilor şi prin construirea liniilor ferate Iaşi — Vaslui şi Iaşi — Dorohoi. În felul acesta, Iaşul urma să devină pentru nordul Moldovei ceea ce Galaţi era pentru partea de sud[27].

După cît se poate constata, Xenopol, deşi era partizan convins al necesităţii dezvoltării industriei, sens în care se pronunţase cu mult înainte de data articolului menţionat mai sus[28], nu pomeneşte nimic de dirijarea eforturilor spre intensificarea activităţii industriale a oraşului. Aceasta, credem, pentru faptul că, probabil, avea convingerea că, datorită aşezării, Iaşul este menit să devină un mare centru comercial[29].

Natura propunerilor menţionate mai sus nu mai poate surprinde atunci cînd se analizează, de pildă, programul de guvernămînt al partidului liberal. Cu prilejul

---

[24] La 1 iulie 1888 se răspunde că ministerele de resort au fost înştiinţate pentru a avea în vedere oraşul la întocmirea bugetelor ordinare şi extraordinare pe anul în curs şi cel viitor. Ibidem, f. 23.

[25] Vezi şi *Uricarul*, XVII, p. V—XV, cele 46 revendicări formulate de „Comitetul ieşean pentru apărarea intereselor economice şi culturale ale Moldovei şi în special ale Iaşului".

[26] Anul I, nr. 5—6, august-septembrie 1892, p. 21—25.

[27] A. D. Xenopol, *Memoriu asupra unor îmbunătăţiri economice de realizat în nordul României şi în special în Iaşi*, „Lupta", an VII, nr. 1344, 18—19 februarie 1891.

[28] Idem, *Studii economice*, Craiova, 1882, *passim*.

[29] În articolul menţionat, Xenopol trage concluzii în acest sens, referindu-se la „poziţia naturală" a oraşului.

congresului de la Iaşi, din anul 1892, liberalii îşi propun să realizeze pentru oraşul Iaşi, în general, aceleaşi obiective [30].

Nicăieri, poate, mai mult decît în Moldova — şi mai ales în Iaşi — nu s-a manifestat atît de vizibil consecinţele politicii economice a regimului instaurat în 1866. În Iaşi, coexistau numeroase ateliere mici şi mijlocii, manufacturi şi puţine întreprinderi aparţinînd industriei maşiniste. În oraşul moldovean, din cauza specificului dezvoltării sale, nu s-a produs, pe plan social acea „sfărîmare a relaţiilor sociale de producţie" [31], pe care Lenin o considera proprie ţărilor în care industria s-a dezvoltat impetuos. Iaşul, în perioada pe care o analizăm, rămîne un oraş în care preponderenţa absolută o are capitalul comercial şi cămătăresc [32]. Numărul bancherilor, cămătarilor şi a caselor de schimb era deosebit de ridicat. Astfel, în perioada cuprinsă între anii 1884 şi 1890, sînt înregistrate un număr de peste 52 firme individuale şi sociale [33].

Ponderea activităţii comerciale este atestată şi de numeroşii comercianţi care exportă produse locale [34]. Printre acestea nu figurează nici un produs industrial, ci numai tărîţe de grîu, pui, ouă, nuci, vin şi alte produse alimentare.

Din cele expuse pînă acum se poate desprinde încheierea — fără a socoti necesar, deocamdată, să enumerăm întreprinderile industriale — că industria oraşului, ca şi economia generală a acestuia, în perioada care stă în atenţia noastră, s-au dezvoltat modest din cauze decurgînd din esenţa însăşi a regimului patronat de burghezo-moşierime.

Pentru înţelegerea cadrului în care s-a dezvoltat industria oraşului este necesară precizarea că, şi aici, ca şi în întreaga ţară, începînd cu mijlocul deceniului al optulea al secolului trecut, întreprinderile industriale încep să decadă ca urmare a concurenţei produselor industriale străine. Convenţia comercială cu Austro-Ungaria, mai ales şi criza din 1875 au influenţat negativ dezvoltarea economică a ţării şi dezvoltarea industriei în special. De asemenea, un factor care trebuie avut în vedere este şi acela că pătrunderea capitalului străin, de care nu a fost ferită nici industria Iaşului, a fost determinată nu numai de avantajele acordate de statul român, ci şi de faptul, deosebit de important, că, pe arena internaţională, capitalismul trecea în faza imperialistă [35].

Toate aceste împrejurări, interne şi externe, explică, în parte, drumul lent, chinuitor, cu tragice consecinţe asupra vieţii sociale, pe care l-a parcurs industria şi economia oraşului Iaşi în prima etapă de dominare a regimului burghezo-moşieresc.

I. *Industria alimentară*

Nu se impun a fi demonstrate cauzele pentru care la Iaşi, ca şi în întreaga ţară, de altfel, ramura predominantă a industriei a fost cea alimentară. Ramurile industriale care s-au dezvoltat mai mult după reforma din 1864 au fost cele bazate

[30] Cf. „Lupta", an IX, nr. 1854, 10 noiembrie 1892.

[31] V. I. Lenin, *Opere*, vol. III, Buc. 1951, p. 428.

[32] Nu este de prisos să amintim că, la o populaţie de 79.256 locuitori, potrivit unei statistici din 1888, existau, de pildă, nu mai puţin de 559 cîrciumari. Cf. Dr. Th. Philippescu, *Raport general asupra serviciului igienei publice al oraşului Iaşi pe anul 1888*, Iaşi, 1889, p. 17 şi Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 94/1896 f. 195 verso.

[33] Arh. St. Iaşi, Firme sociale şi individuale, vol. I, 1884—1889.

[34] Într-un tabel din 1897 sînt incluşi 49 de asemenea comercianţi şi industriaşi. Ibidem, Eforia Iaşi, dos. nr. 764/1897.

[35] Cf. M. Iosa, *Despre dezvoltarea industriei în România la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea (1880—1914)*, „Studii şi materiale de istorie", vol. III, Buc., 1963, p. 336, 360.

pe materia primă agricolă, care se afla din abundență. Mai ales după 1870, ca urmare a dificultăților create pe piețele apusene de concurența americană, în cadrul cercurilor burgheziei comerciale și a moșierimii interesate în comerțul cu cereale, s-a vădit tendința pronunțată de creare a unor întreprinderi industriale, în deosebi în ramura alimentară și, în primul rînd, în domeniul morăritului, alcoolului și zahărului [36].

În general, industria Iașului a suferit aceleași fluctuații cauzate de crizele interne sau de convențiile externe dezavantajoase, așa cum a fost cazul celei încheiate cu Austro-Ungaria în 1875.

a. *Industria morăritului* ocupă un loc aparte. În această ramură a industriei alimentare, Iașul păstra o veche tradiție. Se pare că una dintre primele mori cu aburi, prevăzută cu valțuri și un sistem de site, aduse din Franța, au fost instalate în oraș de o societate franceză încă din septembrie 1841 [37]. Cert este că întreprinderea a început să funcționeze în 1846. În luna octombrie a acestui an, se știa că în capitala Moldovei exista o „moară cu vapori construită într-un stil grandios" [38]. Compania, aflată sub direcția inginerului Felix Barbero, a construit moara în apropierea barierei Păcurari și a obținut un privilegiu pe termen de 25 ani în care, printre altele, se nota că sporirea industriei avea în vedere „... foloasele și îndemănările ce se pot introduce obștiei" [39].

Moara companiei Barbero, însă, nu a funcționat multă vreme. După ce a stat în inactivitate timp de opt sau zece ani, mașinile s-au deteriorat și n-au mai putut fi puse în funcție. În cele din urmă, compania franceză a transferat privilegiul unei companii autohtone al cărei director era M. Posner. Acesta, după ce a reparat mașinile, a pus din nou în funcție moara [40].

Dreptul exclusiv de fabricație și de depozitare, conferit prin privilegiu special, nu a întîrziat să producă vii nemulțumiri, atît în masa consumatorilor, ale căror cerințe sporiseră, cît și în rîndul acelor întreprinzători care militau pentru o nouă legislație industrială, mai apropiată de dezvoltarea economică a epocii, asupra căreia capitalismul își pusese amprenta.

La 6 noiembrie 1864, M. Nitschmann, un alt întreprinzător care, în același timp, ocupa și funcția de arhitect șef al orașului, solicita fără succes, de altfel, ca privilegiul deținut de moara Posner să fie conferit întreprinderii sale, acționată tot cu ajutorul aburului și amplasată, de asemenea, în cartierul Păcurari [41].

Privilegiul de depozitare și desfacere, înlăturînd concurența, ridica prețurile contravenind în manieră flagrantă intereselor populației muncitoare a orașului. Un protest în acest sens — care viza pe M. Posner — semnat de numeroși cetățeni, este înaintat primăriei Iași la 6 decembrie 1865 [42]. Din cererea acestora se desprind consecințele nefaste care decurgeau din dreptul exclusiv de privilegiu. În primul rînd, prin stocarea unor însemnate cantități de produse, pe care „le specula" în folosul său, compania a adus grave prejudicii obștiei. Fiind ferit de concurență, obiectul principal al hranei era scumpit „în mod arbitrar", fapt care avea repercusiuni directe asupra populației sărace [43].

---

36 O. și N. N. Constantinescu, *Cu privire la problema revoluției industriale*, p. 34.

37 N. N. Constantinescu, *Revoluția industrială în România*, în *Revoluția industrială*, p. 228.

38 „Albina românească", nr. 80, 9 oct. 1847, p. 331.

39 „Buletin, foaie oficială", nr. 89, din 10 noiembrie 1846 și Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. nr. 40/1864.

40 Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. nr. 40/1864, f. 7—9.

41 Ibidem, f. 3, 5.

42 Ibidem, f. 7—9.

43 Ibidem.

În 1866, deşi, după cît se pare, privilegiul căzuse în desuetudine, moara de sub conducerea lui M. Posner, după expresia acestuia, continua să deţină monopolul desfacerii pe piaţa Iaşului [44]. Ea va continua să funcţioneze pînă în 1872 [45].

Paralel cu cele două mori mecanice, în Iaşi, mai funcţionau un număr de mori acţionate prin tracţiune animală. În total, după cît se pare, erau 12 asemenea mori [46], amplasate în cartierele mărginaşe ale oraşului. Proprietarii acestor întreprinderi — ei înşişi — se considerau în aceeaşi categorie cu pitarii şi măcelarii [47]. Potrivit aprecierii acestora, cele peste 50 pietre moară din Iaşi — considerînd că o piatră cu 6 cai producea în 24 ore 12 merţe de făină — dădeau o producţie apreciabilă. Făina produsă aici nu era destinată numai satisfacerii necesităţilor locale, ci era transportată „mai pe la toate tîrgurile Moldovei" [48].

În general, în perioada 1867—1889 sînt menţionate în Iaşi următoarele mori:

Nr. crt.	Anul cînd este menţionată	Numele proprietarului	Locul unde este situată	Observaţii
1	1867	B. Tisler	Şesul Bahluiului	
2	1867	A. Pocaru et. comp.	Şoseaua Socola	
3	1875	I. Ieni	Lîngă „ceairul lui Pereţ"	
4	1875	V. Constandachi	Idem	
5	1875	E Haier	Strada Nicolina	În 1885 o mută lîngă bariera Nicolina
6	1876	M. Veisman	Strada Păcurari	
7	1880	I. Diamant	Idem	În acest an a preluat moara Nitschmann
8	1880	Anton Camban	Bariera Zalhana	Închiriată lui A. Horn şi S. Rozental
9	1880	Carol Linke	Strada Păcurari	Proprietar a fostei mori Posner, din 1875
10	1884	M. Rubinzofl	Strada Sf. Vineri	
11	1884	I. H. Zaller et. comp.	Strada Albă, nr. 9	Sucursală. Reşedinţa societăţii era la Dorohoi.

Printre acestea [49], după cum se poate constata, figurează şi cele două mori iniţiale care acum îşi schimbaseră proprietarii. Parte dintre ele le vom întîlni

[44] Ibidem, dosar nr. 135/1866, cererea din 15 septembrie 1866.

[45] Ibidem, cererea din 18 iulie 1872 a proprietarilor morilor cu cai din Iaşi.

[46] Cifra ne este sugerată atît de numărul proprietarilor şi arendaşilor acestor stabilimente, care semnează nişte plîngeri adresate primăriei, în septembrie 1872, cît şi de o statistică din anul 1872. (Ibidem, dos. nr. 135 şi 94). De asemenea, în deceniul al noulea, întîlnim menţionate un număr de 11 stabilimente de acest fel. (Cf. Arh. St. Iaşi, Firme industriale şi sociale, vol. I, 1884—1889, nr. 39, 47, 426. 585, 931, 936, 1464, 1604, 1856, 2818, 2843). 12 mori cu tracţiune animală sînt semnalate şi într-o statistică din 1889. (Ibidem, Eforia Iaşi, dos. nr. 94/1889).

[47] Ibidem, dos. nr. 135/1866, cererea din septembrie 1866.

[48] Ibidem. Vezi şi cererea din 18 iulie 1872.

[49] Ibidem, dos. nr. 40/1864, f. 18, 24—29, 38—40, 34, 35, 36, 48, 45, 67, 55—56 şi Arh. St. Iaşi, Firme industriale şi sociale, vol. I, 1884—1889, nr. 1183—84.

funcționînd și în continuare. Despre cele mai multe însă nu avem nici un fel de indicații, în afara cererilor pentru eliberarea autorizațiilor de funcționare [50].

În 1889, în Iași, sînt menționate patru mori cu aburi, una acționată de vînt și 12 cu tracțiune animală [51]. Cu un an mai înainte, materialele amintesc și cîteva mori de apă. Astfel, încă din 1846, pe șesul Bahluiului funcționa moara Beldiman. În 1886, moștenitorii acestuia o vînd lui C. Linke care intenționa, probabil, s-o pună în funcție. În orice caz, în 1888, aceasta — așa cum se constată — era doar „o ruină... cu două pietre mizerabile". De asemenea, mai este menționată o astfel de moară în apropierea Podului Roșu, iar alta la Ciric [52]. Aceste mori însă nu puteau funcționa — așa cum se remarca, de pildă, în 1866 [53] — din cauza lipsei de apă, devenită tot mai necesară ca urmare a dezvoltării întreprinderilor industriale din oraș. În 1896, acestea, ca și moara de vînt, nu mai sînt menționate.

Din păcate, cel puțin pentru prima parte a perioadei de care ne ocupăm, datele ce le posedăm sînt mai mult cu caracter statistic. Informațiile de altă natură sînt sărace. Pentru anul 1892 doar, dintr-o relatare asupra industriei ieșene, desprindem că moara proprietate a lui Linke, „cu ferestaiele accesorii", care „funcționează în condițiile cele mai bune", dădea rezultate satisfăcătoare. Ea funcționa cu „mai bine" de 60 lucrători. De asemenea, moara Haier, „mai nouă ca zidărie și sistem, întrebuințează mai puține brațe" [54].

În cursul anului 1894, frații Klepper construiesc o moară pe strada Arapu nr. 2 instalînd un cazan pentru producerea aburului sistem Cornwall, livrat de fabrica „Prager Machinenbahn Actengesellschaft" [55]. În același an, Em. Haier mai este menționat ca proprietar al unei mori de foc situată peste bariera Zalhana, pe șoseaua Sf. Ioan. Prima moară, acea de la Nicolina, este mistuită de un incendiu în prima jumătate a anului 1895. Proprietarul începe s-o reconstruiască imediat [56].

În 1896, numărul morilor cu aburi din orașul Iași era de patru [57]. Pentru trei din ele — este exclusă, probabil, aceea arsă — posedăm, de data aceasta, informații deosebit de importante cu privire la capacitatea de producție și numărul de lucrători [58]:

Nr crt.	Numele proprietarului	Forța aburului	Capital vărsat	Producția pe zi în vagoane	Numărul lucrătorilor
1	C. Linke	150 c. p.	250 000	2,5	24
2	Em. Haier	75 c. p.	80 000	1,5	19
3	Frații Klepper	150 c. p.	200 000	2,5	24

După cît se poate constata, această ramură, relativ dezvoltată, realiza o producție apreciabilă.

[50] Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. nr. 40/1864.
[51] Ibidem, dos. nr. 94/1889, nepaginat.
[52] Ibidem, dos. nr. 61/1888.
[53] Ibidem, dos. nr. 135/1866, cererea din septembrie 1866.
[54] „Buletinul Camerei de comerciu și industrie din Iași", an. I, august-septembrie 1892, nr. 5—6, p. 21—25, articolul intitulat *Industria ieșană*.
[55] Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. nr. 198/1882, nepaginat și dos. nr. 94/1896, f. 318. Vezi și „Monitorul comunei Iași", an IX, nr. 44, 30 noiembrie 1895.
[56] Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. nr. 198/1882.
[57] Ibidem, dos. nr. 94/1896, f. 358, 371—373.
[58] B. G. Assan, *Industria morăriei în România*, Buc., 1896, p. 27. Statistica privind „morile perfecționate" este pentru anul 1895.

Industria morăritului nu beneficiase de prevederile legii de încurajare din 1887, pe motivul — aşa cum se exprima un interesat — că „aduce mari beneficii" şi că „merge bine" fără a mai fi necesară încurajarea. De asemenea, o altă cauză decurgea din faptul că făina era încurajată prin tariful autonom.

Condamnînd această atitudine a cercurilor conducătoare, B. G. Assan, considera că încurajarea industriilor agricole şi a morăritului, în speţă, nu este numai necesară, „dar şi indispensabilă" [59]. Acelaşi Assan, la al doilea congres de morărie de la Focşani, în 1899, atrăgînd atenţia asupra scăderii exportului de făină (de la 3.000 vagoane în 1894, la 1.000 în 1897) se pronunţa în favoarea înfiinţării unui trust „graţie căruia să urcăm preţul făinii în interior, pentru a-l putea reduce la export" [60]. Invitaţia constituia, în ultimă instanţă, un apel în vederea organizării unei asociaţii cu caracter monopolist care, în perioada aceasta, începuseră să ia fiinţă şi în România.

În 1906, după cît se pare, pentru stimularea producţiei şi a exportului, industria morăritului începe să fie încurajată. În 1908, în Iaşi, apar ca încurajate, „numai în parte", un număr de şase mori [61]. Pentru acest an (1907—1908), posedăm date interesante cu privire la producţie şi la valorificarea acesteia [62].

Nr. crt.	Denumirea intreprinderii	Anul înfiinţării	Producţia realizată		Destinaţia producţiei	
			1906-1907 kg	1907-1908 kg	Consum intern kg	Export kg
1	Fraţii Klepper	1894	10 256 667	8 250 937	8 612 759	—
2	Taxier et Goldmann	1900	6 548 860	4 492 024	4 741 984	48468
3	Haier et Drăcşăneanu	1896	673 618	4 911 099	4 968 528	87180
4	M. Grünşpan et fii	1907	7 338 038	481 575	924 753	—
5	C. Linke	1875	nu se dau date			
6	Fraţii Diamant	1900	Idem			

Cu toate lipsurile, tabloul de mai sus ilustrează că aportul adus de industria morăritului din Iaşi pe piaţa internă a ţării era destul de apreciabil. Aceleaşi date, tot incomplete, le găsim şi în alte publicaţii oficiale. Astfel, spre exemplu, în *Anuarul statistic al României* găsim informaţii din care rezultă că în cele cinci mori din judeţul Iaşi — dintre care patru se aflau în oraş — se

[59] *Ibidem*, p. 48—49.

[60] B. G. Assan, *Războiul vamal cu Turcia şi agravarea crizei industriei morăriei în România*, Buc., 1900, p. 31—39.

[61] N. I. Păianu menţionează că, în anul 1906, înainte de a se aplica măsurile de încurajare parţială, existau în Iaşi patru mori. Cf. *La grande industrie en Roumanie de 1866—1906*, Buc., 1906, p. 103.

[62] Cf. „Almanahul industriei şi comerciului 1908", Buc., 1908, p. 100, 102, 259, 262. Pentru producţia morilor din Iaşi, pe anii 1905—1906 şi 1910, vezi Christ. D. Staicovici, *Statistica anuală a României, 1911*, Buc. 1912, p. 24 şi „L'industrie roumaine" 3e année, nr. 49, 5e vol., 20 mars — 2 avril, 1906, p. 715 şi 7e année, nr. 204, dec. 1910, p. 902. Cf. şi *Ancheta industrială din 1901—1902*, vol. II, *Industria mică şi mijlocie*, p. 375.

realiza o producţie de 22.167.823 kg făină, 79.596 kg griş, 869.371 ermic şi 6.123.870 kg tărîţe[63].

Legea industrială din 1912 a extins avantajele şi asupra industriei morăritului. Au beneficiat de avantajele legii moara fraţilor Klepper, a lui Brill şi Drăcşăneanu, a lui M. Grünspan, a fraţilor Diamant şi a lui Nicolae Pîslaru din Păcurari[64]. Din păcate, lipsa informaţiilor nu ne îngăduie să facem aprecieri mai largi, de ansamblu[65]. Din datele de mai sus, risipite în diverse dosare sau publicaţii, se poate constata totuşi că, industria morăritului din Iaşi, în condiţiile în care dispunea de surse bogate de materii prime şi de o piaţă de desfacere destul de întinsă, s-a dezvoltat continuu. Deşi spre sfîrşitul secolului al XIX-lea mai existau încă mori acţionate de tracţiune animală, s-a impus categoric industria maşinistă. Şi în Iaşi, ca şi în restul ţării, de altfel, spre sfîrşitul secolului al XIX-lea, revoluţia industrială în domeniul morăritului era împlinită[66].

b. *Industria conservelor.* În condiţiile războiului vamal cu Austro-Ungaria, care aducea grave prejudicii exportului românesc de vite, guvernul liberal, pentru a veni în sprijinul moşierilor, a început să se preocupe serios de o industrie autohtonă a conservelor alimentare. In acest sens, s-a căutat să se atragă atenţia capitaliştilor străini asupra rentabilităţii ce ar prezenta-o construirea unor fabrici de conserve în România. In urma acestor eforturi, în decurs de cîţiva ani, au fost înfiinţate patru asemenea fabrici: una cu capital străin, aparţinînd unei societăţi elveţiene, cu sediul în Turnu Severin şi alte trei cu capital indigen. La începutul secolului XX, numărul fabricilor a crescut la 11[67]. Realizări care solicită a fi comunicate au fost realizate în acest sens şi la Iaşi.

Încă din ianuarie 1887, Ministerul industriei comerţului şi domeniilor cerea informaţii Prefecturii de Iaşi cu privire la numărul fabricilor de conserve, cu scopul de „a oferi unor comercianţi străini posibilitatea de a-şi procura de la noi conservele de carne şi a crea, cu modul acesta, un debuşeu sigur vitelor noastre"[68].

Prima fabrică de conserve înfiinţată la Iaşi este aceea a lui E. Nouac. Deşi statisticile o arată ca fiind fondată în 1890[69], în realitate ea a funcţionat, la început, în condiţii excepţional de grele. Nouac, ce-şi avea întreprinderea pe Str. Nicolina nr. 52, era obligat, prin contractul încheiat cu Primăria, printre altele, să taie vitele la abatorul comunei. Faptul acesta însă prezenta o dublă dificultate. In primul rînd, nemulţumea pe măcelarii locali care urmau să-şi restrîngă sfera de activitate. Mai grav era însă faptul că abatorul comunal, în afară de faptul că era neîncăpător, se găsea, potrivit expresiei medicului veterinar, într-o „stare deplorabilă sub raport igienic". În pofida acestei realităţi, consiliul comunal, pentru a

---

[63] *Op. cit.*, Buc. 1908, p. 572. Trebuie să notăm că, în acelaşi an (1908), la Iaşi, a mai luat fiinţă o firmă: „Gh. Constantineanu et. co.", cu sediul pe Str. Nicolina nr. 67. Cf. „România industrială", an III, nr. 70, 15 oct. 1908.

[64] Christ. D. Staicovici, *op. cit.*, p. 8. În 1911, moara Grünşpan se transformă în societate anonimă sub numele de *„Moara Păcurari". Cf. „Buletinul Camerei* de comerţ şi industrie", circ. a VIII-a Iaşi, an. XXII, august 1913, nr. 9, 9—10 sept. 1913, nr. 11, 12.

[65] Informaţii ceva mai largi avem asupra morii Moldova, proprietate a fraţilor Klepper. Înfiinţată în 1894, reconstruită în 1904, cînd maşinile cu aburi au fost înlocuite printr-un motor Diesel. În perioada 1913—1915, producţia medie a fost de 800 vagoane. Întreprinderea era deservită de 52 salariaţi. Cf. Arh. St. Iaşi, Inspectoratul VIII industrial, Iaşi, dos. nr. 140—141/1920.

[66] Cf. M. Iosa, *op. cit.*, p. 377.

[67] *Ibidem.*

[68] Arh. St. Iaşi, Prefectura Iaşi, dos. nr. 39/1887, f. 1.

[69] Cf. N. Păiano, *op. cit.*, p. 97 şi „Almanahul industriei şi comerciului, 1908", Buc., 1908, p. 257.

contracara „şicanele ce se fac comerciului cu vitele noastre de vecinii austrieci"[70], au acordat lui Nouac, în mod provizoriu, pînă la construirea noului abator, dreptul de a tăia în vechiul local.

Mistuită de incendiu la începutul lunei aprilie 1892, fabrica de conserve a lui Nouac îşi reîncepe activitatea la 1 octombrie acelaşi an[71].

Datele cu privire la funcţionarea întreprinderii sînt sărace. Ştim doar că producea salam şi jambon destinat, în cea mai mare parte, exportului. Potrivit unei aprecieri din 1892, în fabrică erau întrebuinţaţi „mai mulţi lucrători speciali din oraş"[72].

Abatorul vechi, reprezentînd un adevărat pericol pentru sănătatea locuitorilor din oraş, potrivit dispoziţiilor autorităţilor sanitare, este ars iar locul dezinfectat[73].

După construirea abatorului nou, în 1897, ale cărei instalaţii moderne erau „la înălţimea celor mai moderne instalaţii de acest gen de pe continent"[74], au început multiple şi serioase tatonări în vederea creării posibilităţilor de înfiinţare a unei fabrici de conserve. Astfel, în acest sens, la 2 ianuarie 1898, inginerul şef al oraşului Iaşi, Charles Chaigneau, întocmeşte planul, căruia-i adaugă şi un memoriu corespunzător, pentru instalarea unei fabrici de conserve în localul noului abator. Conform calculelor sale, fabrica — destinată să alimenteze armata — urma să producă 5 000 kg conserve pe zi, comuna urmînd să realizeze un venit de 80 000 lei anual. De asemenea, fabrica urma să întrebuinţeze munca unui număr de 150—200 oameni şi să determine organizarea în Moldova a unei „culturi intensive a vitelor"[75].

La rîndul său, D. Staicovici, proprietarul unei fabrici de conserve din Bucureşti, fondată în 1874, se interesează despre condiţiile în care ar putea instala o fabrică la Iaşi[76]. Pe aceeaşi linie, în februarie 1900, Eduard Ghica, de profesie agricultor", cere a i se pune la dispoziţie sala cea mare din abatorul porcilor pentru a înfiinţa pe lîngă abator o fabrică de conserve alimentare. După 20 ani de funcţionare, aceasta trebuia să rămînă în proprietatea comunei. Consiliul comunal aprobă contractul încheiat de Ghica cu primăria adăugînd o serie de condiţii[77].

În aceeaşi perioadă, încep să vină oferte şi din partea întreprinzătorilor străini. Astfel, la 26 februarie 1901, W. Koer, comerciant olandez, din Deventer, care-şi propunea să exporte carne din Turnu Severin şi din Iaşi, solicită Primăriei să-i cedeze instalaţiile abatorului în acest scop. Koer îşi exprima încrederea că va putea să contracareze concurenţa americană[78].

---

[70] Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 297/1886, hotărîrea consiliului din 4 noiembrie 1891. Vezi şi „Suplement la Monitorul comunal al Primăriei Iaşi", nr. 114, din 28 iulie 1892, p. 195, 196.

[71] Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 297/1886, f. 104, 119—120. În anul 1900, din cauza condiţiilor neigienice în care se tăia şi prelucra carnea, organele sanitare dispun închiderea întreprinderii. În martie 1902, proprietarul protesta împotriva măsurii care, după părerea sa, aducea grave prejudicii locuitorilor comunei şi chiar ţării, deoarece începuse a exporta „însemnate cantităţi" de carne de porc. Ibidem, dos. nr. 382/1900, f. 1—44.

[72] „Buletinul Camerei de comerciu şi industrie din Iaşi", an. I, august-septembrie 1892, nr. 5—6, p. 21—25.

[73] Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 188/1892, f. 1—15.

[74] Ibidem, dos. nr. 340/1898, f. 33—37. Aprecierea este a unui negustor olandez de care vorbim în continuare.

[75] Ibidem, dos. nr. 188/1892, f. 1—26.

[76] Ibidem, f. 27—30, cererea din 25 aprilie 1898.

[77] Ibidem, dos. nr. 300/1900, f. 1—38.

[78] Ibidem, dos. nr. 340/1898, f. 32—33, 37.

Deși aprobase și oferta lui Ed. Ghica — acesta însă, probabil, nu mai dăduse curs cererii sale — Primăria Iași se arată dispusă să trateze cu concurentul olandez, care avea sprijinul cercurilor guvernamentale

În același timp cu Koer, intervine și o societate engleză, interesată în exportul de carne. Ministerul recomanda Primăriei să privească aceste oferte cu toată seriozitatea și să se străduiască să le satisfacă, „în parte sau în totul" [79].

La 4 iulie 1901, Koer, comunicînd primarului condițiile în care este dispus să înceapă lucrul — printre altele, solicita înlesnirea transportului feroviar prin Lemberg spre Olanda — sublinia că a semnat deja contractul cu ministrul Missir pentru fabrica de la Turnu Severin și că duce tratative cu Louis Bossel, secretarul particular al regelui pentru a obține dreptul de a tăia porci pe domeniile coroanei [80].

În decembrie 1901, Ed. Ghica, din nou, de astă dată în numele lui Octave Henry, rentier din Bruxelles, cerea concesiunea pentru înființarea unei fabrici de conserve, care urma să intre în funcție în 1902 [81]. In urma ședinței consiliului comunal, din 12 februarie 1902, concesiunea este acordată acestuia din urmă, pe termen de 30 ani [82]. În justificarea trimisă Ministerului, se nota expres însemnătatea acordării dreptului de funcționare a unei asemenea întreprinderi, care urma să determine apariția „unui șir întreg de mici industrii", care va absorbi o importantă forță de muncă. De asemenea, se aprecia pe aceeași linie, în afară de faptul că va fi evitat „dezastrul pentru economia noastră națională, cauzat de convulsiunile comerciale din 1875", crearea întreprinderii în cauză va stăvili „procesul de decădere ce se observă de o bucată de timp în a doua capitală a țării", unde „se stinge viata economică" [83].

Deși se definitivase contractul cu O. Henry, în iulie 1902, se duc tratative și cu W. Andrews, directorul general al societății „The merchant investors Limited", cu sediul la Londra, în urma cererii acestuia de a se facilita, pentru societatea pe care o reprezenta, exportul de carne pe piața engleză [84]. Se ajunge la încheierea unui proiect de contract, care este prezentat spre studiu Ministerului. Fără a se prejudicia contractul încheiat cu O. Henry, firma engleză căpăta dreptul ca, timp de 15 ani, să taie vite în abatorul din Iași. Și cu acest prilej, primarul scotea în relief, în decembrie 1902, însemnătatea ce ar conferi-o Iașului și populației sale funcționarea unei asemenea întreprinderi [85].

Interesată în exportul cărnii tăiată în abatorul din Iași se arăta și o societate franceză [86]. De asemenea ,mai solicită acordarea unei concesiuni asemănătoare și N. P. Nielson și Otto Danielsen din Copenhaga, la 2 septembrie 1903 [87].

---

[79] Ibidem, f. 35.

[80] Ibidem, f. 44—45.

[81] Ibidem, dos. nr. 267/1902, f. 1—4.

[82] Prin o nouă hotărîre, din iunie 1902, Ed. Ghica este degajat de orice obligație asumată către comună, contractul privind, în exclusivitate, pe O. Henry Ministerul aprobă, în luna iulie a aceluiași an. Ibidem, f. 12, 68—69, 85.

[83] Ibidem, f. 48—49.

[84] *Ibidem, f. 78—79, 120, 131, 134.*

[85] Printre altele, primarul, C. B. Peunescu, nota: „Cunoașteți trista stare comercială și economică în care a căzut Iașul și amenință a arunca populațiunea în cea mai neagră mizerie. Din această cauză, un număr însemnat de cetățeni părăsesc orașul căutîndu-și în alte orașe și țări mijloacele de existență zilnică. Această tristă stare atinge toate straturile societății și amenință a lovi în toate direcțiunile activității și toate izvoarele de bogăție ale acestui oraș. Trebuie să căutăm a da o viață comercială și industrială solidă orașului prin care cetățenii. . . să-și găsească existența zilnică". Ibidem, f. 134, 164, 166, 167—174, 189 și urm. Tratativele cu firma engleză sînt întrerupte. La 4 februarie 1906, Ministerul invită primăria Iași să reia convorbirile. Ibidem, f. 367—369.

[86] Ibidem, f. 154—156.

[87] Ibidem, f. 263, 265.

Pînă la urmă, intră în funcţie doar fabrica lui O. Henry; acesta anunţa Primăria, la 7/20 septembrie 1904 că Buquot, directorul fabricaţiei, împreună cu personalul, a început instalarea maşinilor şi aparatelor necesare procesului de producţie. La sfîrşitul lunii octombrie 1904, fabrica era „complet organizată", urmînd să fie modificat doar traseul de aducţiune al aburului. Întreprinderea, a cărei sucursală se afla la Iaşi, purta titlul generic „Societatea anonimă pentru fabricarea de toate felurile de conserve de carne şi altele la Anvers" [88].

La începutul anului 1905, cînd fabrica intră şi în prevederile legii de încurajare [89], se consideră că exploatarea întreprinderii începe „în mod regulat", mostrele producţiei fiind trimise pentru probă, în ţară şi peste hotare [90]. Maşinile şi instrumentele necesare producţiei, a căror inventar este alcătuit în mod meticulos, sînt evaluate la suma de 35.450 lei, capitalul societăţii fiind de 270.000 franci.

Consiliul comunal, apreciind că activitatea anterioară a fost necesară pentru verificări şi probe, consideră ziua de 4 august 1905 ca dată de punere în funcţie a fabricii, dată de la care urmau să decurgă toate sarcinile asumate prin contract.

Fabrica trimite eşantioane — un număr de 2 427 cutii conserve — în diverse ţări ale Europei şi în Africa. De asemenea, se conta şi pe o comandă importantă din partea guvernului român [91]. Cucerirea pieţelor de desfacere era însă deosebit de anevoioasă. În iunie 1906, motivînd închiderea pieţei germane şi „concurenţa neloială" a fabricilor americane, ale căror produse erau desfăcute „pe preţuri ridicole", administratorul director al societăţii cere modificarea contractului care nu putea fi îndeplinit în forma sa iniţială [92].

La sfîrşitul primului an de activitate (4 august 1905—26 martie 1906), în loc de a se ajunge la cantitatea de 200.000 kg carne cît prevedea contractul, s-a realizat doar 54.824 kg şi 680 g din tăierea unui număr de 553 vite. În această cifră intra o însemnată cantitate de conserve vegetale.

Cu toată publicitatea făcută peste hotare şi cu toate eforturile de ridicare a calităţii producţiei, încercările de cîştigare a pieţei externe s-au dovedit infructuoase. Fabrica din Iaşi nu putea suporta concurenţa nimicitoare a fabricilor de conserve americane din Chicago. Nici piaţa internă nu a fost mai accesibilă din cauza lipsei de obişnuinţă a populaţiei care, în general, nu consuma conserve de carne. De asemenea, conservele de legume nu puteau concura pe cele produse de fabricile Staicovici sau Ştirbei. În afară de aceste cauze, fabrica nu putea da randamentul corespunzător şi din cauza — aşa cum aprecia directorul abatorului comunal — sistemului de procurare a vitelor. Acestea, în afara faptului că erau scumpe, nu aveau nici calitatea corespunzătoare. Autorităţile comunale, considera funcţionarul, au datoria să încurajeze funcţionarea acestei întreprinderi „singura în ţară — sublinia el — posedînd instalaţii şi aparate de ultimă noutate". Fabrica utiliza un număr de 15—20 lucrători, bărbaţi şi femei.

Deoarece, după 26 martie 1906, fabrica nu mai tăiase nici o vită, la începutul anului următor contractul este reziliat. La 14 iunie 1907, revenindu-se asupra măsurii, fabricii i se prelungesc avantajele legii de încurajare pînă în februarie 1920. Totul era însă zădarnic. Întreprinderea încetase de a mai funcţiona. În 1907 au fost tăiate doar 129 vite.

---

88 Ibidem, f. 273, 277—280, 284.

89 N. Păiano, *op. cit.*, p. 97.

90 Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 267/1902, f. 288—291.

91 Ibidem, f. 297—299, 306—307, 318—321, 346, 348. Sînt indicate ţări ca Olanda, Belgia, Anglia, Franţa, Tunisia, Congo ş.a.

92 Ibidem, dos. nr. 222/1906, f. 3—4.

Cu toate răgazurile acordate, societatea nu s-a mai putut redresa [93]. La 23 octombrie 1908 este declarată în stare de faliment [94], retrăgîndu-i-se şi avantajele legii de încurajare [95].

Cu tot sprijinul intern acordat, lipsită de o bază proprie de aprovizionare, fiind la discreţia jocului pieţii libere care, la începutul secolului XX, suferea mari fluctuaţii, fără a-şi putea asigura un plasament pe piaţa internă şi externă, deşi dispunea de un local şi de instalaţii care corespundeau nivelului superior al tehnicii, fabrica de conserve din Iaşi, neputînd face faţă concurenţei, a trebuit să-şi închidă porţile.

c. *Industria alcoolului.* Una din cele mai vechi întreprinderi din Iaşi este fabrica de bere din Păcurari. Încă de la 1 august 1786, Herleţ „gerahul" primea privilegiu de la Al. Mavrocordat de a clădi o asemenea berărie pentru care i se acorda şi dreptul de a aduce de peste hotare 12 oameni străini. Nu peste multă vreme, fabrica intră în funcţiune. Noua proprietară, Tudora Mileroaia, care o cumpărase de la moştenitorul lui Herleţ, obţine, la 1 decembrie 1799, dreptul exclusiv de a fabrica bere în Iaşi, cu condiţia, printre altele, de a aduce „pîinea" de peste hotare [96].

La 20 ianuarie 1803, Al. Moruzi conferea şi evreului Leiba dreptul de a deschide o altă berărie la Nicolina, în apropiere de Podul Roşu. Ambele berării erau îndatorite să dea spitalului Sf. Spiridon o anumită sumă de bani şi o cantitate de bere. La 5 februarie 1825, I. S. Sturza, acordînd dascălului neamţ Ştefan August, dreptul de a deschide berărie, îl îndatoreşte, de asemenea, să plătească 100 lei Epitropiei. Berăria acestuia urma să fie amplasată tot în cartierul Păcurari.

În 1832, la 9 august, berăria veche, probabil, este vîndută de noua proprietară, Carolina Sult, lui N. Stiner din Suceava. Cu acest prilej, s-a alcătuit şi un inventar complet, în care sînt inserate, minuţios, toate uneltele.

Berăria de pe Păcurari a funcţionat fără întrerupere, după cît se pare. De asemenea, cealaltă, situată în cartierul Nicolina, este pomenită şi în perioada următoare [97]. Datele cu privire la activitatea acestor întreprinderi sînt însă sporadice şi incomplete, chiar pentru perioada mai tîrzie.

Astfel, de pildă, într-o statistică locală, din 1879, sînt indicate trei berării care foloseau, în medie, pe zi, 16 lucrători şi realizau o producţie anuală de 906,22 hl [98]. În 1880, numărul berăriilor se reduce la două. Berăria Miller, cu o producţie de 3 000 vedre şi care utiliza 6 lucrători şi „Berăria veche", cu o producţie de 1 000 vedre şi care întrebuinţa munca zilnică a 4 lucrători [99].

La sfîrşitul secolului, în 1899, mai este menţionată doar fabrica „Zimbrul", fostă „Berăria veche", situată pe strada Păcurari 91, proprietate a lui Axelrod et comp. [100]. Între 1905—1907 producţia variază de la 318.125 l în 1905, la 464.300 l în 1907 [101]. În 1907, fabrica de bere figurează printre întreprinderile încurajate de stat [102].

---

[93] Ibidem, f. 11—15, 24, 30, 22—23, 31, 51, 75, 79, 82, 92 şi I. Paiano, *op. cit.* p. 97.

[94] Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 222/1906, f. 97.

[95] Cf. „România industrială", an II, nr. 81, 1 aprilie 1909, p. 10.

[96] „Ion Neculce", Buletinul Muzeului municipal din Iaşi", fasc. 5/1925, p. 203—205.

[97] Ibidem, p. 206—212.

[98] Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 153/1877, nepaginat. Vezi şi dos. nr. 75/1880.

[99] Ibidem, dos. nr. 94/1881, f. 166—169. Pentru 1881—1882, sînt menţionate documentar doar două berării, care întrebuinţează, în medie, 20 lucrători pe zi. Ibidem, dos. nr. 94/1884, şi 94/1886, nepaginate.

[100] „Gazeta de Iaşi", nr. 17, 7 februarie 1899, p. 143.

[101] „Almanahul industriei şi comerciului, 1908", Buc. 1908, p. 96—97.

[102] „Anuarul statistic al României", Buc., 1912, p. 378—379.

În 1909—1910, fabrica, al cărei proprietar devine I. Reiniche, are o producţie de 534,3 mii litri [103]. În 1912, este inclusă în cadrul legii de încurajare nou votate [104].

Cu prilejul anchetei industriale care se face în Iaşi în anul 1920, se alcătuieşte un inventar exact al maşinilor şi uneltelor folosite în procesul de producţie [105]. Din datele care ni se oferă, aflăm că fabrica a fost vîndută în 1918 cu preţul de un milion lei, capitalul investit în teren, clădiri şi instalaţii fiind evaluat la 500.000 lei. Fabrica a funcţionat fără întrerupere, producţia fiind în continuă creştere. În afara personalului administrativ şi tehnic, întreprinderea utiliza un număr de 35 lucrători [106].

Încă înainte ca în Iaşi industria să capete o anumită dezvoltare şi orientare, erau pronunţate păreri în conformitate cu care aşezarea geografică şi dezvoltarea economică ar impune orientarea spre crearea unei industrii a alcoolului, care avea să folosească drept materie primă cerealele, care nu puteau găsi o altă întrebuinţare, fie datorită depărtării de debuşeurile de export, fie mai ales, din cauza calităţii inferioare [107].

Asemenea păreri însă nu s-au impus. Iaşul mai ales, în intenţia anumitor cercuri — aşa cum am avut prilejul să constatăm mai înainte — trebuia să rămînă un centru comercial, cerealele urmînd să joace un rol important în dezvoltarea economică. După construirea reţelei feroviare, mai ales, propuneri de asemenea natură nu mai aveau sens.

În statisticile vremii, pentru prima oară, o întreprindere de fabricat alcool, o *velniţă*, este menţionată în 1885, cu o producţie de 685 hl şi întrebuinţînd un număr de 8 lucrări pe zi [108]. Este, probabil, aceeaşi întreprindere, proprietate a lui C. Cuziner, situată pe str. Crucii nr. 48 (Nicolina) considerată de comisia de anchetă, la 25 iunie 1891, drept „o imensă şi infectă baracă" care, de fapt, nici nu mai funcţiona [109].

Deşi au mai fost şi alte tentative [110], acest gen de întreprindere nu s-a dezvoltat.

În 1893, casa de bancă „Iacob Wechsler et Erben" deschide o fabrică de coniac în localul în care funcţiona fabrica lui Cuziner. Din asociaţia în comandită simplă nou creată, mai făceau parte G. Al. Mavrocordat, A. F. Monferrato şi N. Frangopulo. Întreprinderea este înscrisă sub titulatura de „A. F. Monferrato et comp." [111]. Deşi face unele investiţii pentru îmbunătăţirea localului, la începutul anului 1895, societatea îşi încetează activitatea. În acelaşi loc, în asociaţie cu L. Fichtner, bancherii sus menţionaţi redeschid fabrica, în cursul lunii noiembrie a aceluiaşi an.

---

103 Chris. D. Staicovici, *op. cit.*, p. 25.

104 „Buletinul Camerei de comerţ şi industrie, circ. a VIII-a", Iaşi, an XXI, 1912, nr. 15 şi 16, p. 8.

105 Printre altele, fabrica poseda o centrală electrică cu trei motoare, un elevator mare, două ciuruitoare şi o zdrobitoare produse la fabrica „Nowack et Fritz", din Praga, un cuptor sistem „Friederich Muller-Erfurt", o fierbătoare cu o capacitate de 50 hl., maşini pentru umplut sticlele şi butoaiele, pentru măcinat malţul, diverse ateliere ş.a. Cf. Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 670/1920, f. 9—14 şi dos. nr. 671/1920.

106 Ibidem.

107 Cf. „Curierul de Iassi", an V, nr. 7, 23 iunie 1872.

108 Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 94/1886, nepaginat.

109 „Monitorul comunal", an VI, nr. 96, 28 iulie 1891.

110 La 9 iunie 1894, de pildă, E. Hayer cerea autorizaţia de a preface una din morile sale cu aburi, situată pe strada Sf. Ioan, „într-o fabrică sistematică de spirt rafinat, montată după cel mai nou sistem". (Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 198/1882, nepaginat). Pînă la urmă, însă, proiectul nu a mai fost realizat. O velniţă a mai funcţionat în tîrguşorul Păcurari pînă — aproximativ — în anul 1896. (Ibidem, dos. nr. 94/1896, f. 358).

111 Ibidem, dos. nr. 666/1892, f. 4, 9.

Deşi localul mai lăsa încă de dorit, maşinile şi instalatiile, aşa cum constată comisia care trebuia să notifice autorizarea, erau „după cel mai nou sistem şi în bună stare" [112].

Fabrica de coniac funcţionează pînă în 1898. În 1902, noii proprietari, J. Daniel şi W. B. Weschsler, se mărginesc doar să-şi desfacă produsele depozitate [113].

În 1907, în acelaşi local, fabrica este redeschisă de către Filip Posner [114], care beneficiază şi de încurajarea din partea statului [115]. În preajma anului 1916, an pînă în care a funcţionat, întreprinderea, înregistrată sub denumirea de „fabrica Nicolina", producea, în mod exclusiv, spirt [116].

d. În cadrul industriei alimentare, trebuie menţionată şi *Fabrica de uleiuri vegetale Olea*, înfiinţată în 1909 de societatea în nume colectiv „N. Cănănău et comp", cu sediul în strada Zugravi nr. 66.

Iniţial, societatea avea drept obiectiv fabricarea de uleiuri vegetale comestibile şi industriale, vopsele, cultura plantelor oleaginoase şi cumpărarea şi îngrăşarea unui însemnat număr de vite. În 1910 însă, societatea s-a transformat în societate anonimă. Capitalul iniţial de 87.000 lei a fost sporit la 176.000 [117]. Fabrica figurează în numărul întreprinderilor din Iaşi încurajate de stat, imediat după înfiinţare [118]. Încă de la început, presa de specialitate aprecia că fabrica „este instalată cu maşinile cele mai perfecţionate" care lucrează automat. În procesul de producţie erau întrebuinţaţi un număr de 16 lucrători. Din bilanţul pe anul 1911, spre exemplu, se desprinde faptul că societatea, care avea investit în imobile, maşini şi unelte 62.355,90 lei şi respectiv 45.751,60 lei, realizase un beneficiu net de 14.080 lei [119].

Dezvoltarea ulterioară a întreprinderii poate fi apreciată după informaţiile puse la dispoziţie de ancheta din anul 1920. Pentru acest an, este indicat un capital de 6 milioane lei ceea ce reprezintă, faţă de început, o creştere substanţială [120].

e. Tot în ramura alimentară — fără să mai luăm în discuţie şi alte proiecte [121] — menţionăm şi *manufactura de tutun* care, prin numărul de lucrători utilizaţi, ocupa unul din locurile cele mai importante în cadrul industriei ieşene.

---

[112] Ibidem, f. 22—49.

[113] Ibidem, dos. nr. 242/1900, f. 1—2, 47. La 1 martie 1903, depozitul este preluat de stat. Ibidem, f. 83 verso.

[114] Ibidem, Inspectoratul VIII industrial, dos. nr. 644/1931.

[115] Cf. „Almanahul industriei şi comerciului, 1910", Buc. 1910, p. 252. Aici, se notează că fabrica a fost înfiinţată în 1882. La această dată, probabil, a luat fiinţă velniţa de care am vorbit mai sus. Vezi şi „Anuarul statistic al României", Buc., 1912, p. 378—379 şi Christ. D. S t a i c o v i c i, *op. cit.*, p. 18.

[116] Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 135/1917 şi Inspectoratul VIII industrial, dos. nr. 641/1920, p. 10, 14 şi „L'industrie roumaine", 5e, 6e et 7e années, nr. 170, 184, 190, 192, 201—202. La începutul secolului al XX-lea, velniţele de fabricat alcool sînt mai frecvent menţionate. Astfel, de pildă — deşi nu avem indicaţii care să ateste că au funcţionat — amintim cererea lui I. H. Landes, din 24 august 1902, de a i se da autorizaţia pentru a deschide „o fabrică sistematică cu maşini aduse din Paris", pentru fabricarea de rachiu din vin şi din fructe. Intîlnim şi alte cereri pentru autorizarea funcţionării unui „cazan sistematic", pentru fabricarea de rachiu din fructe, pentru instalarea de „maşini portative" ş. a. Ibidem, dos. nr. 503/1902.

[117] „Almanahul industriei şi comerciului, 1910", Buc., 1910, p. 269, 289—290.

[118] „Anuarul statistic al României", Buc., 1912, p. 378—379 şi Christ. D. S t a i c o v i c i, *op. cit.*, p. 19.

[119] „L'industrie roumaine", 6e et 7e années, nr. 178, 193 şi 215, p. 493, 751 şi 145—146.

[120] Arh. St. Iaşi, Inspectoratul VIII industrial, dos. nr. 715/1928, f. 1.

[121] Trebuie amintit că, printre altele, la Iaşi, ca urmare a curentului general creat de legea de încurajare a industriei zahărului, în 1872, se creează o so-

Manufactura a fost mutată la Iaşi la 1 octombrie 1872. Înainte de a-şi închiria un local corespunzător, operaţiile privind tăierea şi împachetarea tutunului au început să se facă la hotelul Pîrlita [122]. Personalul angajat, imediat după înfiinţare, se ridica la 100 copii, băieţi şi fete care confecţionau pachete şi 20 caigii care, la mesele speciale de presă, măsurau şi comprimau tutunul care urma să fie împachetat [123].

În 1874, în urma tratativelor purtate cu Primăria, Regia monopolului tutunului cumpără un teren, cu o suprafaţă de 32.454,50 m², situat pe şesul Bahluiului. Justificînd tranzacţia, primarul nota în adresa către Minister, din 5 septembrie 1874, că „fabrica urmează a fi un stabiliment însemnat care va ocupa ca la 500 lucrători şi prin aceasta va veni în ajutorul clasei muncitoare din oraş şi va da o impulsiune activităţii industriale din oraş [124].

Începută în cursul anului 1875, construcţia era terminată la sfîrşitul anului următor de către o societate franco-ungară [125]. În 1879, prin legea din 6/18 aprilie, întreprinderea este preluată de stat [126].

Manufactura care — aşa cum se aprecia în 1888 — aducea săptămînal populaţiei sărace a oraşului un venit de 4—5.000 lei [127], „se afla la înălţimea menirii sale". În 1892, numărul personalului angajat, în afara celor utilizaţi în administraţie, se ridica la 300, în exclusivitate femei [128]. În diferite epoci, întreprinderea a fost mărită şi modernizată [129].

Deci, pentru a recapitula, după 1866, în ramura alimentară, au funcţionat în Iaşi, continuu sau cu intermitenţă, un număr de 11 mori, două fabrici de conserve, trei fabrici de bere, o fabrică de coniac, una de spirt, o fabrică de uleiuri vegetale şi o manufactură de tutun. Alături de acestea, existau o sumedenie de ateliere aparţinînd aceleaşi ramuri.

Imprecizîunea terminologiei creează, adeseori, grave confuzii. Majoritatea acestor ateliere, în informaţiile epocii, sînt indicate drept fabrici. Necesitatea separaţiei era subliniată de mulţi din observatorii contemporani [130].

---

cietate — „Albina" — de către un grup de „proprietari pămînteni". În cercurile comerciale ale Iaşului, se manifesta un real optimism în legătură cu perspectivele creării unei fabrici de zahăr. Se aprecia că „operaţiile" societăţii vor începe foarte curînd. Pînă la urmă însă, după cum se ştie, o asemenea întreprindere nu a mai luat fiinţă. Cf. „Curierul de Iassi", an V, nr. 6, 19 ianuarie 1872, an VI, nr. 33, 21 martie 1873, nr. 42, 13 aprilie şi nr. 54, din 11 mai 1873.

122 Ibidem, an V, nr. 111, 6 octombrie 1872.

123 Ibidem, nr. 113, 11 octombrie 1872.

124 Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 109/1874.

125 Ibidem, Inspectoratul VIII industrial, dos. nr. 852/1929, f. 1.

126 Ibidem.

127 „Suplement la Gazeta de Iaşi", din 29 februarie 1888, p. 12.

128 „*Buletinul Camerei de comerciu şi industrie din Iaşi*", an I, august-septembrie 1892, nr. 5—6, p. 21.

129 Arh. St. Iaşi, Inspectoratul VIII industrial, dos. nr. 852/1929, f. 1. Capitalul investit precum şi producţia sînt inserate global pentru manufacturile din Iaşi şi Bucureşti. Cf. *România 1866—1906*, Buc., 1907, p. 379—380.

130 Astfel, de pildă, S. Konya, proprietar şi el al unui însemnat atelier de ape gazoase, nota în 1888 că, în Iaşi, „de un timp încoace a început a se înfiinţa diferite fabrici şi ateliere". În condiţiile date — aprecia în continuare întreprinzătorul — este necesar să se facă precizarea „unde începe fabrica şi unde este numai un atelier. Căci cele mai multe stabilimente industriale ce le posedăm nu pot avea dreptul a aspira la denumirea de fabrică... dată unor instituţii mari unde se servesc de maşini de vapor şi unde sînt ocupate sute de braţe". „Suplement la Gazeta de Iaşi", din 28 februarie 1888, p. 2.

Statisticile vremii sînt foarte numeroase însă, din nefericire, niciodată complete. În afară de aceasta, fluctuaţia atelierelor meşteşugăreşti era atît de mare de la un an la altul încît, practic, realizarea unei situaţii complete constituia un lucru aproape imposibil [131]. **Informaţiile cele mai complete în această privinţă sînt oferite** de ancheta industrială din 1902. Potrivit acesteia, în ramura alimentară, situaţia era următoarea [132]:

Nr. crt.	Gruparea meseriei	Nr. meseriaşilor patroni	Lucrători, calfe	Ucenici	Nr. maşinilor
1	Ape gazoase şi minerale[133]	2	3	—	una acţionată cu mîna sau
2	Brutari şi franzelari	34	152	15	piciorul, una cu abur.
3	Covrigari şi plăcintari	25	13	4	
4	Crupari de hrişcă	1	—	—	una acţionată cu mîna sau
5	Turtă dulce	1	—	—	piciorul
6	Cofetării	2	27	31	una acţionată cu mîna sau
7	Conserve alimentare şi	1	—	—	piciorul
	muştar		1	—	„
8	Paste făinoase	1		3	„
9	Mezeluri	3	5		trei „
10	Oţet	1	—	—	
11	Rîşnitori de sare	1	2	—	una acţionată cu cal
12	Fabrica de surogat de cafea	1	3	10	una acţionată cu abur

II. *Industria textilă*

După cum se ştie, industria textilă pe baze maşiniste a început şi a luat o **oarecare dezvoltare în ţara noastră, încă înainte de 1864. Convenţiile încheiate cu** Austro-Ungaria (1875), Germania (1877) şi apoi cu Anglia, au avut repercusiuni la fel de tragice şi pentru industria textilă al cărui mers ascendent a fost oprit. Este **interesant de notat că guvernul liberal a adoptat, în condiţiile existenţei convenţiei** cu Austro-Ungaria, unele măsuri de natură să contribuie la dezvoltarea industriei textile. În acest sens, trebuie să amintim „legea pentru fabricarea ţesăturilor, sforilor, cordoanelor şi sacilor de iută" din 1884.

---

[131] Astfel, pentru a ne limita doar la un singur exemplu, de la 29 septembrie 1896, pînă la 25 septembrie 1897, s-au înfiinţat, în Iaşi, un număr de 13 ateliere diferite: curelării, confecţii, piei dubite, hîrtie de ţigară ş.a.. În aceeaşi perioadă, s-au închis trei ateliere. In anul următor (25 septembrie 1897—25 septembrie 1898), s-au înfiinţat 11 ateliere şi s-au închis 9. Cf. Arh. St. Iaşi, Prefectura Iaşi, dos. nr. 77/1897, f. 11—15 şi dos. nr. 13/1898, f. 6, 10—11.

[132] *Ancheta industrială din 1901—1902*, vol. II, *Industria mică şi mijlocie, Inventarul statistic al meseriilor*, Buc., 1903, p. 352—353.

[133] Pentru „fabricile" de apă gazoasă, mult mai numeroase, vezi, de pildă, Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 91/1899, *passim*.

După expirarea convenției sus amintite, industria textilă a început să se redreseze; rezoluția industrială în acest domeniu, deși timid, își urma cursul [134], luînd un avînt notabil spre sfîrșitul secolului.

Şi în Iaşi, legea din 1884 a stimulat zelul acelora care militau pentru crearea unei industrii capabile să asigure dezvoltarea economică a orașului. În cadrul propunerilor de acest gen, formulate de unul din membrii consiliului comunal — fapt de care am pomenit în introducerea lucrării noastre — figura și înființarea unei fabrici de frînghii, sfori, odgoane și saci de cînepă, in sau iută, care urma să fie amplasată pe șesul Bahluiului [135].

În afara unor alte numeroase ateliere de frînghii [136] sau de țesături [137], independent de această propunere, fabrica de frînghii pe care o solicita consilierul a fost creată doar un an mai tîrziu, în 1886, de către M. Wachtel și Dinescu, în comuna Copou, în localul denumit „Longa vita", fost spital militar rus în timpul războiului din 1877—1878.

Pînă în 1886, în localul amintit, funcționase un atelier al lui Dinescu în care se folosea exclusiv forța manuală [138]. Capitalul și inițiativa întreprinderii sînt deținute de Wachtel care, de altfel, avea să rămînă, nu peste multă vreme, singurul proprietar al fabricii. Întreprinderea, intrată încă în anul înființării în prevederile legii de încurajare, era scutită pe vreme de 15 ani de orice dare, precum și de taxele vamale pentru importul materialului și uneltelor necesare [139].

Potrivit declarațiilor lui Dinescu, din 27 februarie 1890, declarații evident exagerate, fabrica utiliza, „după necesități", un număr de 100 oameni „și mai bine" întreținînd și 10 copii orfani de la Institutul Gregorian. De asemenea, produsele întreprinderii obținuseră multe recompense și medalii la expozițiile județene din țară, la expoziția cooperatorilor și chiar la expoziția din Paris din 1889 [140].

Este cert, la sfîrșitul anului 1899, Dinescu ieșise din asociația [141] cu Wachtel care rămîne singur proprietar al întreprinderii, la care și-l asociază, pentru o bucată de vreme, pe Renman [142].

Pînă la sfîrșitul secolului, fabrica a înregistrat progrese evidente: a crescut și în ceea ce privește construcțiile și ca sortiment de produse. Încă din 1887, cu

---

134 Cf. O. și N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 155.

135 Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. nr. 117/1886, f. 3.

136 Ibidem, dos. nr. 127/1888, f. 1—28, dos. nr. 273/1894, f. 1, 59, dos. nr. 224/1903, f. 1—13.

137 În deceniul al nouălea, începută ca un simplu atelier de țesătorie, se înființează o școală de țesătorie în care, în 1895, funcționau trei ateliere. Școala poseda 12 războaie, „cu aparatele lor complicate de diferite mărimi și sisteme cu care se poate lucra orice fel de țesături". Ibidem, dos. nr. 197/1895. Cf. și dos. nr. 767/1897.

138 I. Saizu și D. Şandru, *Din istoricul fabricii Textila Roșie Iași (1886—1944)*, „Revista arhivelor", an III, nr. 1, Buc., 1960, p. 63.

139 Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. nr. 127/1888, p. 14—15 și dos. nr. 82/1886, f. 142.

140 La 27 februarie 1890, Dinescu, ce îndeplinea și funcția de maistru frînghier la Școala normală, solicita, fapt curios, *strămutarea* fabricii într-un local situat pe Sărărie. În cele din urmă, în același an, el deschide un atelier pe Nicolina, în care întrebuința un număr de 28 lucrători, în majoritate copii. În stabiliment, așa cum constata medicul șef, lucrul era repartizat rațional, „după puterea și etatea lucrătorilor". Ibidem, dos. nr. 127/1888, f. 14—15, 18, 21. Atelierul funcționează în continuare, și-l găsim și în 1899, aparținînd însă altui proprietar. Ibidem, dos. nr. 273/1894, f. 5.

141 Ibidem, Firme industriale și sociale, vol. I, 1884—1889, nr. 2608.

142 Ibidem, nr. 124.

scopul de a forma un contingent autohton de lucrători calificaţi, Wachtel solicită şi obţine aprobarea pentru a aduce de peste hotare un număr de 15 lucrători [143].

În 1892, potrivit aprecierilor unui contemporan, care contrazic flagrant relatările lui Dinescu, la care ne-am referit mai sus, „mica fabrică de frînghii", care utiliza constant minimum 30 lucrători, în majoritate români, deveniţi deja „foarte îndemănateci în diferite lucrări", era deja „înaintată", produsele sale avînd „multă căutare în oraş şi pe aiurea". Observatorul nostru nota că fabrica nu poate face afaceri mai importante din lipsa de capital „şi a unei etalări mai sistematice" [144].

Cu toate aceste aprecieri pesimiste, fabrica s-a dezvoltat continuu. Încă din 1898, proprietarul întreprinderii, al cărei profil sporise — ea se intitula acum „Prima fabrică mecanică cu aburi de frîngherie, sforărie, odgoane, patent şi ţesături de chingi" — solicită Primăriei ca fabrica să fie încorporată pe teritoriul comunei Iaşi, pentru a se putea dezvolta mai uşor [145]. În 1895, se înfiinţase secţia de stofărie, unica în ţară la vremea aceea [146].

La începutul secolului XX, conform declaraţiei proprietarului, fabrica utiliza un număr de peste 200 lucrători, dintre care, după cît se pare, majoritatea erau calfe şi ucenici [147].

Criza economică europeană, desfăşurată între anii 1899—1903, a avut un rol însemnat în formarea şi în România a monopolurilor, ca urmare a centralizării capitalurilor. La întreprinderea de care ne ocupăm, procesul acesta se reflectă în formarea Societăţii în comandită „Wachtel-Vignoli et co., Iaşi — Galaţi". Industriaşul ieşean, la 9 iulie 1903 [148], intră în asociaţie cu Vignoli, care avea o fabrică textilă la Galaţi, interesînd astfel capitalul străin — italian, în speţă — care avea să determine o dezvoltare mai rapidă a întreprinderii, a cărei producţie avea un caracter net monopolist [149].

În 1905, caracterul monopolist se accentuează prin transformarea societăţii în comandită în societate anonimă sub firma „Societatea anonimă româno-italiană a industriilor textile Iaşi", cu un capital social de 1.100.000 lei, din care 305.000 lei era aportul pe care-l aducea noul asociat, Gr. C. Cantacuzino, proprietar al fabricii de frînghie din Ţăndărei [150].

O dată cu fondarea societăţii, s-a accentuat procesul de dezvoltare a producţiei pe baze maşiniste şi de concentrare a acesteia. Întreprinderea a fost lărgită şi modernizată. În 1907, de pildă, au fost aduse noi maşini pentru filatura şi toarcerea firelor de cînepă, necesară fabricării odgoanelor. Interesant de semnalat este faptul că în 1906 capitalul social a fost sporit la 1.500.000 lei, prin emiterea de noi acţiuni. În 1906, fabrica era apreciată ca fiind una din cele mai mari, nu numai din Iaşi dar chiar din toată ţara [151].

Întreprinderea s-a resimţit de pe urma greutăţilor prin care trecea industria textilă europeană. După ieşirea lui Gr. Cantacuzino din societate, în 1912, fabrica a izbutit să-i substituie lipsa prin formarea unui nou monopol, cu alte întreprinderi industriale din Iaşi: Ţesătura şi Moldova, fapt care a determinat o creştere sub-

---

[143] Arh. St. Iaşi, Prefectura Iaşi, dos. nr. 39/1887, f. 30.

[144] Cf. „Buletinul Camerei de comerciu şi industrie din Iaşi", an. I, august-septembrie 1892, nr. 5—6, p. 21, 25.

[145] Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 383/1898, f. 1, 4.

[146] Const. Filipescu şi Dima I. Gavriliu, *Textilele României*, Buc., 1939, p. 202.

[147] *Ibidem* şi Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 383/1898, f. 8, 11.

[148] Ibidem, Firme industriale şi sociale, vol. I, p. 124.

[149] I. Saizu şi D. Şandru, *op. cit.*, p. 64.

[150] *Ibidem*, p. 65.

[151] *Ibidem*, p. 67. Vezi şi „L'industrie roumaine", 3e année, nr. 95, 23 juillet 1907, p. 1443—1444 şi Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 383/1898, f. 14 şi urm.

stanţială a producţiei, ca urmare şi a satisfacerii comenzilor militare [152]. În timpul războiului, două bănci, Banca Moldovei şi Marmorosch Blank, concentrau 89% din totalul capitalului fabricii. În acest fel, băncile şi-au asigurat un rol preponderent în procesul de producţie a fabricii [153].

Cel mai mare industriaş din Iaşi în ramura texilă a fost însă Leon Geller. Acesta, încă din august 1900, solicita autorizaţia de a construi o „fabrică de ţesătorie de pînzărie" pe strada Socola nr. 137 [154], unde va fi clădită mai tîrziu, viitoarea fabrică „Ţesătura". În 1902, fabrica funcţiona şi i se aduc unele îmbunătăţiri [155]. După cît se pare, în acest an, fabrica a intrat în prevederile legii de încurajare a industriei [156].

În 1907, acelaşi industriaş, deschide o altă „ţesătorie de lînă" [157]. În 1908, „Moldova", denumire care se dă întreprinderii, care devine societate anonimă, primeşte din partea statului avantaje şi scutiri pentru o cantitate de 120.000 kg bumbac [158]. Capitalul social al fabricii era de 800.000 lei. În 1907, deci, în primul an de funcţionare, întreprinderea realizează un beneficiu de 82.976,61 lei. În maşini, potrivit bilanţului, fusese investită suma de 459.257,05 lei, iar în imobile 270.622,05 lei [159].

Bilanţul anului 1908 se încheie cu un deficit de 395.940 lei [160]. Deficitul este asemănător şi în anul care urmează [161] deşi, aşa cum am mai notat, întreprinderea se bucura de avantajele legii de încurajare [162].

Iniţiativei aceluiaşi L. Geller se datoreşte şi înfiinţarea, în 1909, a fabricii „Moldova", „societate anonimă pentru industria de tricotaje". Întreprinderea, amplasată pe Şoseaua naţională, avea un capital de 200.000 lei, împărţit în acţiuni a cîte 100 lei, din care 1.350 poseda numai L. Geller. În 1909—1910, întreprinderea realizase un beneficiu net de 40.000 lei [163]. Prin legea din 1912, a primit beneficiile care decurgeau din stipulaţiile privind încurajarea industriei [164].

L. Geller, ca mare întreprinzător, se pronunţa pentru protecţionism şi pentru extinderea legii de încurajare asupra întreprinderilor mici, cu capital de la 20—25.000 lei şi cu un număr de 10—15 lucrători. De asemenea, el opina şi pentru acordarea unor scutiri mai substanţiale la importul materiilor prime [165].

Tariful protecţionist din 1912, iniţiat de guvernul conservator, venea în întîmpinarea unor asemenea deziderate. Se afirma că, împotriva „legii cămătăreşti" a liberalilor, sub regimul căreia s-a creat şi a trăit industria, tariful vamal conservator a avut darul să remedieze „multe rele" [166].

---

152 I. Saizu şi D. Şandru, *op. cit.*, p. 71—72.

153 *Ibidem*. Date cu privire la întreprindere: capital, investiţii, beneficii, la Christ. D. Staicovici, *op. cit.*, p. 21, „L'industrie roumaine" 6e année, nr. 189, 30 avril — 30 mai 1910, p. 687 ş.a.

154 Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 254/1899.

155 Ibidem.

156 „L'industrie roumaine" 7e année, nr. 211, 1 avril, 1911, p. 75.

157 „Almanahul industriei şi comerciului, 1908", Buc., 1908, p. 254.

158 „România industrială", an III, nr. 60, 15 mai 1908, p. 10.

159 Ibidem, p. 5.

160 Ibidem, an IV, nr. 81, 1 aprilie 1909, p. 10—11. Cf. şi nr. 82.

161 „L'industrie roumaine", 5e année, nr. 153, 10/23 avril 1909, p. 135.

162 „Almanahul industriei şi comerciului, 1908", p. 254.

163 Ibidem, 1911, p. 131.

164 „România industrială", an IV, nr. 79, 1 martie 1909, p. 10—11 şi an VII, nr. 172, 19 martie 1912, p. 3. Cf. şi „L'industrie roumaine" 7e année, nr. 223, 224, 1 dec. 1911, p. 272 şi nr. 227, 31 dec. 1911, p. 285.

165 „România industrială", an IV, nr. 76, 15 ianuarie 1909, p. 6.

166 Ibidem, an VII, nr. 164, 22 ianuarie 1912 (articolul intitulat *Modificarea tarifului vamal*).

Tariful în discuție, a avantajat în largă măsură industria textilă, în special, a cărei materie primă, așa cum se aprecia, în proporție de peste 70%, se aducea din străinătate. În afară de bumbac, care nu se producea în țară, se importau și cantități însemnate de in și cînepă. De asemenea, fabricile de tricotaje, și ele, importau aproape jumătate din lîna pe care o întrebuințau sub formă de fire toarse. Deși ar fi putut acoperi nevoile interne, lîna românească era exportată mai mult în stare brută [167].

În afară de fabrica de tricotaje a lui L. Geller, în Iași, la începutul secolului XX, mai funcționau și alte întreprinderi de acest gen care nu cunoscuseră o dezvoltare mai largă la sfîrșitul secolului precedent [168]. Distingem astfel, fabrica de tricotaje și ciorapi *Victoria*, proprietate a lui M. Rachler, înființată în 1903, an în care a intrat și sub regimul legii de încurajare [169], fabrica „Hercules", proprietate a lui „Hodan et comp", intrată încă din 1908 sub regimul încurajării. Potrivit informațiilor, întreprinderea folosea o forță motrică de 8 h.p. și utiliza 80—100 lucrători [170]. În afară de acestea, mai sînt menționate fabricile „Fischamann et Herșcovici" și „Zalisch et comp." [171].

Din păcate, nu posedăm alte informații asupra acestor întreprinderi. În 1911, printre fabricile încurajate de stat, în ramura tricotajelor, figurează doar patru întreprinderi [172]. Una din ele, probabil, a dispărut în acest interval. Informațiile cu privire la forța de muncă și la amploarea întreprinderilor lipsesc [173].

În rîndul întreprinderilor textile trebuie inclusă și „Fabrica de pînzeturi de bumbac N. Geller", situată pe strada Smîrdan, nr. 70. Începută în 1903 ca un atelier utilat cu patru războaie de tip Cimtohn, acționate manual și cu piciorul [174], întreprinderea s-a mărit treptat. În 1910 ea poseda 29 războaie. În acest an, utilajul vechi a fost înlocuit cu un utilaj perfecționat, importat din Elveția. Între anii 1913—1915, fabrica — ea și-a îmbogățit continuu utilajul tehnic — a întrebuințat, în fiecare an, o cantitate de 66.000 kg fire. Producția, potrivit datelor oferite de ancheta din 1921, se ridica la cca 800 m pînză în 24 ore, iar personalul număra 20 oameni [175].

Cea mai mare întreprindere textilă a Iașului rămîne însă *Țesătura*, creată în 1910 de L. Geller, pe locul fabricii care funcționase încă din 1900. O dată cu fondarea acestei noi întreprinderi, a fost desființată și cealaltă țesătorie, „Moldova", creată în 1907, care nu adusese beneficiile scontate [176]. În acest sens, trebuie amintit că, la data de 31 octombrie—13 noiembrie 1909, acționarii au fost convocați în adunarea generală extraordinară pentru a dizolva societatea și a desemna pe lichidatori, „din cauza pierderii întregului capital social" [177].

---

167 *România 1866—1906*, Buc., 1907, p. 368.

168 Pentru sfîrșitul secolului al XIX-lea, cunoaștem două cereri izolate privind deschiderea unor ateliere de tricotaje. Cf. Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. nr. 242/1887.

169 Ibidem, dos. nr. 224/1903, f. 5. În cererea sa, proprietarul anunța că deschide „o fabrică de țesătorii și tricoterii condusă de un motor mecanic".

170 „L'industrie roumaine", 4e année, nr. 117, 29 février — 13 mars 1908, p. 88, „România industrială" an VII, 175, 8 aprilie 1912, p. 8—9 și Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. nr. 224/1903, f. 5—6.

171 „Almanahul industriei și comerciului, 1908", p. 254, 1910, p. 252, „România industrială", an VII, 178, 29 aprilie 1912, p. 4, N. I. P ă i a n o, *op. cit.*, p. 94.

172 „Anuarul statistic al României", Buc., 1912, p. 378—379.

173 Pentru alte ateliere, cf. Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. nr. 224/1903.

174 Ibidem, f. 1, 3.

175 Arh. St. Iași, Inspectoratul VIII industrial, dos. nr. 55/1921, f. 13.

176 C. F i l i p e s c u și D. G a v r i l i u, în lucrarea lor, *Textilele României*, p. 219—220, afirmă că „Țesătura" a preluat, în 1910, zestrea țesătoriei „Socola-Țuțora", „ale cărei clădiri și 400 războaie fuseseră cumpărate de L. Geller". Întreprinderea a eșuat și a fost silită să-și lichideze activul, vînzîndu-l noii firme. În realitate, credem, este vorba despre fabrica „Moldova", de care am amintit mai sus.

177 „L'industrie roumaine", 5e année, nr. 170, oct.-nov. 1909, p. 392.

Inventarul şi, în general, afacerile societăţii falimentare au fost preluate de societatea anonimă, special constituită, printre fondatorii căreia se numărau Banca Marmorosch Blank et co., generalul N. C. Constantinescu, Max Schapiro, C. M. Vasilescu ş.a. Capitalul social, în sumă de 750.000 lei, este împărţit în 3.750 acţiuni preluate de cei opt acţionari. Numai banca Marmorosch Blank avea o participaţie de 200.000 lei [178].

Primul bilanţ al întreprinderii, încheiat la 31 decembrie 1911, se soldează cu un beneficiu net de 117.081 lei [179]. După cît se pare, noua fabrică beneficia în continuare de încurajarea pe care vechea întreprindere a lui Geller, care funcţionase în acelaşi loc, o deţinea încă din 1902 [180]. Ea continuă să se bucure şi de prevederile legii din 1912.

Maşinele necesare procesului de producţie au fost furnizate de firme germane, elveţiene şi italiene. În afară de celelalte maşini şi instalaţii, secţia de ţesătorie era dotată cu un număr de 401 războaie (între 90—172 cm), acele provenite de la fabrica Geller, probabil [181]. Materia primă, bumbacul şi inul, era importată din Austria, Germania şi Italia. Între 1913—1915 s-a consumat anual între 300—400.000 kg fire de bumbac. În aceeaşi perioadă, producţia s-a ridicat la 3 milioane metri pînză anual. Întreprinderea funcţiona cu un personal alcătuit din 250 oameni [182].

În cadrul ramurei textile, în lucrările cu caracter statistic şi în alte materiale ale vremii, sînt menţionate şi alte întreprinderi despre care, însă, nu se dau detalii. Ele se detaşează de simplele ateliere şi prin faptul că intră în prevederile legii de încurajare din 1912. În rîndul acestora sînt menţionate: fabrica de vată pentru confecţii „Gloria", proprietate a lui Lazare şi Gustav Rechler, situată pe strada I. Creangă nr. 577 [183], fabrica de dantelările şi broderie Franz Bouşcă, de pe strada Golia nr. 6 [184].

Ramurile de meserii pendinte de industria textilă, incluse şi în ancheta industrială din 1902, în Iaşi, sînt variate şi implicau munca unui mare număr de lucrători. Astfel, alături de 473 meseriaşi patroni, care, probabil, aveau şi ateliere proprii, lucrau un număr de 592 „lucrători calfe" şi 448 ucenici. În toate atelierele, erau folosite un număr de 378 maşini acţionate cu mîna sau piciorul [185].

Unele din aceste ateliere, impropriu numite fabrici chiar şi în lucrările anchetei industriale, ocupau un mare număr de lucrători. Informaţiile pe care le posedăm sînt confuze şi, adeseori, contradictorii. Astfel, de pildă, pentru a ne limita doar la un exemplu, menţionăm că în 1888 este amintită în Iaşi „fabrica de cortele" a fraţilor Lustgarten, situată în stradela Albă, care utiliza munca a 37 băieţi şi fete, producînd 25—30 duzini cortele pe zi. În anul amintit, se propun chiar măsuri de protecţie a acestei întreprinderi [186].

În 1892 este menţionată o altă „fabrică" de cortele, proprietate a lui Mihăileanu, situată în strada Ghica-Vodă [187].

În 1900, într-o publicaţie oficială „fabrica" de umbrele din Iaşi este trecută printre industriile mari [188]. Ancheta industrială, însă, înfăptuită doar un an mai tîr-

---

178 Ibidem, 6e année, nr. 181, 20 févr.—5 mars 1909, p. 553.
179 Ibidem, nr. 211, 1 avril 1911, p. 79.
180 Ibidem, Cf. şi „România industrială", an VII, nr. 172, 19 martie 1912, p. 3.
181 Arh. St. Iaşi, Inspectoratul VIII industrial, dos. nr. 10/1920, f. 12—18.
182 Ibidem.
183 „România industrială", an VII, nr. 179, 6 mai 1912, p. 4.
184 Ibidem, nr. 175, 8 aprilie 1912.
185 *Ancheta industrială din 1901—1902*, vol. II, p. 254—255, 352—353.
186 „Suplement la Gazeta de Iaşi", 3 martie 1888.
187 „Buletinul Camerei de comerciu din Iaşi", an I, august—septembrie 1892, nr. 5—6, p. 21—25.
188 *Enciclopedia română*, tom II, Sibiu, 1900, p. 762.

ziu, demonstrează că la cele trei întreprinderi pentru fabricarea umbrelelor, în afara celor trei patroni, era întrebuințat doar un singur lucrător [189]. În realitate, aceste întreprinderi, cu toată dezvoltarea pe care au luat-o în anumite perioade, nu au depășit stadiul de ateliere.

III. *Industria pielăriei*

Ca și în cadrul celorlalte ramuri în general, dezvoltarea industriei pielăriei a fost mult împiedicată de convențiile comerciale încheiate cu Austro-Ungaria, Germania și Anglia. Consumul intern era acoperit, în proporție de 60%, de produsele importate din Austro-Ungaria. În preajma expirării convenției și mai ales după aceasta, a început să se producă un reviriment substanțial și în această ramură. În aceste împrejurări, a fost înființată la Iași o importantă întreprindere de acest gen.

Încă din aprilie 1887, un grup de întreprinzători (E. Rozenbaum et bruder, Gh. Hofmann et söhn și E. Ghelberg) solicită primăriei autorizația de a deschide, pe șoseaua Ipsilanti, o fabrică de piele, „după un sistem nou cu mașini de vapor și în condițiuni de a rivaliza cu cea întâi fabrică din Europa" [190].

Întreprinderea *Concordia* își deschide porțile în anul următor [191]. În 1888, la începutul activității sale, potrivit unui raport contemporan, fabrica, de proporții relativ modeste, avea doar trei camere mari, în care se aflau 39 căzi pentru dubit și utiliza doar 16 lucrători. Perspectiva producției era de 6—7.000 piei dubite. Raportul la care ne referim aprecia că întreprinderea, intrată în prevederile legii de încurajare, „are un viitor mare și va umplea o lacună mare în industria noastră" [192].

În jurnalul consiliului de miniștri, din 8 februarie 1889, motivîndu-se acordarea avantajelor care decurgeau de la data publicării, se nota că întreprinderea întrebuințează, în tot cursul anului, mai mult de 30 lucrători zilnic, se servește de „mașini și mijloace tehnice perfecționate, fiind condusă de un specialist în fabricațiune" [193].

Cu timpul, fabrica se extinde, proprietarii investind în clădiri, mașini și instalații, un capital de 190.000 lei [194].

În 1892 se aprecia că fabrica, ce întrebuința sisteme noi de dubire, prin calitatea produselor, „își va cîștiga și mai mare avînt căci progresează zilnic... dispunînd și de un sistem complet de mașini din cele mai noi" [195].

Potrivit evaluărilor făcute de proprietari, în 1893, în afara investițiilor, în întreprinderea în care lucrau aproape 50 lucrători, mai erau angajate capitaluri în valoare de 300.000 lei [196].

La sfîrșitul anului 1892, din cauză că nu îndeplinea condițiile prevăzute pentru industriile insalubre, consiliul de higienă al orașului Iași închide temporar întreprinderea. La 1 iulie 1893, Primăria comunica Ministerului hotărîrea consiliului co-

---

[189] *Loc. cit.*, p. 352—353.

[190] Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. nr. 85/1878, f. 1.

[191] Ibidem, f. 1—20 și Inspectoratul VIII industrial, dos. nr. 410/1925. Cf. și „L'industrie roumaine", 7e année, nr. 211, 1 avril 1911, p. 75 și „Gazeta de Iași", nr. 59, 20 mai 1888, p. 430.

[192] „Suplement la Gazeta de Iași", 3 martie 1888.

[193] Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. nr. 85/1878, p. 52 și „Monitorul oficial", nr. 253, 1889. Fabricii i se acordă, pe termen de 15 ani, scutire de impozite directe către stat și comună și scutirea de taxe vamale pentru următoarele materii prime: valonică, mirobolan și untură de pește.

[194] Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. nr. 85/1878, f. 63—64.

[195] „Buletinul Camerei de comerciu și industrie din Iași", an I, 1892, nr. 5—6, p. 21—25. Sînt menționate mașini pentru satinat și lustruit pieile, pentru tăiat coaja, pentru măcinat. Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. nr. 85/1878, f. 63—64.

[196] Ibidem.

munal în conformitate cu care stabilimentul este declarat „periculos pentru sănătatea publică". Proprietarul, se notează în aceeaşi hotărîre, „nu poate inspira cea mai mică încredere, ca unul ce s-a sustras de a îndeplini condiţiunile prescrise [197].

În urma intervenţiei Ministerului de interne, cu toată opoziţia Primăriei, care a deschis chiar proces împotriva proprietarilor tăbăcăriei *Concordia*, întreprinderea continuă să funcţioneze [198] şi figurează în continuare în rîndul fabricilor încurajate, avînd un capital de 73.000 lei şi utilizînd un număr de 35 lucrători [199].

Ca urmare a cererii sale, în 1898, proprietarul obţine autorizaţia de a-şi extinde întreprinderea prin construirea unor noi clădiri şi atenanse. La începutul anului 1902, probabil, o parte din clădirile şi instalaţiile fabricii sînt distruse în urma unui incendiu. În cursul lunii august, proprietarul anunţa că a comandat în străinătate maşinile necesare [200].

Potrivit informaţiilor statistice, fabrica se bucură de avantajele acordate de stat pînă în 1907 [201]. În cursul anului următor, avantajele îi sînt reînnoite pe încă o perioadă de vreme [202]. În acelaşi an — 1908 — în industria tăbăcăriei are loc un eveniment important. La 28 mai îşi deschide lucrările, la Bucureşti, congresul industriaşilor tăbăcari, la care participă şi proprietarul întreprinderii ieşene. Cu acest prilej, s-a scos în evidenţă faptul că industria tăbăcăriei trece printr-o acută criză, atît din cauza stării precare în care se află populaţia rurală, cît şi datorită înmulţirii fabricilor de gen, cauză din care se realizează o supraproducţie ce nu are o piaţă de desfacere. De asemenea, furniturile necesare armatei sînt produse de tăbăcăria proprie pe care Ministerul de război o exploata la Bucovăţ — Dolj.

O altă cauză a crizei, apreciată a fi cea mai importantă, o constituiau taxele vamale ridicate, percepute pe baza noului tarif vamal, impuse asupra pieilor crude şi a extractului de tanin, importate în mari cantităţi din străinătate. În aceste condiţii, talpa, care constituia principalul produs al fabricilor, nu putea fi exportată pe piaţa ţărilor balcanice.

Pentru a ieşi din impas, printre altele, congresiştii au hotărît crearea unei asociaţii cu caracter monopolist sau — aşa cum era ea denumită — „asociaţiune cu caracter economic a patronilor tăbăcari", cu scopul de a studia problema şi a îndeplini dezideratele. Din comisia întrunită în acest scop, făcea parte şi M. Ghelberg [203].

La moartea proprietarului, survenită, probabil, la sfîrşitul anului 1908, soţia acestuia, împreună cu fiicele sale, înfiinţează o societate în nume colectiv sub firma „M. Ghelberg", care avea drept obiect „exploatarea mai departe a comerţului de agentură şi comision a fabricii de piele de talpă „Concordia". Societatea, a cărei durată este stabilită de la 1 decembrie 1908 pînă la 1 ianuarie 1919, avea un

---

197 Ibidem, f. 95.

198 Ibidem, f. 98 şi urm. Conflicte cu Primăria, ca urmare a nerespectării regulelor corespunzătoare de higienă, au loc şi în cursul anilor următori. Ibidem, dos. nr. 657/1896, f. 1—10.

199 Christ. D. Staicovici şi F. Robin. *Statistica română*, Buc., 1898, p. 92 Datele sînt reproduse după „Buletinul Ministerului Domeniilor", an IV, 15 aprilie 1893.

200 Sînt amintite: motorul, cazanul, valul, piatra de moară ş. a. ca fiind distruse în incendiu. Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 478/1902, f. 3—5.

201 N. Păiano, *op. cit.*, p. 94.

202 „România industrială", an III, nr. 63, 1 iulie 1908, p. 5.

203 Congresiştii mai cereau: scutirea de taxe vamale asupra pieilor brute, industriaşii care se bucurau de avantajele legii de încurajare să fie obligaţi să nu primească piei pentru tăbăcire de la persoanele particulare. Se solicită, de asemenea, ca Ministerul de război să nu mai redeschidă tăbăcăria de la Bucovăţ. Cf. „L'industrie roumaine", 4e année, nr. 127, 10/23 juin, 1908, p. 213—215. Cf. şi nr. 101, 6e année, 10/23 sept. 1907, p. 1545.

capital social de 438.207,80 lei [204]. Ea beneficiază în continuare de avantajele legii de încurajare [205]. În 1912, an în care i se acordă avantajele noii legi, întreprinderea, cu o forţă motrică de 25 h.p., folosea un număr de 50 lucrători [206].

În ramura tăbăcăriei şi pielăriei existau în Iaşi numeroase ateliere [207]. În 1887, se vorbeşte chiar de înfiinţarea unei „fabrici de încălţăminte", de către fraţii Rosenbaum. La 4 iulie, Prefectura judeţului Iaşi era înştiinţată că în fabrica de încălţăminte lucrează în permanenţă 80 pînă la 100 meseriaşi. De asemenea, cu intenţia de a se promova o forţă de muncă internă cu înaltă calificare, au fost aduşi de la Viena un număr de 16 lucrători „de prima calitate" [208]. Din păcate, ştirile cu privire la activitatea acestei întreprinderi lipsesc. Ancheta industrială din 1902, în ramura tăbăcăriei şi pielăriei, atestă existenţa unui număr de 23 meseriaşi patroni, alături de care lucrau 10 calfe şi 7 ucenici. Atelierele de curelărie foloseau trei maşini acţionate cu mîna sau piciorul [209]. Totodată, în ramura cismăriei, sînt semnalaţi 381 meseriaşi patroni împreună cu 235 lucrători calfe şi 209 ucenici, care utilizau 80 maşini [210].

În ramura *industriei chimice*, Iaşul excela mai ales prin mulţimea atelierelor profilate pe acest gen. Astfel, de pildă, atelierele de confecţionat luminări, impropriu numite — şi de astă dată — fabrici, au aici o vechime apreciabilă. Ele foloseau un mare număr de lucrători. Astfel, „fabrica" lui I. Maximovici — care şi-a închis porţile puţină vreme după ce a intrat în funcţie, la începutul anului 1874 — folosea un număr de 40 lucrători [211]. Se încearcă, de asemenea, producţia de spodium care însă, din cauza taxelor vamale şi a lipsei de debuşeuri, încetează [212]. În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea şi la începutul secolului următor, materialul documentar indică existenţa unor numeroase ateliere de lumină, săpun, [213], de fabricarea cremei sau a unsoarei minerale [214].

În 1894, în Iaşi, sînt menţionate cinci „fabrici" de săpun, care nu se bucurau însă de privilegiile legii de încurajare [215]. De asemenea, în 1892 este semnalată şi fabrica de negru animal a lui Tiktin, amplasată în Păcurari. Producţia acesteia, căutată de fabricile de zahăr, era exportată [216].

În rîndul întreprinderilor încurajate, în ramura industriei chimice, figurează „fabrica de produse chimice şi farmaceutice" a D-rului Racoviţă, intrată în prevederile legii din 1912 [217], despre care nu avem însă informaţii şi fabrica de săpunuri de toaletă şi parfumerie „*Carmen Silva*", înfiinţată în 1908 de inginerul L. Brüll [218].

---

[204] „România industrială", an. IV, nr. 76, 15 ianuarie 1909, p. 10.

[205] „L'industrie roumaine" 7e année, nr. 206, janvier, 1911, 211, avril 1911, p. 10—11, 75.

[206] „România industrială", an. VII, nr. 176, 15 aprilie 1912, p. 5.

[207] Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 273/1909.

[208] Ibidem, Prefectura Iaşi, dos. nr. 39/1887, f. 23—26.

[209] *Ancheta industrială din 1901—1902*, vol. II, p. 350—351.

[210] *Ibidem*, p. 254—255.

[211] „Curierul de Iassi", an. VII, nr. 27, 8 martie 1874 şi nr. 42 din 14 aprilie 1874.

[212] „Suplement la Gazeta de Iaşi", 29 februarie 1888.

[213] Cf. Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 130/1889, nr. 321/1900, f. 1—19, nr. 360/1896, 68/1867, 255/1904, 222/1911, 233/1895.

[214] Ibidem, dos. nr. 130/1899, nr. 537/1896, nr. 31/1905.

[215] Cf. B. G. Assan, *Rolul guvernului faţă de starea actuală a industriilor stearinei, uleiurilor vegetale şi săpunurilor în România*, Buc., 1896, p. 79. În lucrare sînt menţionaţi şi proprietarii întreprinderilor.

[216] „Buletinul Camerei de comerciu şi industrie din Iaşi", an. I, nr. 5—6, p. 21—25.

[217] „România industrială", an. VII, nr. 172, 19 martie 1912, p. 3.

[218] Arh. St. Iaşi, dos. nr. 323/1904, f. 8.

întreprinderii, mutată într-un sediu nou pe strada Nicolina 38, în 1912, i s-au adăugat o serie de săli noi, cazane şi maşini.

Fabrica a început cu un capital social de 250.000 lei. De asemenea, investiţiile în terenuri, clădiri şi instalaţii se ridicau la 177.000 lei. A funcţionat fără întrerupere pînă în 1914 cînd s-a transformat în societate anonimă pe acţiuni, sub preşedinţia lui E. Uhrinovschi, avînd ca administrator delegat pe L. Brüll. În 1916, a obţinut avantajele legii de încurajare, în conformitate cu care era scutită de patentă şi i se acorda o reducere de 45% pe calea ferată, cu obligaţia de a vărsa statului 4% din beneficiul net. În 1916, fabrica a fost rechiziţionată de armată. Şi-a reînceput activitatea independentă în martie 1919. Între 1913—1915, întreprinderea a produs, în medie, cantitatea de 60—70.000 kg săpun de toaletă. Personalul utilizat se ridica la 25 oameni, dintre care 20 lucrători calificaţi [219].

Potrivit anchetei din 1902, în ramura industriei chimice, în Iaşi, existau 8 meseriaşi patroni, împreună cu 21 calfe şi doi ucenici, care utilizau două maşini. [220].

IV. *Industria lemnului*

Şi această ramură are în Iaşi o veche tradiţie. Încă din anul 1888, este menţionată *fabrica de mobile*, proprietate a lui Tiktin şi Finchelstein. Potrivit unui raport care analiza stadiul de dezvoltare a industriei oraşului la începutul acestui an, în întreprindere, fusese investită suma de 300.000 lei. Fabrica urma să intre în funcţie în primele luni ale anului 1888. Potrivit descrierii făcute de proprietari, în adresa către Camera de comerţ — descriere confirmată de comisia care a verificat la faţa locului exactitatea datelor — fabrica era construită pe un teren de 200 m². În afara capitalului amintit, investit în teren, clădiri, maşini şi materiale, se aprecia că mai este necesară, în vederea exploatării, suma de 500.000 lei. Proprietarii intenţionau să folosească 4—500 lucrători, din care 2/3 bărbaţi.

La începutul anului amintit, fabrica poseda deja peste 50 maşini. Producţia urma să fie de 100.000 scaune „sistem Thant" (de lemn masiv curbat), şi o cantitate „facultativă" de parchete. Proprietarii îşi exprimau speranţa că sortimentul va fi sporit. Produsele fabricii urmau să fie plasate pe piaţa internă, existînd credinţa că se va putea face „o concurenţă puternică fabricilor din Austria şi în alte ţări, mai ales în Rusia, în ţările balcanice şi în Orient".

Materia primă trebuia să fie fagul şi unele materiale de import ca trestia, lacurile, soiuri speciale de lemn şi alte materiale. Proprietarii considerau întreprinderea drept una din cele mai mari din ţară. Cercurile industriale din Iaşi erau de părere că Ministerul trebuie să acorde fabricii tot sprijinul necesar [221].

În anul 1890—1891, întreprinderea, situată în strada Răşcanu, a fost mistuită de incendiu. Proprietarii solicită autorizaţia de a o reconstrui.

Cu toate recomandările favorabile ale unora dintre consilieri, care arătau necesitatea încurajării unei asemenea industrii, în care-şi găsiseră de lucru peste 100 oameni şi cu toate insistenţele lucrătorilor, consiliul comunal, în iulie 1891, respinge cererea, pe motiv că în interiorul oraşului o asemenea întreprindere primejduieşte existenţa locuitorilor [222]. În 1892, însă, pe acelaşi loc, se pare, fabrica este „mărită şi restaurată", căpătîndu-şi „un bun renume pentru calitatea şi acurateţa cu care se execută nemeroasele comande din ţară şi provinciile megieşite".

În atelierele fabricii, în care lucrau zilnic pînă la 160 oameni, se confecţionau scaune şi canapele de diverse forme şi mărimi, parchete, uşi, ferestre şi alte produse de stolerie şi strungărie, apreciate drept „perfecte şi de un gust ireproşabil". Sînt pomenite cuptoarele pentru muierea lemnului şi aparatele purtate de motor,

---

219 Ibidem, Inspectoratul VIII industrial, dos. nr. 884/1921, f. 11—15.
220 *Ancheta industrială din 1901—1902*, vol. II, p. 254—255.
221 „Suplement la Gazeta de Iaşi", 3 martie 1888, p. 26.
222 „Monitorul comunal", an. VI, nr. 96, 28 iulie 1891.

precum și atelierele de stolerie, strungărie, vopsire, încheiere, împletituri, ambalaj[223]. Și alte informații atestă că întreprinderea — care beneficia de avantajele legii de încurajare — era, la acea vreme, cea mai mare din țară, utilizînd munca a 204 lucrători[224].

La începutul secolului XX fabrica, al cărei nume era *Fortuna*[225], își schimbă proprietarul. După ce figurează o bucată de vreme drept asociatul lui Finchelstein, N. Ostersetzer devine singur proprietar al întreprinderii, care beneficiază și de avantajele legii din 1912[226].

Tot în 1888, mai este înființată, pe strada Arcului nr. 5, fabrica de tîmplărie R. Schreiner. În 1891, întreprinderea este înzestrată „cu mașini mecanice". Fabrica a început cu un capital de 5.000 lei. Cu timpul, a fost investit în teren, clădiri și instalații un capital în valoare de 100.000 lei. Întreprinderea a funcționat fără întrerupere pînă în 1914[227]. Începînd din 1912, a intrat în prevederile legii de încurajare, obținînd scutiri de patentă și reduceri la transportul feroviar[228]. Mașinile necesare au fost procurate de la firma Koppel din Chemnitz.

Fabrica producea mobile, ferestre. Între 1913 și 1915, a produs mobilă în valoare de 5.000 lei anual, folosind un număr de 10 lucrători care munceau 10 ore pe zi. Ca materie primă, în aceeași perioadă, a utilizat 225 m³ brad și 27 m³ stejar, fag și ulm.

În timpul războiului, întreprinderea a fost distrusă. Și-a reluat activitatea la sfîrșitul acestuia însă cu o producție redusă la jumătate[229].

Avem și unele informații, care n-au putut fi însă verificate, printr-un material concret, că în Iași, în 1909, s-au pus bazele unei societăți forestiere cu un capital de 2 milioane lei[230].

Printre întreprinderile din ramura industriei lemnului, în rîndul celor încurajate pe baza legii din 1912, figurează, în Iași și „fabrica pentru industria lemnului „Fulgerul", situată în strada Uzinei 76, proprietate a lui I. Solomon și a fiilor acestuia[231]. Nu avem însă nici un fel de informații cu privire la funcționarea acestei întreprinderi.

În capitala Moldovei, în această ramură, erau mai dezvoltate atelierele meșteșugărești cu diferite profile. Ancheta industrială din 1902, la care ne-am referit și pînă acum, menționează un număr de 216 meseriași patroni (din care numai tîmplari 116), alături de care lucrau 146 lucrători calfe și 127 ucenici. Numărul mașinilor întrebuințate, acționate cu mîna sau cu piciorul, se ridica la 24, dintre care 14 strungari[232].

---

223 „Buletinul Camerei de comerciu și industrie din Iași", an. I, 1892, nr. 5—6, p. 21—25.

224 Christ. D. Staicovici și F. Robin, *op. cit.*, p. 97.

225 L. Theodor și F. Robin-Derescu, *Starea și statistica meseriilor*, Buc., 1901, p. 4.

226 „L'industrie roumaine", 7e année, nr. 206, 211 (1911), p. 10—11, 75 și Chr. D. Staicovici, *op. cit.*, p. 17 și N. Paiano, *op. cit.*, p. 93.

227 Arh. St. Iași, Inspectoratul VIII industrial, dos. nr. 519/1921, f. 9—13.

228 Ibidem, Cf. și „România industrială", an. VII, nr. 185, 17 iunie 1912, p. 4.

229 Arh. St. Iași, Inspectoratul VIII industrial, dos. nr. 519/1921, f. 9—13.

230 „România industrială", an. IV, nr. 76, 15 ianuarie 1909, p. 6.

231 Ibidem, an. VII, nr. 190, 23 iulie 1912, p. 3.

232 *Op. cit.*, p. 350—351.

V. Industria metalurgică

În ramura metalurgică, tradiţia industrială a Iaşului era slabă. La începutul deceniului al VIII-lea, necesităţile producţiei agricole — potrivit unei tradiţii datînd din prima jumătate a secolului — erau acoperite, în parte, de „şcoala tecnică de instrumente agricole" care funcţiona în 1872[233]. În acelaşi timp, este organizat şi un atelier mecanic, lîngă bariera Nicolina, care producea şi repara unelte agricole. Agricultorii erau avizaţi că pot găsi aici „diferite sisteme de pluguri gata"[234].

Prima întreprindere metalurgică de proporţii mai mari este aceea înfiinţată în 1893 de fraţii Ortony, italieni de origină, pe strada Păcurari, în apropierea morii cu aburi a lui Linke. Prin jurnalul consiliului de miniştri din 19 noiembrie 1893, întreprinderii — specializată în turnătorie şi în confecţionarea diverselor obiecte din fier, zinc, alamă, aramă, nichel ş.a. — i se acorda avantajele legii de încurajare[235].

În 1895, aşa cum se apreciază, fabrica — deja instalată — avea „cuptoare sistematice şi maşinile cele mai bune", întrebuinţînd munca unui număr de 50 lucrători. În 1898 — la sfîrşitul lunei decembrie — fraţii Ortony, „proprietari ai primei fabrici române de metaluri din Iaşi", îşi exprimă intenţia să modernizeze procesul de fabricaţie întrebuinţînd reziduurile de petrol drept combustibil[236].

În 1902, prin vînzare, întreprinderea, al cărei nume era *Biruinţa*, trece în proprietatea lui Gh. M. Ionescu — care figurează ca proprietar în 1912 — pentru ca, apoi, să treacă prin succesiune, probabil, în proprietatea lui L. Horga[237]. În 1912, întreprinderea, care beneficia de avantajele noii legi de încurajare, avea o putere instalată de 6 h.p. şi întrebuinţa 20 de lucrători[238]. Cu timpul, fabrica s-a dezvoltat. Aşa cum se desprinde din constatările anchetei efectuate în anul 1920, întreprinderea, care avea o capacitate maximă de turnare de 15.000 kg în 24 ore, a utilizat în perioada 1913—1915 o însemnată cantitate de materie primă şi a realizat o producţie apreciabilă utilizînd, ca mînă de lucru, 30—60 lucrători[239].

În rîndul întreprinderilor metalurgice mai este menţionată — ca funcţionînd în Iaşi la începutul secolului XX — „fabrica de articole de fierărie şi manufactură mecanică". „Progresul", proprietate a lui N. Wachtel et comp. În 1910, proprietarul solicita extinderea prevederilor legii de încurajare şi asupra întreprinderii sale care îndeplinea condiţiile necesare. Cererea i-a fost respinsă însă pe motivul că nu are maşini perfecţionate şi nici mijloace „care să intre în prevederile legii menţionate"[240]. Cu toate aceste aprecieri, întreprinderii i se acordă avantajele conferite de legea din 1912[241].

---

[233] „Curierul de Iassi", an. V, nr. 114, 13 octombrie 1872.

[234] Ibidem, nr. 98, 3 septembrie 1872.

[235] Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 278/1895, f. 10. Cf. şi N. P a i a n o, *op. cit.*, p. 90.

[236] Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 278/1895, f. 16.

[237] În „România industrială", an. VII, nr. 190, 23 iulie 1912, p. 3, figurează ca proprietar Gh. M. Ionescu. În istoricul aflat la Arhivele Statului din Iaşi se notează că, în 1902, întreprinderea a fost cumpărată şi apoi reamenajată de I. Horga. Cf. Inspectoratul VIII industrial, dos. nr. 798/1920, f. 9—14.

[238] „România industrială", an. VII, nr. 190, 23 iulie 1912, p. 3.

[239] Cf. Arh. St. Iaşi, Inspectoratul VIII industrial, dos. nr. 798/1920, f. 1—14. Sînt incluse, în detaliu, cantităţile de metal consumate precum şi maşinile aflate în dotarea întreprinderii.

[240] „L'industrie roumaine", 7e année, nr. 204, dec. 1910, p. 913—914.

[241] „România industrială", an. VII, nr. 181, 20 mai 1912 şi Chr. D. S t a i c o v i c i, *op. cit.*, p. 16.

Ca beneficiind de avantajele aceleaşi legi, este menţionată şi „fabrica de mobile de fier şi bronz", proprietate a lui A. Susman et. co., situată în strada Păcurari nr. 147 [242].

Numărul meşteşugarilor patroni din ramura metalurgică şi cele adiacente, menţionat în documentele anchetei industriale din 1902, se ridica la 225. Alături de ei, mai erau angajaţi 138 lucrători calfe şi 130 ucenici. Numărul maşinilor întrebuinţate se ridica la 54 [243].

VI. *Industria materialelor de construcţie*

Dezvoltarea urbanistică şi edilitară a oraşului Iaşi a impus, încă înainte de jumătatea secolului al XIX-lea, crearea unei industrii a materialelor de construcţii. Dezvoltarea acestei ramuri pe baze maşiniste a început din vremea Regulamentului Organic. Astfel, încă din 1844, pentru prima dată, la Iaşi, a fost pusă în funcţie o maşină care producea 1.500 cărămizi pe oră [244]. Nu ştim cum a evoluat şi pînă cînd a funcţionat fabrica aceasta. În a doua jumătate a secolului însă, necesitatea construcţiilor a impus crearea unor numeroase cărămidării, amplasate pe terenurile virane, situate la barierele oraşului [245]. S-au făcut şi încercări de modernizare. Astfel, la 23 martie 1873, D. Gheorghiu, solicitînd autorizaţia de a deschide o „fabrică de cărămidărie", se angaja să o construiască „sistematic... cum sînt asemenea fabrici în Ghermania... o fabrică de modelu, care să ne aducă multe laude" [246]. Cereri în acest sens sînt frecvente în a doua jumătate a secolului [247]. Aşa cum se aprecia, în 1895, şesul Bahluiului, mai ales, era „presărat cu numeroase cărămidării" [248].

În 1891, la Ciurea, în apropierea oraşului, Direcţia căilor ferate instalează o fabrică de cărămidă şi ţiglă pentru uzul căilor ferate [249]. Patru ani mai tîrziu, fabrica, construită pe baze moderne, luase o mare dezvoltare. Primăria Iaşului propunea să i se adauge şi instalaţiile corespunzătoare pentru fabricarea bazaltului artificial [250].

Din calcarul de Repedea, încă de la începutul deceniului al VIII-lea, se producea var hidraulic, apreciat ca fiind „de cea mai bună calitate" şi putînd a fi folosit „la facerea betonului, a canalurilor... şi la orice construcţiuni". În 1876, Felix Olkovski cerea Primăriei să se acorde prioritate varului său, „în toate construcţiile din oraş" [251].

---

242 „Buletinul Camerei de comerciu şi industrie", circ. a VIII-a Iaşi, an. XXII, august 1913, nr. 9—10, p. 9. Avantajele au fost acordate prin jurnalul consiliului de miniştri nr. 1887, din 1913.

243 *Ancheta industrială din 1901—1902*, p. 548—549.

244 N. N. Constantinescu, *Revoluţia industrială în România*, în *Revoluţia industrială*, Ed. politică, Buc., 1963, p. 233.

245 Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 127/1866. Trebuie notat că, la 3 iunie 1880, Al. Stamatopulo cerea autorizaţia de a instala o „fabrică de cărămidă" pe locul vechii cărămidării a doctorului Cihac. Ibidem, dos. nr. 154/1880, f. 2—3.

246 Ibidem, dos. nr. 127/1886, f. 25, 46.

247 Ibidem, dos. nr. 402/1896, f. 1—61, dos. nr. 154/1880, f. 7, dos. nr. 200/1891. Vezi şi Prefectura Iaşi, dos. nr. 61/1892, „Curierul de Iassi", an. III, nr. 11, 8 februarie 1870, an. V, nr. 71, 25 iunie 1872, „Monitorul comunal al Primăriei Iaşi", nr. 115, 20 august 1892, p. 199 etc.

248 Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 256/1875.

249 Cf. N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 233 şi *Enciclopedia României*, III, p. 884.

250 Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 260/1895, f. 1—2

251 Ibidem, dos. nr. 40/1864, f. 33.

Unele fabrici din industria materialelor de construcţii încep să intre în dispoziţiile legilor de încurajare la începutul secolului XX. Astfel, în 1910, fraţii Rameder, obţin, „în principiu" avantajele legii de încurajare pentru „importarea maşinilor şi accesoriilor necesare fabricii de cărămidă" [252]. În 1912, comisia industrială aprobă acordarea scutirii de vamă pentru unele materiale necesare fabricii care-şi începuse activitatea [253].

În 1912, în afara fabricii Rameder, mai figura în prevederile legii de încurajare şi fabrica Antonio Bertoli de la Socola [254], creată încă din 1895 [255]. De asemenea, în acelaşi an, figurează şi fabrica de articole de ciment a inginerului G. Bejan [256], precum şi fabrica de ciment, piatră artificială, mozaic şi asbest, proprietate a lui Daniel Danielin [257].

Meseriaşii din ramura construcţiilor, semnalaţi de ancheta din 1902, sînt, de asemenea numeroşi. Numărul patronilor — în rîndul acestora sînt cuprinşi şi olarii — se ridică la 128 cărora li se adaugă 27 lucrători şi 5 ucenici [258].

VII. *Întreprinderi diverse*

Încă din 1888, este menţionată *Fabrica de cartonaje*, proprietate a lui S. Goldenthal. La data amintită, întreprinderea, situată pe strada Golia, „într-o casă spaţioasă" şi „înzestrată cu toate maşinile perfecţionate", avea o producţie evaluată la 60—70.000 lei, folosind munca a 30 fete şi 8 bărbaţi. În afară de hîrtie şi scrobeală, celelalte materii prime erau aduse din străinătate. La 2 februarie 1888, industriaşul era recomandat călduros pentru a i se acorda „beneficiile legii pentru încurajarea industriei naţionale şi protecţiunea produselor sale" [259]. Prevalîndu-se de faptul că fabrica sa, „cu ajutorul unui întreg şir de maşini şi de maiştri iscusiţi", produce cartonaje de lux, proprietarul, el însuşi, solicită acordarea beneficiilor care decurg din legea de încurajare [260].

Întreprinderea, deşi, potrivit „Buletinului Ministerului domeniilor", din 15 aprilie 1893, figurează în rîndul acelora care beneficiau de avantajele legii de încurajare [261] şi utilizează acelaşi număr de lucrători (30), după cît se pare, nu a depăşit proporţiile unui vast atelier, e drept, înzestrat cu maşini şi instrumente perfecţionate [262].

---

252 „L'industrie roumaine", 6e année, nr. 190, 10/23 mai, 1910, p. 698.

253 „România industrială", an. VII, nr. 166, 5 februarie 1912, p. 4.

254 Christ. D. Staicovici, *op. cit.*, p. 15.

255 Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 256/1895.

256 Christ. D. Staicovici, *op. cit.*, p. 16. În altă parte, fabrica figurează sub denumirea de „fabrica de cărămidă, bazalt, conducte şi sobe de teracotă". Cf. „Almanahul industriei şi comerciului, 1908", Buc., 1908, p. 61.

257 „Buletinul Camerei de comerciu şi industrie", circa a VIII-a Iaşi, an XXI, p. 2, 15 aprilie 1912. Vezi şi „România industrială", an VIII, nr. 180, 13 mai 1912, p. 6. Încă din 1907, Danielin solicita autorizaţia de a fabrica tuburi de ciment. De asemenea, un alt industriaş, N. Schwartz, propunea, în 1911, instalarea unei fabrici „pentru fabricarea a 4—5 000 tuburi de beton armat, sistem Mounier". Întreprinderea utiliza doar doi lucrători. Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 289/1907.

258 *Ancheta industrială din 1901—1902*, vol. III, p. 548—549, 254—255.

259 „Suplement la Gazeta de Iaşi", 3 martie 1888.

260 Ibidem, 2 martie 1888, p. 19.

261 Chris. D. Staicovici şi F. Robin, *Statistica română*, Buc., 1908, p. 93. Este singurul loc unde figurează.

262 „Buletinul Camerei de comerciu şi industrie din Iaşi", anul 1892, nr. 5—6. p. 21—25.

În ramura hîrtiei figurează, de asemenea, sub denumirea de „fabrici", numeroase ateliere în care se fabricau diverse pungi [263] și capsule farmaceutice [264], hîrtie de țigări [265] etc. Numărul meseriașilor din această ramură, potrivit anchetei din 1902, se ridica la 20 patroni, 24 lucrători și 25 ucenici. Atelierele foloseau, în total, un număr de 18 mașini acționate cu mîna sau piciorul [266].

Fabrica de perii și pensule, proprietate a lui Tobias S. Fall și fiii, cu sediul în strada Crucii nr. 57 [267], figurează și ea în rîndul întreprinderilor care beneficiază de avantajele legii de încurajare din 1912 [268] și întrebuința un număr de 10—20 lucrători [269]. Alături de această întreprindere, și fără a se deosebi de ea, figurau un însemnat număr de alte ateliere care, de asemenea, utilizau, în medie, între 3 și 20 lucrători [270].

Fabrica de oglinzi, fondată de I. Mendelsohn, în anul 1907, situată în strada Sf. Lazăr nr. 22, a început cu un capital social de 33.000 lei. De asemenea, în teren și clădiri avea investit suma de 122.000 lei, iar în instalații 32.000 lei. A funcționat continuu pînă în 1916. Din 1912, a intrat în prevederile legii de încurajare. Fabrica, avînd un număr de cinci ateliere, între anii 1913—1915, a utilizat munca a 38 lucrători dînd, în medie, o producție evaluată la 300.000 lei anual [271].

Tot în 1912, comisia industrială, pe motivul că nu întrunește condițiile higienice corespunzătoare, refuză să acorde beneficiile încurajării unei alte fabrici de oglinzi, situată pe strada Palat nr. 52, proprietate a lui I. Berger care, cu o forță motrică de 6 h.p., folosea peste 15 lucrători [272]. Întreprinderea fusese înființată în cursul anului 1908, cu un capital de 80.000 lei [273].

În rîndul întreprinderilor care beneficiază de prevederile legii de încurajare din 1912 figurează și *Fabrica de bomboane* a lui I. Tremer [274]. De asemenea — deși nu putea să intre în această categorie — este inclus și atelierul de arte grafice situat în strada Ștefan cel Mare [275].

Condiții de muncă; mișcări cu caracter revendicativ

Datele cu privire la numărul muncitorilor și la condițiile de muncă din întreprinderile ieșene sînt sărace și nu ne permit să formulăm concluzii cuprinzătoare și definitive. Informațiile de care dispunem ne îngăduie totuși unele observații de natură să contribuie la formarea unei imagini generale.

Astfel, de pildă, statisticile din prima decadă a secolului al XIX-lea indică, pentru întregul județ Iași, un număr de 2.925 muncitori: angajați în industria mare

---

263 Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. nr. 264/1887.

264 „Gazeta de Iași", nr. 139, 21 noiembrie 1899, p. 1261.

265 Ibidem, nr. 93, 8 august 1897 și nr. 15, 3 februarie 1888.

266 *Ancheta industrială din 1901—1902,* vol. II, p. 254—255.

267 Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. nr. 231/1893, f. 19.

268 „Buletinul Camerei de comerciu și industrie", circa VIII-a Iași, an XXI, noiembrie 1912, nr. 15—16.

269 Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. nr. 231/1893, f. 21 verso

270 Ibidem, *passim,* și dos. nr. 402/1899.

271 Arh. St. Iași, Inspectoratul VIII industrial, dos. nr. 296/1920, f. 10—14.

272 „România industrială", an. VII, nr. 202, 14 octombrie 1912, p. 2.

273 Arh. St. Iași, Inspectoratul VIII industrial, dos. nr. 302/1921, f. 11—13.

274 „România industrială", an. VII, nr. 188, 8 iulie 1912, p. 4

275 Ibidem, nr. 181, iunie 1912. De altfel, în același organ, se specifica respingerea cererii de acordare a avantajelor. Ibidem, nr. 168, 19 februarie 1912, p. 5.

1.925 (dintre care 1.095 femei), la căile ferate (974) şi la cariera (26)[276]. Aproape exclusiv, aceştia lucrau în întreprinderile Iaşului.

Majoritatea specialiştilor din principalele fabrici — observaţia este valabilă, cel puţin pentru sfîrşitul secolului al XIX-lea — erau străini[277].

În fabrici, mai ales la Ţesătura, lucrau un mare număr de tineri minori, în mare majoritate, între 12—17 ani[278]. Condiţiile de lucru erau deosebit de grele, din cauza spaţiului necorespunzător şi a lipsei celor mai elementare măsuri de protecţie. Rapoartele organelor comunale — numeroase în perioada care stă în atenţia noastră — sînt cît se poate de semnificative în această privinţă.

Medicii sau comisarii cartierelor relatează frecvent starea tragică a muncitorilor din atelierele sau fabricile Iaşului. Astfel, se notează în acest sens, fabrica de cartonaje de pe strada de Jos nr. 24 (în realitate un atelier) este instalată într-un „subsol umed, fără soare şi lumină constituind un adevărat cloac de infecţiune". Lucrătorii întreprinderii, se atrage atenţia în continuare, „sînt expuşi a contracta maladii incurabile"[279].

Lucrătorii de la fabrica de mobilă Tiktin sînt forţaţi să lucreze 14—15 ore pe zi, în schimbul unei plăţi de 60 bani. De asemenea, la cea mai mică greşală, în conformitate cu regulamentul interior, sînt amendaţi cu asprime. Ziarul „Muncitorul" din Iaşi face un aspru rechizitoriu patronilor care-i exploatează şi înşeală pe muncitori, judecîndu-i cu „judecata lupului"[280]. La fel de aspru sînt condamnaţi membrii personalului de conducere ai fabricii de tutun, atît pentru salariile de mizerie cu care retribuie munca lucrătorilor, cît şi pentru extorcările continui la care aceştia sînt supuşi[281].

În presa ieşeană — şi ce este interesant, nu numai în cea muncitorească — mai ales după Comuna din Paris, problemei muncitoreşti i se acordă o atenţie mereu sporită. Sînt interesante de semnalat, în acest sens, observaţiile inserate în „Curierul din Iaşi", cu prilejul congresului Internaţionalei I de la Haga. Subliniind faptul că congresul reprezintă interesele a milioane de oameni, uniţi împotriva capitaliştilor, organul notează că înaltul for internaţional cuprinde într-însul „...toate ideile răsturnătoare care ameninţă starea socială de astăzi, idei... care trebuie să aibă un fond de adevăr, căci altmintrele nu am vedea această clasă săracă luptînd cu atîtea jertfe şi puindu-şi viaţa înainte pentru triumfarea lor. Pericolul — se afirma în continuare în articolul amintit — este foarte mare; lucrătorii se înmulţesc necontenit în ţările europene şi starea lor materială devine din ce în ce mai ră... Pentru îndreptarea ei, societatea şi guvernele nu vroiesc să iee nici o măsură serioasă şi astfel lucrătorii sînt nevoiţi să apuce pe calea *revoluţiunii* (subliniat în text). Urmările unei asemenea stări de lucruri sînt necalculabile... Comuna din Paris ne-a dat oarecum prologul unei drame cumplite ce poate să se împlinească odată. De aceea

---

[276] „Anuarul statistic al României", Buc., 1912, p. 384 (statistica este pentru anul 1911). În acelaşi timp, tot pe întregul teritoriu al judeţului, la 1378 patroni meseriaşi, existau 2621 calfe şi ucenici. Ibidem, p. 407.

[277] Cf. „Buletinul Camerei de comerţ şi industrie", circ. VIII-a, an I, nr. 1, Iaşi, 1891.

[278] Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 8/1910, 1911, 1912.

[279] Ibidem, dos. nr. 382/1900. Raportul medicului disp. a IV-a, din 5 iunie 1904. Sînt numeroase alte informaţii asemănătoare, privind condiţiile de muncă, mai ales din industriile insalubre. Cf. Dos. nr. 263/1887, 297/1886, 130/1889, 231/1893 etc.

[280] „Muncitorul", an II, nr. 5, 4 decembrie 1888.

[281] Ibidem, an. I, nr. 21, 18 februarie 1888; vezi şi nr. 34, din 22 mai 1888, în legătură cu situaţia muncitorilor de la „fabrica" de cămăşi proprietate a lui Kauf şi Nacht. Vezi şi Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 186/1912, f. 50—51 (condiţiile de muncă ale ucenicilor de la atelierul de caretăşie al lui M. Rosen).

— se încheia articolul — Congresul Internaționalei are o mare însemnătate deși indirect pentru noi care nu avem lucrători (ouvrieri)" [282].

Observațiile — pe care ne-am îngăduit să le cităm în extenso — sînt interesante marcînd pregnant măsura în care — și în România — mișcarea muncitorească începuse să devină o realitate vie deși autorul articolului citat nega existența clasei muncitoare care, în această perioadă, începuse să se afirme cu toată tăria.

Cu toată slăbiciunea determinată de profilul și dezvoltarea industriei din capitala Moldovei, muncitorimea din Iași — în perioada pe care o studiem — se afirmă puternic, angajîndu-se deschis în lupta împotriva exploatării regimului burghezo-moșieresc.

În afara acțiunilor curente cu caracter revendicativ, trei sînt mișcările mai importante: greva tipografilor din 1887, cea a calfelor de brutari din 1902 și cea a lucrătorilor de la întreprinderea de tramvaie din 1912.

La începutul lunei decembrie 1887, tipografii de la „Tipografia națională" și de la „Goldner" — cele două mari întreprinderi poligrafice ale Iașului — au intrat în grevă cerînd sporirea salariilor cu 20 lei pe lună, reducerea timpului de lucru de la 10 la 9 ore, reglementarea plății pentru orele suplimentare etc [283]. Muncitorii se hotărăsc să deschidă ei înșiși o tipografie apelînd, în acest sens, la sprijinul populației orașului [284].

Lupta tipografilor ieșeni este sprijinită de muncitorii din țară. Se primesc scrisori de încurajare și ajutoare, e drept modeste, din partea ziarului *Gutenberg*, a „societății lucrătorilor curelari din România". Membrii acestei societăți, exprimîndu-și solidaritatea cu muncitorii din Iași, declarau că unirea este condiția primordială care va permite înlăturarea exploatării. „Unirea — se continua pe aceeași linie — are să ne deie puterea ce ne lipsește astăzi și cînd vom avea puterea ne va fi ușor să ne facem traiul mai bun" [285].

Ziarul *Muncitorul*, la rîndul său, salutînd inițiativa „asociaților" lor își exprima încrederea că dacă „*unirea și stăruința* (subliniat în text) vor sta vecinici scrise pe steagul lor iei vor birui toate stavilele ce le vor pune patronii ieșeni" [286].

Semnificativă prin proporțiile sale este și mișcarea lucrătorilor brutari, din vara anului 1902.

La 13 iunie, un număr de 23 lucrători cer intervenția Primăriei în rezolvarea litigiilor cu patronii solicitînd, printre altele, reglementarea mai judicioasă a orelor de lucru, sporirea salariilor și primirea la lucru numai pe baza calificării.

Mișcării de solidaritate a lucrătorilor care — așa cum declarau patronii, se întrunesc la sediul societății „unde fac agitațiuni de tot felul" amenințînd cu greva, aceștia le răspund prin încercarea de a aduce muncitori din altă parte.

Primăria, sprijinind pe patroni, solicita — fără succes, de altfel — corpului de armată oamenii necesari pentru înlocuirea lucrătorilor brutari.

Pentru a împiedica manevra patronilor, lucrătorii din Iași au trimis emisari în diferite localități „instigînd — așa cum apreciau autoritățile — pe cei din provincie să nu se angajeze".

Patronii cer Primăriei să intervină cu mai multă energie avertizînd că lucrătorii cei vechi ar putea, „din spirit de răutate", să pună substanțe otrăvitoare în pîinea destinată populației.

---

282 „Curierul de Iassi", an. V, nr. 100, 8 septembrie 1872.

283 „Muncitorul", an. I, nr. 6, 6 decembrie 1887.

284 Ibidem, nr. 7, 13 decembrie 1887. Tipografia urma să poarte firma cu titlul „Tipografia Buciumul Român, sucursală sub administrația lucrătorilor".

285 Ibidem, și nr. 8, 20 decembrie 1887.

286 Ibidem, nr. 7.

La sfîrşitul lunei iulie 1902, se ajunge la o înţelegere între cele două părţi, conflictul soluţionîndu-se cu victoria lucrătorilor a căror drepturi sînt mai judicios reglementate [287].

Nu putem încheia observaţiile privind acţiunile muncitorilor din Iaşi, fără să amintim de greva de la societatea de tramvaie, din luna iulie 1911 [288]. Dînd dovadă de un admirabil spirit de solidaritate, muncitorii de la societatea de tramvaie, impunîndu-şi revendicările, au înscris o semnificativă pagină în istoria luptei muncitoreşti din capitala Moldovei [289].

Din datele menţionate mai sus, se poate constata că Iaşul, pînă la primul război mondial — situaţia nu se va schimba mult nici în perioada următoare — nu a putut să devină un centru industrial. Lipseau condiţiile pentru aceasta şi regimul social şi politic nu avea capacitatea corespunzătoare pentru a le crea. Capitala Moldovei, pierzîndu-şi atributele administrative pe care i le conferise situaţia anterioară Unirii, a rămas şi s-a dezvoltat doar ca un centru comercial. Singurele ramuri industriale care au cunoscut un progres constant au fost cea textilă şi, în parte, cea alimentară. Întreprinderile aparţinînd celorlalte ramuri au cunoscut doar un progres efemer, în anumite perioade din etapa care a făcut obiectul analizei noastre.

[287] Arh. St. Iaşi, Eforia Iaşi, dos. nr. 418/1902, f. 1—14.

[288] L. Eşanu, *Lupta muncitorilor de la societatea de tramvaie din Iaşi în luna iulie 1911*, „Studii şi cercetări ştiinţifice", Istorie, anul XII, fasc. I, 1960, Acad. R.S.R., Filiala Iaşi, p. 139—144.

[289] *Ibidem.*

DESPRE SITUAŢIA ŞI LUPTA MASELOR MUNCITOARE DIN MOLDOVA ÎN ANII CRIZEI ECONOMICE

DE

A. LOGHIN

Sfîrşitul anului 1929 găseşte întreaga lume capitalistă zguduită de criza economică. Manifestîndu-se cu deosebită putere, ea a determinat scăderea producţiei industriale şi agricole, afectînd, totodată, sfera circulaţiei bunurilor de consum, finanţele şi creditul.

Criza de supraproducţie din anii 1929—1933 a avut urmări grave şi pentru ţara noastră, masele populare fiind cele mai greu lovite.

În anii crizei economice, mase largi populare, în fruntea cărora se situa consecvent clasa muncitoare, condusă de Partidul Comunist Român, se ridica la luptă împotriva intensificării exploatării din partea capitaliştilor români şi străini.

Sporindu-şi forţa şi combativitatea, noi detaşamente ale proletariatului desfăşoară importante lupte sociale. Revendicările economice se îmbină tot mai mult cu cele politice. În perioada 1929—1933 au loc 377 de greve şi 840 de conflicte latente de muncă.

Pe baza documentelor de arhivă, a informaţiilor oferite de statisticile timpului şi a relatărilor din presa anilor 1929—1933, faţă de care s-a manifestat rezerva cuvenită, pe baza documentelor de partid, prezenta cercetare, urmărind analiza unor aspecte ale situaţiei şi luptei maselor muncitoare din Moldova, în cadrul acţiunilor generale desfăşurate în România în anii crizei economice, încearcă să reliefeze cîteva din principalele acţiuni cu sublinierile ce se impun.

În comparaţie cu alte provincii, Moldova era mai puţin dezvoltată pe tărîm economic, ea avînd 14,2% din numărul muncitorilor în comparaţie cu Transilvania — 35,8%, Banatul — 10,7% [1] etc. În oraşele din Moldova erau 42.054 muncitori şi 13.210 ucenici, adică un total de 55.264 [2]. Muncitorii angajaţi în industria alimentară (13.886) predominau, urmaţi de muncitorii din industria lemnului (8.676) şi muncitorii din industria textilă (6.884) [3]. Gradul de concentrare a întreprinderilor cu peste 500 de muncitori situează, de asemenea, Moldova în urma altor provincii. Astfel, aici se cunosc numai 13 asemenea întreprinderi, cu un număr total de 13.759 lucrători, în timp ce în Transilvania existau 37 de întreprinderi cu 42.456 lucrători, în Muntenia 36 de întreprinderi cu 39.041, în Banat 9 întreprinderi cu 15.980 [4] etc.

---

[1] N. N. Constantinescu, *Situaţia clasei muncitoare din România*, Bucureşti, Ed. pol., 1966, p. 235.

[2] *Anuarul statistic al României 1939 şi 1940*, p. 350.

[3] N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 234.

[4] *Ibidem*, p. 240.

Principalele centre industriale ale Moldovei, Iaşi, Bacău, Galaţi, Piatra Neamţ, Paşcani, Buhuşi, formate dintr-o aglomerare de case vechi şi insalubre, cu străzi lipsite de sistematizare şi instalaţii edilitare ofereau condiţii de viaţă din cele mai precare majorităţii celor ce munceau. Insuficienta dezvoltare atrăgea după sine imposibilitatea combaterii unor boli care făceau numeroase victime. (În Iaşi, ani îndelungaţi, locuitorii au fost ameninţaţi de febra tifoidă.) Asistenţa medicală, lăsată în mare parte în grija medicilor şi sanatoriilor particulare, reprezenta un mare neajuns pentru starea sanitară a majorităţii populaţiei.

Între principalele oraşe moldovene, o dezvoltare urbană relativ avansată cunoaşte oraşul Iaşi, centru istoric, administrativ şi economic. El deţinea o oarecare pondere industrială, concretizată în cîteva întreprinderi mai mari ca Atelierele C.F.R. Nicolina, o serie de fabrici textile din care amintim „Textila" — Copou, „Ţesătura" — Păcurari, „Victoria" — Tătăraşi etc., apoi manufacturile de tutun, cîteva mori, fabrici ale industriei alimentare (de bere, spirt, mezeluri etc.). Oraşul Iaşi avea, conform recensămîntului din anul 1930, un număr de 1.573 de întreprinderi industriale [5], cu un număr total de 10.619 muncitori [6]. Numărul de muncitori era redus în comparaţie cu cel al locuitorilor care, după acelaşi recensămînt, atingea cifra de 102.872 persoane [7]. Iaşul cunoştea un plus de viaţă economică şi prin comerţ, reprezentat printr-un mare număr de prăvălii de tot felul, magazine de desfacere a obiectelor manufacturate, a mărunţişurilor, de vînzare a cerealelor etc. În unele magazine, sau în diferite firme comerciale, erau investite sume însemnate. Existau, de asemenea, firme mixte cu capital românesc şi străin, belgian, polonez etc.

Activitatea financiară era deţinută aici de cîteva bănci, care se rezumau la împrumuturi şi diferite tranzacţii comerciale.

La Iaşi, existau, în anul 1930, un număr mare de funcţionari (30.063) [8] ocupaţi în comerţ, instituţii publice şi particulare.

Oraşele Galaţi şi Paşcani se situau, ca dezvoltare şi tradiţie de luptă democratică, în imediată succesiune. Oraşul Galaţi concentra, alături de Atelierele C.F.R., Depoul C.F.R., şantierele navale, uzinele comunale etc., întreprinderi care, conform recensămîntului din 1930, erau în număr de 1.183, iar al muncitorilor de 6.845 [9]. Aici exista o puternică mişcare muncitorească ce-şi spunea hotărît cuvîntul în lupta împotriva exploatării. La Paşcani existau, pe lîngă Atelierele C.F.R., Depoul C.F.R. şi serviciile mişcării, întreţinerii etc. Atelierele C.F.R. Paşcani au fost unica întreprindere de reparat material rulant din Moldova, pînă în anul 1905, cînd au intrat în exploatare Atelierele C.F.R. Nicolina — Iaşi. Avînd o bogată tradiţie revoluţionară, muncitorii ceferişti din Paşcani se situau în rîndul detaşamentelor de frunte ale mişcării noastre muncitoreşti.

Printre alte oraşe cu o relativă dezvoltare industrială mai amintim Bacăul, cu un număr de 607 întreprinderi şi 3.310 muncitori [10], Piatra Neamţ cu un număr de 443 întreprinderi şi un număr de 2.978 muncitori [11].

Multe din aceste întreprinderi nu erau, în realitate, decît simple ateliere cu o producţie scăzută, cu o putere instalată mică, cu un număr mic de muncitori. Astfel, oraşul Iaşi dispunea, în jurul anului 1930, de o putere instalată de 9.275 H.P; Galaţii de 7.542 H.P., Piatra Neamţ de 6.376 H.P. [12].

---

[5] *Recensămîntul general al populaţiei României din 29 decembrie 1930*, vol. X, p. 734, 752, 762.

[6] *Ibidem*.

[7] *Recensămîntul general...*, vol. IX, p. 814—820.

[8] *Ibidem*.

[9] *Recensămîntul general...*, vol. X, p. 734, 752, 762.

[10] *Ibidem*.

[11] *Ibidem*.

[12] *Ibidem*, p. 726, 727, 729.

În atelierele şi fabricile moldovene, ca şi în restul ţării, exploatarea lua formele cele mai accentuate. Concedierele de muncitori, în special la C.F.R., nu conteneau. „Nu credem că există o altă întreprindere de stat unde personalul să fi îndurat mai multe neplăceri ca la administraţia căilor ferate" [13], relata în 1931, ziarul „Vocea Galaţilor". Aici, mai mult ca oriunde, reducerile de salarii şi concedierile au luat proporţii îngrijorătoare. În întreprinderile ieşene, în anul 1932, ajunsese să se lucreze nouă, zece şi chiar patrusprezece ore pe zi. Din salariile destul de mici pe care le ofereau patronii, se reţineau diferite sume din care nu lipseau nici amenzile. Muncitorii ceferişti de la Nicolina erau retribuiţi cu 10 lei ora pentru numai 132 de ore [14].

Nemulţumirile muncitorilor ceferişti s-au concretizat, astfel, în manifestaţii prin care se cerea mărirea salariilor şi realizarea organizării pentru a face faţă ofensivei patronale. În acest sens, peste 150 de lucrători de la Atelierele C.F.R. Nicolina, au ţinut o consfătuire la Casa poporului din str. Socola nr. 128, în luna noiembrie 1931 [15]. În aprilie 1932, peste 2.000 de muncitori ceferişti au demonstrat pe stradă, ore de-a rîndul, împotriva reducerii de salarii. Ei au demonstrat, mai multe ore, în faţa Inspectoratului împotriva condiţiilor neomeneşti de viaţă [16].

Chestura poliţiei din Focşani sesiza forurile superioare asupra stării de spirit a ceferiştilor din oraş unde, în luna noiembrie 1931, s-au găsit manifeste intitulate „Colegi, fraţi, tovarăşi ceferişti!, care indicau atitudinea la viitorul Congres ceferist, ce urma să se ţină în sala Marna din Bucureşti [17].

Presa muncitorească suferă şi ea rigorile cenzurii şi măsurile sînt din cele mai dure. Astfel, organele superioare de represiune au cerut organelor în subordine confiscarea revistei „Glasul şomerilor" care apărea la Reghin şi care se răspîndea în întreaga ţară [18].

Nemulţumirea cunoştea adesea forma grevelor, ca aceea de la fabrica „Textila" — Copou [19], unde muncitorii, ridicîndu-se împotriva reducerii salariilor cu 5%, au declarat grevă la începutul lunii noiembrie 1932. Îmbinînd munca legală cu cea ilegală, acţionînd prin intermediul sindicatelor, Partidul Comunist organizează tot mai multe acţiuni revendicative. Astfel, tot acum, o delegaţie de cîteva sute de muncitori din sindicatul lucrătorilor de la Atelierele C.F.R. Nicolina, în frunte cu Ilie Pintilie, preşedintele sindicatului, s-au prezentat la primărie pentru a cere ieftinirea pîinii [20]. Scumpirea alimentelor a mers crescînd, ajungînd, în anul 1933, să se plătească, la Iaşi, o pîine cu 16—20 lei [21].

Restrîngerea activităţii în unele ateliere, masivele concedieri operate în rîndurile muncitorilor ceferişti, extinderea concedierilor temporare au determinat creşterea numărului şomerilor totali şi parţiali, au dus la înrăutăţirea nivelului de trai al muncitorilor din această ramură.

Muncitorii ceferişti din Iaşi şi din alte centre ale Moldovei, Galaţi, Paşcani, sub conducerea organizaţiilor locale ale Partidului Comunist Român, situîndu-se în fruntea proletariatului din această parte a ţării, exercitau o influenţă crescîndă, atît asupra muncitorilor din fabrici şi ateliere, cît şi asupra altor categorii de oameni nevoiţi să suporte greutăţile crizei economice.

---

13 „Vocea Galaţilor", nr. 3850 din 17 ianuarie 1931.

14 Arhiva Comitetului regional Iaşi al P.C.R., fond A, cota IV, dosar nr. 112, fila 63.

15 Arhivele Statului, Iaşi, fond 1676, dosar 9, p. 384.

16 „Lupta C.F.R.", anul I, nr. 1 din aprilie 1932.

17 Arhiva Institutului de studii istorice şi social-politice, fond 5, dosar nr. 951, p. 00015.

18 Arhivele Statului, Iaşi, dosar nr. 12, p. 48.

19 „Ziua", anul I, nr. 21 din 4 noiembrie 1932.

20 Ibidem.

21 „Scînteia", anul III, nr. 10 din 1 august 1933.

Anul 1929, primul an de guvernare național-țărănistă, este marcat prin înăsprirea situației celor ce muncesc. „Legile fiscale se anunță a fi brutale și avem temerea că ele vor contribui și mai mult la răul în care ne zbatem, anunța ziarul „Ediția specială" din Iași... 1930 înseamnă deocamdată prelungirea crizei, o fiscalitate excesivă... și noi falimente a căror pronunțare se va produce după vacanță" [22]. În acest sens, în cursul anului 1930, tribunalul orașului Bacău a declarat 33 de falimente, cu un activ de 19.170.500 lei și cu un pasiv de 34.496.100 lei [23].

Concedierile devin o măsură curentă. La Iași, în anul 1930, se fac numeroase concedieri. Astfel, la Filatura de ciorapi „Împletitura", din str. Bucșinescu nr. 18, în ziua de 15 februarie au fost concediate un număr de 37 de lucrătoare [24], în luna iunie au fost lăsați fără lucru 43 de muncitori de la fabrica „Casînca", 7 funcționari de la „Banca Iașilor", 14 funcționari de la Banca „Uniunea română" [25] etc.

La societatea petrolieră „Steaua română" din Moinești, în urma restrîngerii activității, conducerea a avizat concedierea pentru 5 august 1930 a 4 ingineri, 6 funcționari și 165 de lucrători [26]. Starea generală deprimantă este consemnată în ziarul „Cuvîntul nostru", în care, în acente grave, se putea citi că la începutul anului 1930 „grupuri, grupuri de șomeri împînzesc străzile, mahalalele, lihniți de foame, cu fața crispată, cu sufletul așijderea... Criza economică, urmare logică a unei politici economice eronat concepută și aplicată timp de un deceniu răbdătorului nostru popor, a luat deci formele celei mai primejdioase stări sociale. Șomajul, lipsa de lucru este în creștere" [27]. La Iași, concedierile abuzive au continuat pînă la sfîrșitul anului 1932 cînd, la „Banca Moldova", concediații ating, în luna noiembrie, cifra de 100 de funcționari [28]. La magazinul de fierărie „Ferrum", au fost concediați, în luna decembrie, 30 de funcționari [29] etc.

Prin aplicarea legii pentru reducerea lefurilor salariaților publici pe anul 1931, camera de comerț și industrie din Bacău vărsa statului, prin reducerea numărului funcționarilor aparținînd acestei instituții, suma de 212.943 lei [30]. Starea desperată a funcționarilor obligă Camera de comerț și industrie din Bacău să facă intervențiile necesare forurilor în drept pentru a aproba măcar pe timp de iarnă formarea unui fond în vederea ajutorării contabililor șomeri [31].

Masele muncitoare, tot mai mult nemulțumite de politica cercurilor conducătoare, au pornit acțiuni revendicative privind reprimirea la lucru a celor concediați, solicitarea ajutoarelor de șomaj, sporirea salariilor în raport cu ridicarea prețurilor, respectarea drepturilor politice, condiții omenești de muncă, respectarea zilei de lucru de opt ore și a repausului duminical, plata orelor suplimentare sută la sută etc.

Abuzurile patronilor privind ziua de muncă sînt demascate nominal în presa vremii. Se putea astfel citi că la magazinul Kratenstein din Iași, str. I. C. Brătianu, funcționarii lucrau timp de 12 ore fără întrerupere, iar la magazinul „Horn", din str. Cuza Vodă, de la 6 dimineața pînă la 11 seara și chiar duminica [32].

---

22 „Ediția specială", anul I, nr. 32 din 2 ianuarie 1930.

23 Arhivele Statului, Bacău, fond Camera de comerț și industrie, dosar 1/1940 — 31, f. 219.

24 Arhivele Statului, Iași, fond Directoratul VI Ministerial — Iași, dosar nr. 3/1930, f. 2.

25 Loc. cit., f. 99.

26 Loc. cit., f. 210.

27 „Cuvîntul nostru", anul I, nr. 1 din 1 februarie 1930.

28 Idem, nr. 3 din noiembrie 1932.

29 Idem, nr. 4 din decembrie 1932.

30 Arhivele Statului, Bacău, fond Camera de comerț și industrie, dosar nr. 1/1931, f. 255.

31 Loc. cit., dosar nr. 14/1931—1932, f. 54.

32 „Cuvîntul nostru", nr. 3 din noiembrie 1932.

Într-un impresionant articol intitulat „Funcționarii-cerșetori în haine negre", ziarul „Cuvîntul nostru" arăta că cea mai oropsită categorie a acestei bresle sînt băieții din băcănii și cîrciumi. „Patronii, în dorința lor de cît mai mult profit, caută brațe de muncă cît mai ieftine și atunci ei angajează numai băieți tineri, veniți din provincie să-și cîștige existența, plătindu-i cu salarii de foame" [33].

Același ziar relata despre viața de mizerie la care era expusă funcționărimea, ce cu greu reușea să-și cîștige existența zilnică. „Cine vizitează cafenelele de periferie din Socola, Podul Roșu, Nicolina, Tg. Cucului... are putința să vadă cum băncile și mesele pe care ziua se bea ceai și se joacă diverse jocuri ucigătoare de timp, cum aceste mese servesc drept paturi... funcționarilor șomeri pripășiți din alte meleaguri" [34].

Situația de accentuată mizerie a determinat, chiar în anul 1929, demonstrații de nemulțumire ale funcționarilor care au manifestat împotriva brutalității prefectului și abuzurilor guvernanților național-țărăniști. Peste 300 de funcționari au demonstrat la ora 11 noaptea pe străzile Cuza Vodă, Lăpușneanu, Ștefan cel Mare. Cu toate că polițiștii au încercat să bareze grupurile manifestanților, aceștia au reușit să treacă [35]. În rîndurile funcționarilor își făcea tot mai mult loc ideea unității de luptă după exemplul muncitorilor. Ziarul „Cuvîntul nostru" arăta astfel că „se impune în această dureroasă situație închegarea unui front comun de luptă; hotărîți și uniți cu toții, indiferent de credințe, sentimente și resentimente. Interesele de breaslă ale funcționarilor sînt aceleași pentru toți, căci înainte de a fi despărțiți între ei pe chestiuni mărunte, sînt pe de o parte funcționari salariați, de altă parte patroni stăpîni" [36]. Ziarul chema la acțiune pentru „înfăptuirea unui bloc unitar funcționăresc" [37].

La condițiile mizere de muncă și viață a maselor muncitoare, se adaugă povara impozitelor, a taxelor care se ridicau an de an. Adresele Camerei de comerț și industrie din Bacău oferă date concrete asupra consiliilor de impuneri care, stabilind impozitarea pe anul 1932, majorau taxele la cei mai mulți contribuabili. Municipiul Bacău pune sarcini extrem de apăsătoare [38] se arăta într-un document.

Nedreapta împărțire a pămîntului, care s-a menținut și după reforma agrară din 1921, menținerea proprietății moșierești, dezvoltarea burgheziei sătești, existența unui imens număr de gospodării mici, slabe din punct de vedere economic, fapt ce împiedica posibilitatea practicării unei agriculturi moderne, a agravat și mai mult situația micilor proprietari, nevoiți, în condițiile împletirii, în agricultură, a relațiilor semifeudale cu cele de tip capitalist, să-și vîndă forța de muncă la fel ca și proletarii agricoli.

Anii crizei economice au găsit majoritatea țărănimii cu gospodăriile încă nerefăcute de pe urma războiului, fără inventar agricol, împovărată de datorii. Ziarul „Mișcarea țărănească" arăta că sătenii din jurul Iașului au o datorie „cam de trei sute de milioane lei. La această datorie plătesc dobîndă anuală de una sută pînă la una sută douăzeci milioane lei" [39]. Datoriile la hectar care erau în medie pe țară de 5.737 lei, în unele județe ca Suceava, Severin atingeau suma de peste

[33] Ibidem.

[34] Ibidem.

[35] „Desrobirea", nr. 2 din 1 mai 1929.

[36] „Cuvîntul nostru", nr. 4, din decembrie 1932.

[37] Ibidem.

[38] Arhivele Statului, Bacău, fond Camera de comerț și industrie, dosar 1/1931, f. 441.

[39] „Mișcarea țărănească", anul I, nr. 7 din 22 decembrie 1929.

23.000 lei[40]. Faptul înrăutăţea şi mai mult traiul şi aşa mizer al ţărănimii muncitoare, ceea ce a atras creşterea nemulţumirilor ţărăneşti, soldate cu ridicarea ţăranilor pentru stăpînirea cu forţa a pădurilor şi păşunilor statului. În comunele Caşin — Bacău, în Tăţeni — Covurlui, ţăranii s-au împotrivit jandarmilor, iar violenţele împotriva lor au determinat numeroase revolte locale care ameninţau să se transforme într-o răscoală generală.

În cadrul valului de revolte ţărăneşti care cuprind întreaga ţară, amintim pe cele din satele judeţului Botoşani, (unde ţăranii au bătut pe agenţii fiscali veniţi să-i forţeze pentru plata impozitelor), pe acelea din unele comune ale judeţului Iaşi, unde ţăranii au refuzat să plătească dările către stat şi comună. Ţăranii din judeţul Neamţ, de asemenea, ocupă cu forţa o parte din pămînturile mănăstireşti. Punctul maxim al acestei încordări este marcat de anul 1931, cînd autorităţile burghezo-moşiereşti, de frica unei ridicări generale, trec la făgăduieli pentru a linişti masele ţărăneşti.

Dar, departe de a linişti ţărănimea, politica demagogică a naţional-ţărăniştilor nu a reuşit să abată atenţia maselor ţărăneşti de la luptă. Revoltele împotriva taxelor la oborul comunal, în anul 1932, împotriva promisiunilor demagogice ale legilor de conversiune agricolă la Uricani (Iaşi), Brusturoasa, Palanca şi Agăş (Bacău)[41], dovedeau starea de efervescenţă revoluţionară în satele Moldovei, la fel ca şi în celelalte provincii.

Concomitent, Partidul Comunist Român intensifică activitatea în rîndurile ţărănimii. Apar noi gazete ţărăneşti, se îmbunătăţeşte activitatea celor vechi. P.C.R. demască demagogia naţional-ţărăniştilor arătînd că „ţărănimea săracă şi mijlocaşă poate să-şi apere interesele sale numai în alianţă frăţească cu muncitorimea oraşelor şi sub îndrumarea partidului comunist.

Consecinţele crizei au fost resimţite de şcoli şi de universităţi. Însemnate fonduri din buget au fost reduse la capitolul învăţămînt. În întreaga ţară, în anul 1930, se manifesta lipsa de grijă pentru şcoli. „Autorităţile comunale, constata Ministerul de Interne, au lăsat şcolile cu desăvîrşire lipsite de sprijinul material care să le asigure întreţinerea şi buna funcţionare"[42]. Cu toate că anul şcolar 1929—1930 se soldase cu neşcolarizarea unui număr de peste 357.000 de copii[43], în timpul anului şcolar, în mijlocul iernii, Costăchescu, ministrul şcolilor, a trimis o adresă tuturor şcolilor normale din ţară, prin care se anunţa că de la 1 ianuarie 1931 a redus 50% din bursele ce se acordă elevilor[44], iar guvernul Iorga—Argetoianu nu s-a sfiit, în anul 1931, să închidă o serie de şcoli în diferite oraşe ale ţării printre care Iaşi, Bîrlad[45], etc., precum şi clasa I a şcolilor normale din toată ţara. La aceasta s-a mai adăugat şi neplata cu lunile a învăţătorilor şi profesorilor. Învăţătorii din judeţul Iaşi nu primiseră salariile de patru luni[46], alături de toţi salariaţii victime ale curbelor de sacrificiu. Şi aceasta, în anii cînd, în satele din jurul oraşului Iaşi, peste 50% din numărul copiilor de vîrstă şcolară rămîneau neşcolarizaţi.

---

[40] Al. Gh. Savu, *Despre activitatea P.C.R. la sate şi dezvoltarea luptei maselor ţărăneşti din anii 1929—1933*, în *Studii şi materiale de istorie contemporană*, vol. II, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1962, p. 273.

[41] *Ibidem*, p. 288.

[42] Arhivele Statului Iaşi, fond Directoratul VI Ministerial-Iaşi, dosar 20/1931.

[43] „Studenţimea nouă", anul I, nr. 7 din 1 noiembrie 1931.

[44] „Mişcarea Moldovei", anul XXV, nr. 5 din 9 ianuarie 1931.

[45] „Liberalul", an. I, nr. 1 din 29 noiembrie 1931.,

[46] Ibidem.

Nici studenții nu au fost scutiți de greutățile crizei, care s-au manifestat prin creșterea taxelor școlare, reducerea fondurilor alocate burselor, închiderea căminelor. Iașul urma să primească în loc de 8.100.000 lei, pentru cămine și cantine, numai 5.400.000 lei[47]. Reducerea cu 2.700.000 lei a fondurilor pentru cămine și cantine avea să se răsfrîngă grav asupra bugetelor și așa reduse ale studenților ieșeni.

Taxele de rectorat, de întreținere, pentru căldură, de laborator, de biblioteci, de examene puneau în imposibilitate pe studenții săraci de a mai continua studiile. Studenții, fii de muncitori, nu au reprezentat, în anii 1931—1933, mai mult de 0,1%[48] din numărul total al studenților. Această situație s-a agravat din an în an. Alocațiile bugetare pentru Universitatea din Iași s-au redus de la 11.402.000 în anul 1930, la 2.177.000 în anul 1933[49].

Studenții fii de muncitori sau proveniți din rîndurile păturilor mijlocii, care reușeau cu enorme greutăți să continue studiile, nu aveau nici o siguranță asupra găsirii vreunui post. Aproape 450 de absolvenți ai facultăților de științe, litere și drept, medicină și farmacie de la Universitatea din Iași n-au găsit plasament în anul 1932[50].

În aceste condiții, cercurile reacționare ale claselor stăpînitoare au încercat să abată atenția studenților de la adevăratele cauze ale mizeriei lor, încurajînd curentele extremiste, instigînd șovinismul și antisemitismul. Ca o ripostă, U.T.C., sub directa conducere a P.C.R., mai ales după Congresul al V-lea din 1931, a intensificat munca de creare a celulelor de facultate, care au dus o intensă muncă de lămurire printre studenți asupra conținutului regimului burghezo-moșieresc. În anul 1932, în Universitatea ieșeană activau celule U.T.C. la facultățile de litere și filozofie, de drept, agronomie, medicină ș.a. Studenții democrați ieșeni, sub conducerea celulelor uteciste, au organizat manifestații de protest, greve, cerînd subvenționarea căminelor și cantinelor din partea statului, județului și comunei, scutirea de taxe a tuturor studenților săraci, utilarea laboratoarelor, clinicilor și bibliotecilor, etc.

Manifestări de nemulțumire se observă în această perioadă și în rîndurile armatei, unde ostașii, în majoritate fii de țărani și muncitori, sufereau maltratări din partea ofițerilor și subofițerilor, erau înfometați și umiliți. Conducerea Corpului IV armată, cu sediul la Iași, este nevoită a recunoaște că „din cercetările făcute pentru... a cunoaște adevăratele cauze ale dezertărilor din armată, s-a constatat că bătaia se practică pe o scară intensă începînd de la gradele inferioare"[51].

Efectele crizei economice au atins și categoriile mijlocii, meseriași și lucrători, cărora le slăbiseră puterea de cumpărare, au dus la încetarea activității unor ateliere meșteșugărești. În majoritatea localităților de la munte se sistau exploatările forestiere[52], care cuprindeau un mare număr de meșteșugari, lucrători de pădure, mineri. Aceștia au intrat în iarnă, e vorba de iarna anului 1930—1931, fără rezerve

---

[47] „Mișcarea Moldovei", anul XXV, nr. 9 din 14 ianuarie 1931.

[48] *Zece ani de la eliberarea patriei noastre*, București, Editura de stat pentru literatură politică, 1954, p. 132.

[49] *Anuarul Universității Mihăilene 1930—1935*, p. 41.

[50] „Viața universitară" din 22 octombrie 1932.

[51] Arhivele Statului, Iași, dosar nr. 14, tr. 1883, p. 372.

[52] Arhivele Statului Suceava, fond Prefectura județului Suceava 1930, dosar 47, f. 42.

de hrană și îmbrăcăminte și fără nici o speranță de cîștig [53]. În desperarea lor, muncitorii forestieri rămași fără lucru, împreună cu țăranii nemulțumiți de mărirea dărilor, incendiază unele fabrici de cherestea sau gatere, bat pe agentul perceptor [54].

Șomerii totali sau parțiali își manifestă și ei nemulțumirile. Se organizează diferite asociații cu scopul, recunosc autoritățile burghezo-moșierești, „de a-și putea mai ușor recîștiga drepturile". Muncitorii de diferite categorii, meseriașii, lucrătorii, sezonierii, țăranii, funcționarii, studenții, încercau prin diferite forme să lupte împotriva celor vinovați de înrăutățirea situației maselor muncitoare, împotriva guvernării național-țărăniștilor care veniseră la putere cu promisiuni demagogice, dar care, înfeudînd și mai mult țara imperialiștilor occidentali, duseseră la înrăutățirea și mai gravă a situației celor ce muncesc.

Lupta acestora va cunoaște o mai mare dezvoltare sub conducerea Partidului Comunist, care a organizat, arată tovarășul Nicolae Ceaușescu, „o intensă muncă politică în rîndul maselor muncitoare, al unor largi pături sociale care se ridicau împotriva pregătirilor de război și a fascismului, pentru alianță cu Uniunea Sovietică" [55].

În fața valului revoluționar al maselor populare, P.C.R. folosește noi metode de luptă, insistînd în mod deosebit asupra organizării, a acțiunilor desfășurate în rîndurile sindicatelor. În acest sens, Congresul sindicatelor unitare de la Timișoara din aprilie 1929 a chemat la luptă unită pentru respingerea ofensivei patronale, pentru cucerirea și menținerea revendicărilor economice și politice, ziua de muncă de opt ore, dreptul de organizare, amnistie politică etc. Dizolvarea sindicatelor unitare de către guvernul național-țărănist, arestarea fruntașilor sindicali, suspendarea unor ziare muncitorești a lovit în mișcarea muncitorească. La Iași, așa cum consemnează ziarul „Desrobirea", „scurt milităreşte, tribunalul local a dizolvat Comisia locală. Vini, fapte, dezbateri sînt elemente inutile justiției de clasă. Suficient o circulară furnizată de siguranță, meșteră în înscenări și sentința s-a și produs. Acest proces e un început. Altele vor continua. Dar Iașul muncitoresc a dovedit încă în 1918 că legea Orleanu a putut fi aruncată la gunoi de forța viguroasă a lucrătorilor ceferiști" [56].

Partidul a continuat să sprijine activitatea semilegală sau ilegală, dusă de sindicate, acționînd pentru interzicerea concedierilor, împotriva reducerii salariilor, împotriva prelungirii zilei de muncă, pentru libertăți și drepturi democratice.

În cadrul luptelor desfășurate de sindicatul C.F.R. din Iași, în toamna anului 1931 și începutul anului 1932, elementele revoluționare, tot mai hotărîte cîștigă teren, în timp ce elementele oportuniste, împăciuitoriste, sînt nevoite să bată în retragere. La 9 aprilie 1932, se creează, la Iași, comitetul de acțiune al muncitorilor ceferiști, ceea ce a dus la creșterea influenței comuniștilor în rîndurile muncitorilor și ale celor mai diferite categorii sociale. Aplicarea formelor deschise de luptă și mobilizare a maselor muncitoare, indicate de Congresul al V-lea din 1931, intensificarea muncii de propagandă legată de revendicările de fiecare zi, au mărit încrederea celor ce muncesc în forța de organizare a proletariatului, care s-a situat permanent în fruntea luptei împotriva regimului burghezo-moșieresc și a înfeudării țării capitalismului străin. Îmbunătățirea activității organizațiilor de partid din Organizația regională Moldova a P.C.R., s-a dovedit și cu prilejul marilor acțiuni întreprinse în anul 1932 de către textiliștii din Iași, Bacău, Buhuși, muncitorii forestieri din Piatra Neamț, muncitorii portuari din Galați ș.a. Legăturile tot mai strînse

---

[53] Loc. cit., f. 49.

[54] Loc. cit., f. 14.

[55] Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, București, Ed. pol., 1966, p. 35.

[56] „Desrobirea", nr. 2 din 1 mai 1929.

ale partidului cu masele muncitoare au dus la succesul multor acțiuni organizate pe baza frontului unic. În decembrie 1932, în cadrul unei plenare a Comitetului regional Moldova al P.C.R., au fost analizate măsurile ce trebuiau luate pentru unirea în luptă cu ceferiștii de la Grivița a feroviarilor ieșeni, pășcăneni, gălățeni. Într-o casă conspirativă din str. Trecătoare s-a ținut, tot în decembrie 1932, o conferință a organizației de partid Nicolina [57], care a luat în discuție sarcinile imediate și măsurile tactice pe care stadiul luptei le impunea. La această conferință au participat și muncitorii de la Pașcani, Galați, Bacău ș.a. Comitetul Central al P.C.R. aprecia pozitiv activitatea desfășurată de comuniștii de la Atelierele C.F.R Nicolina, care au reușit să atragă de partea lor majoritatea muncitorilor.

Comuniștii se aflau prezenți în toate acțiunile îndreptate împotriva claselor stăpînitoare de către cele mai diferite categorii sociale, de muncitori din diferite ramuri și în special de ceferiști, cel mai greu loviți de măsurile direcției generale C.F.R., cei mai căliți și mai bine organizați.

Atrăgînd atenția asupra politicii nefaste dusă de guvernele național-țărănești, P.C.R. arăta că țărăniștii „desfășoară o teroare și mai mare decît liberalii".

Luptînd pentru satisfacerea revendicărilor economice, clasa muncitoare acționa, în același timp, cu hotărîre și pentru democratizarea vieții de stat, împotriva fascismului și războiului. Mișcarea antirăzboinică cunoaște și la Iași o deosebită amploare. În august 1932 se înființează Comitetul regional de acțiune împotriva războiului, compus din 47 de persoane printre care amintim pe Ilie Pintilie, Radu Cernătescu și alții. Cele zece comitete sindicale din Iași, încă de la început, și-au dat adeziunea la Comitetul central de acțiune împotriva războiului care își avea sediul la București.

Starea de spirit de puternică opoziție, care marca nemulțumirile crescînde ale maselor muncitoare din Moldova, se concretizează și prin manifestațiile învățătorilor și studenților ieșeni, care au declarat la începutul lunii martie 1932 grevă, cerînd îmbunătățirea condițiilor de muncă în clinici și laboratoare, acordarea de subvenții bunei desfășurări a activității universitare, împotriva legii avocaților. Studențimea ieșeană se ridică în același timp împotriva războiului și fascismului. „Fascismul, se spunea într-un manifest semnat de „Studențimea săracă ieșeană", înseamnă ură, brutalitate, abdicare intelectuală, obscurantism, înșelarea celor mulți și obijduiți".

Atitudinea democratică, plină de răspundere față de poporul român, a studenților progresiști ieșeni, a atras represiunea autorităților care au dispus arestarea unui grup de 25 de studenți revoluționari, în decembrie 1932. Ei au fost supuși torturilor în beciurile siguranței. Acțiunea studenților revoluționari ieșeni a găsit sprijin la organizația locală a P.C.R. care, printr-un manifest, chema studențimea săracă în luptă împotriva terorii și mizeriei, împotriva bandelor fasciste și a războiului. Siguranța urmărea activitatea studenților comuniști din căminele studențești din str. Sărărie și str. Arcului, supraveghind și unele locuințe din str. Morilor, Socola, Apeduct, unde agenții informau că se adună tineri muncitori și studenți care desfășoară o activitate revoluționară.

Mișcarea antirăzboinică este viu susținută de organizațiile U.T.C. care desfășoară o intensă activitate în rîndurile tineretului muncitoresc, țărănesc, în rîndurile categoriilor mijlocii. În anul 1931, Inspectoratul regional de poliție Iași atrăgea atenția organelor în subordine să ia măsuri pentru a împiedica răspîndirea

[57] Arhiva Comitetului regional Iași al P.C.R., fond A IV, dosar 112, fila 82.

unui buletin intitulat „Cazarma", cu caracter antimilitarist şi care se va distribui clandestin în ţară [58]. Tot cu acest prilej se atrăgea atenţia şi asupra unui manifest adresat soldaţilor, prin care se îndemna la nesupunerea în armată [59].

Documentele de partid oglindesc procesul radicalizării maselor muncitoare care, îndrumate şi conduse de comunişti, s-au ridicat, în perioada crizei economice, la puternice acţiuni de luptă în vederea apărării intereselor lor vitale.

Partidul Comunist Român a intensificat în această perioadă, la Iaşi ca şi în întreaga ţară, acţiunile în vederea realizării unităţii clasei muncitoare, garanţie a succeselor luptei pentru organizarea şi pregătirea maselor muncitoare în vederea desfăşurării celor mai mari bătălii de clasă de pînă la 23 August 1944, luptele ceferiştilor şi petroliştilor din ianuarie-februarie 1933, la care şi muncitorii ceferişti ieşeni şi-au adus o importantă contribuţie.

[58] Arhivele Statului, Iaşi, fond 1676, dosar 6, f. 455.
[59] Loc. cit., f. 457.

CU PRIVIRE LA POLITICA ECONOMICĂ „PRIN NOI ÎNŞINE" ÎN ANII 1922—1928

DE

I. SAIZU şi C. BOTEZ

Pînă la desăvîrşirea statului naţional unitar român, dezvoltarea forţelor de producţie şi a pieţei interne au fost frînate de o sumă de factori, între care enumerăm: fărămiţarea statală, dezvoltarea insuficientă şi unilaterală a capitalului, politica liber-schimbistă, coalizarea unei părţi a burgheziei cu moşierimea, penetraţia capitalului străin, ocupaţia străină exercitată pe o mare parte a teritoriului. Trăsătura fundamentală a structurii producţiei materiale o constituia preponderenţa puternică a producţiei agricole. În asemenea condiţii, aria relaţiilor capitaliste era restrînsă. Înlăturarea pe parcurs a unora din aceste piedici a contribuit la dezvoltarea forţelor de producţie ale României [1].

O dată cu încheierea procesului de desăvîrşire a unificării statului, operă a întregului nostru popor, s-a realizat cadrul social-economic pentru dezvoltarea mai rapidă a forţelor de producţie. Înmănuncherea laolaltă a energiilor şi capacităţilor creatoare ale poporului nostru „a creat condiţii favorabile activităţii forţelor progresiste ale societăţii, mişcării muncitoreşti revoluţionare" [2]. Încheierea acestui proces a lărgit aria de exploatare a avuţiilor patriei şi a forţei de muncă. Ca urmare a acestor elemente noi, teoreticienii de seamă ai partidelor burgheze şi numeroşi oameni de ştiinţă au îmbogăţit conţinutul politicii economice a claselor dominante, dîndu-i noi direcţii şi noi intensităţi. Gîndirea economică, ca formă a conştiinţei sociale, a devenit în perioada postbelică un element mai activ, un instrument de luptă, care a acţionat asupra dezvoltării social-economice a României [3].

În cadrul noilor preocupări ale gîndirii economice intră şi lupta marii burghezii, între altele, pentru a conduce cît mai eficace politica economică în interesul capitalului „naţional". Forţele economice au înaripat dorinţa de emancipare faţă de capitalul străin. Oricine cunoaşte forţele economice ale României — scria unul din economiştii timpului — „înţelege că nu sîntem o ţară menită să fie aservită nici unei constelaţii de puteri, care domină politica economică a lumii" [4].

---

[1] N. N. Constantinescu, *Un capitol important din istoria patriei. Locul României în sistemul capitalist mondial la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea*, în „Revista învăţămîntului superior", an IX (1967), nr. 9, p. 6—7.

[2] Nicolae Ceauşescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluţionare şi democratice a poporului român, al tradiţiilor mişcării muncitoreşti şi socialiste din România*, Ed. pol., Bucureşti, 1966, p. 21.

[3] *Istoria doctrinelor economice*, Bucureşti, 1964, p. 9.

[4] I. N. Angelescu, *Politica economică a României în conflict cu politica economică imperialistă*, în „Analele statistice şi economice", an VI (1923), nr. 7—8, p. 115.

O altă consecinţă a acestui fapt o constituie creşterea interesului fiecărui partid burghez, doritor de a ajunge în situaţia de a stăpîni poziţii importante în economie şi în stat, de a-şi enunţa şi documenta programul economic sau de a se ataşa de acela care avea cele mai sigure posibilităţi de a domina. Grăitor din acest punct de vedere este faptul că programul economic al partidelor se conturează mai precis. Noi precizări şi orientări au loc şi cu privire la fixarea rolului statului în valorificarea bogăţiilor ţării. Burghezia a căutat pe orice cale să-şi întărească poziţiile în economie, să stabilească căile şi mijloacele de valorificare a bogăţiilor ţării[5]. Poziţia diferită a burgheziei în procesul economic a determinat ca şi în problema valorificării bogăţiilor ţării să apară concepţii deosebite. Punctul central îl constituia fixarea raporturilor faţă de capitalul străin Polemica doctrinală a căpătat o intensitate deosebită între P.N.L. şi P.N.Ţ. Doctrinele şi politica economică aplicată, în afară de faptul că stabileau raportul dintre fiecare partid şi mijloacele de dezvoltare a forţelor de producţie, alimentau contradicţiile dintre ele.

În diverse lucrări şi articole, în presă şi parlament s-a căutat să se documenteze atitudinea burgheziei române faţă de capitalul străin în procesul valorificării bogăţiilor ţării, atitudine exprimată prin două tendinţe.

Prima tendinţă avea ca element dominant deschiderea porţilor capitalului străin. Partizanii politicii „porţilor deschise" se numărau din acea parte a burgheziei care, între altele, era legată de creditele din occident sau era direct interesată în întreprinderile cu capital străin. Pe aceeaşi poziţie se afla burghezia naţionalităţilor conlocuitoare din Banat şi Transilvania, păstrătoare de legături strînse cu burgheziile din Viena şi Budapesta, cu poziţii mai slabe în faţa ofensivei capitalului marii burghezii din vechiul regat, ca şi o parte a moşierimii expropriate şi a capitaliştilor din agricultură, dornici de penetraţia capitalului străin, alături de care doreau să-şi plaseze, în condiţii de rentabilitate şi siguranţă, capitalurile adunate[6]. Pentru o astfel de politică militau conservatorii[7], partidul naţional din Transilvania[8], partidul ţărănesc, după actul fuziunii cu partidul naţional[9],

---

[5] Al. Puiu, *Valorificarea superioară a resurselor naturale*. Ed. Acad. R. S. România, Bucureşti, 1969, p. 23—46.

[6] *Contribuţii la istoria capitalului străin în România de la sfîrşitul primului războí mondial pînă la ieşirea din criza economică din 1929—1933*, Ed. Acad., 1960, p. 37.

[7] Principiile care inspirau politica economică a lui Take Ionescu — sublinia D. Drăghicescu — nu puteau să garanteze independenţa economică a ţării ci, dimpotrivă, s-o pericliteze (D. Drăghicescu, *Partidele politice şi clasele sociale*, Bucureşti, 1922, p. 62).

[8] Partidul naţional se pronunţa pentru politica „porţilor deschise" nu numai din considerente economice, între care şi lipsa de credit, ci şi din motive politice. În dorinţa de a răsturna pe liberali de la guvern şi a ajunge la conducerea ţării, partidul naţional a speculat îndeosebi acele puncte din programul economic al P.N.L. cu care capitalul străin era în dezacord.

[9] Programul partidului ţărănesc, adoptat la congresul de la Iaşi din noiembrie 1921, recunoştea pericolul capitalului străin generat de creditele externe şi de tendinţele de exploatare prin concesiunea bogăţiilor României (*Partidul ţărănesc. Programul şi statutele*, Bucureşti, 1922, p. 18). Prevederea care denotă o atitudine ostilă faţă de capitalul străin este ignorată în 1926, la fuziunea cu partidul naţional. Acum, argumentînd că refacerea utilajului economic şi punerea în valoare a unora din bogăţiile ţării necesită capital străin, partidul ţărănesc trece în cealaltă extremă. El este de această dată pentru egalitate de tratament al capitalurilor străine şi naţionale în faţa legii şi administraţiei (*Programul şi statutele Partidului naţional-ţărănesc 1926*, Şimleul-Silvaniei, 1926, p. 18). Mai mult, respingînd politica preconizată de cercurile burgheziei liberale, care sub lozinca „prin noi

ca şi casa regală, legată prin numeroase interese de finanţa internaţională. Pîrghia financiară, materială, a acestei grupări[10] o forma Banca Marmorosch Blank, organic legată de Banque de Paris et des Pays-Bas şi alte unităţi financiare străine. Prin urmare, partidele de opoziţie care urmăreau să-şi păstreze poziţiile faţă de tendinţele expansioniste ale capitalului liberal, regele Ferdinand, care, cu tot sprijinul ce-l acorda liberalilor, i-a sfătuit să nu întreţină adversitate în raporturile cu capitalul străin, greutăţile economice interne, insuficienta capacitate a capitalului de a fi independent au exercitat presiuni asupra P.N.L. şi l-au determinat să nu urmeze cu consecvenţă principiile politicii „prin noi înşine", să conlucreze în numeroase cazuri cu capitalul străin. În afară de presiunea factorilor interni asupra politicii „prin noi înşine" a existat şi o puternică presiune a factorului extern, despre care vom vorbi însă mai jos.

A doua tendinţă a burgheziei, grupată în jurul P.N.L., era reprezentată de partizanii politicii „prin noi înşine", a cărei pîrghie materială o asigura Banca Naţională a României, Banca românească şi Creditul industrial. Trebuie subliniat din capul locului că analiza conţinutului şi consecinţelor acestei politici economice reliefează tot mai mult necesitatea de a se renunţa în literatura de specialitate la formulări simpliste, facile, în care aceasta este înfăţişată ca o formulă demagogică lipsită de conţinut concret şi intenţie de realizare, ca o mască în spatele

---

înşine" preconizau necesitatea practicării unei politici industriale bazate pe propriile resurse materiale, ţărănismul favoriza de fapt interesele capitalului străin, dornic să-şi întărească poziţiile în România. (Z. O r n e a, *Ţărănismul. Studiu sociologic*, Ed. pol., Bucureşti, 1969, p. 59). Cercurile naţional-ţărăniste, exponente (prin ramura transilvăneană) ale unor instituţii bancare de modestă însemnătate, pretindeau că, lăsînd cale liberă capitalului străin, loveau în atotputernicia economică a liberalilor, diminuînd în acest fel forţa politică a P.N.L. Faptul că liberalii deţineau controlul asupra economiei româneşti prin B.N.R. şi Creditul industrial era un adevăr incontestabil. Dar a lovi capitalul financiar reprezentat de liberali, înlocuindu-l cu capital străin şi mai spoliator, era — după cum s-a reafirmat recent — o politică vădit inacceptabilă şi ruinătoare. (*Ibidem*, p. 59—60). Virgil Madgearu, de pildă, devenit unul din ideologii de frunte ai P.N.Ţ., a calificat, în acel timp, ca „agresivă" politica economică a liberalilor faţă de capitalul străin, deoarece îi îngăduia penetraţia în ţară numai în formele şi limitele prevăzute de legislaţia lor. Frînarea pătrunderii capitalului străin — aprecia Virgil Madgearu — crea României primejdia de a pieri. (*Legea minelor cu expunere de motive*, Bucureşti, 1924, p. 415; V. N. M a d g e a r u, *Bazele nouei politici economice*, Bucureşti, 1929, p. 59). Problema se complica şi prin aceea că ţărănismul nega în acel timp posibilitatea unei reale industrializări, apreciind că întreaga politică economică preconizată de liberali era eronată şi demagogică, neavînd ca scop decît să fortifice capitalul financiar al partidului condus de către Brătianu. Ţărănismul socotea, dimpotrivă, că trebuie reechilibrată politica investiţiilor în aşa fel încît grosul capitalurilor să fie îndreptat spre finanţarea agriculturii (cooperaţiei) şi industriei prelucrătoare de produse agrare (Z. O r n e a, *op. cit.*, p. 60).

[10] Unii industriaşi şi oameni de afaceri cereau să se lase intrarea liberă capitalului străin pentru întemeierea de industrii care „aduc ţării viaţă nouă şi sînge nou". (Arh. st. Bucureşti, Fond Preşed. Cons. de Miniştri, dos. 4/1923, f. 23). În acest scop, ei preconizau să se înceapă imediat tratative cu un număr mare de societăţi străine, „cu marile puteri capitaliste şi experte", cărora să li se îngăduie exploatarea nestingherită a bogăţiilor ţării. (Ibidem, f. 24). Căutînd să sublinieze şi valoarea strategică a investiţiilor capitalului străin, mai cu seamă ale capitalului englez în porturile dunărene, ziarul „Argus" arăta că, departe de a fi un pericol, capitalul străin reprezenta o garanţie faţă de politica statelor vecine („Argus", 5 aprilie 1924).

căreia se ascundea tendinţa de a se vinde capitalului străin bogăţiile ţării. În raport cu politica „porţilor deschise", formula „prin noi înşine" era, netăgăduit, avansată, legată de promovarea unor interese fundamentale. Judecată prin prisma consecinţelor economice şi politice, formula „prin noi înşine" a avut un rol pozitiv în dezvoltarea ţării, în refacerea economiei postbelice, în consolidarea independenţei sale. Marele diplomat N. Titulescu a afirmat în acel timp că politica „prin noi înşine", pe care mulţi ar dori s-o ridiculizeze, era singura politică rodnică pentru România [11]. Aspectele pozitive ale acestei politici au fost subliniate în unele lucrări ale timpului [12].

Politica „prin noi înşine", care definea poziţia marii burghezii, urmărea să asigure progresul forţelor de producţie în primul rînd prin propriile puteri, să dezvolte izvoarele de energie naţională prin legiferarea exploatării bogăţiilor subsolului, a căderilor de apă; a ridicat o barieră de apărare a bogăţiilor ţării şi, în locul acaparării nestingherite şi primejdioase a acestora de către capitalul străin, a cerut colaborarea cu finanţa internaţională; a denunţat pericolul politicii nechibzuite în domeniul economic a unor partide burgheze, de înstrăinare nestingherită a bogăţiilor ţării; a înţeles să colaboreze cu capitalul străin cu singura restricţie ca beneficiul obţinut să rămînă în marea lui parte în interior, iar exerciţiul suveranităţii naţionale să nu fie împiedicat prin această colaborare sau penetraţie străină care, altfel, ar fi degenerat în dominaţie economică şi politică; a fost un strigăt de apărare a demnităţii naţionale, de încredere în forţele şi viitorul ţării; a constituit o încercare a P.N.L. de a forma, prin programul lui economic, un grup capitalist centralizat, destul de puternic pentru a obţine concesiuni de la capitalul străin; ea reprezintă efortul depus de marea burghezie pentru a spori ponderea capitalului naţional şi a o reduce pe cea a capitalului străin în exploatarea bogăţiilor ţării şi a forţei de muncă; spre deosebire de lozinca „porţilor deschise", care îngăduie pătrunderea nestingherită a capitalului străin, politica „prin noi înşine" căuta să-l condiţioneze, să-l îngrădească, pentru a da posibilitatea şi celui naţional să se dezvolte şi a reţine în ţară o pondere mai mare din plusvaloarea care lua calea străinătăţii.

În esenţă, politica „prin noi înşine" conţinea interesul ca, în cadrul programului economic de refacere şi dezvoltare a României, rolul de căpetenie să fie rezervat capitalului „naţional"; ea exprima dorinţa celei mai puternice părţi a burgheziei româneşti de a asigura cu ajutorul statului un loc mai important capitalului „naţional" în industrie, în bănci, în comerţ, în transporturi, în exploatarea bogăţiilor naturale şi a forţei de muncă, pentru a putea pe această cale să sporească valorificarea propriului capital şi să se obţină o creştere mai rapidă a acumulărilor interne [13].

Dintre toate programele burgheze, programul politicii „prin noi înşine" era cel mai stabil şi mai legat de unele interese fundamentale ale ţării. P.N.L., în comparaţie cu celelalte partide burgheze, era mai pregătit pentru aplicarea unui program; el era singurul în măsură să obţină unele succese în faţa capitalului străin [14]. Aceasta se datora şi faptului că partizanii politicii „prin noi înşine"

---

[11] „Viitorul", Bucureşti, 16 iunie 1926.

[12] *Naţionalismul economic şi doctrina partidelor politice în România (1859—1930)*, Bucureşti, 1930, p. 63—88.

[13] *Situaţia clasei muncitoare din România, 1914—1944*, Ed. pol., Bucureşti, 1966, p. 150.

[14] În literatura timpului s-au făcut exagerări cu privire la aprecierea rolului acestei politici, prezentîndu-i pe liberali ca avînd concepţii şi convingeri adînci, orientate integral de busola intereselor fundamentale. (D. Drăghicescu, *op. cit.*, p. 72, 79, 80,87; *Rezultatele politicii bugetare a guvernului liberal din anii 1922/1923—1928 faţă de declaraţiunile calomnioase ale şefului guvernului naţional-ţărănist*, Bucureşti, 1929, p. 18).

dispuneau de o putere economică mult mai mare decît prima grupare, cîștigată în epoca modernă a României. Folosindu-se de contradicțiile existente între grupările monopoliste internaționale în împărțirea zonelor de influență în România și urmărind să acapareze o pondere mai mare în exploatarea bogățiilor țării și a forței de muncă, cercurile conducătoare ale marii burghezii au încercat sub lozinca amintită să reziste capitalului străin și burgheziei care era legată de interesele finanței internaționale.

Scopurilor multiple ale politicii „prin noi înșine" le-a fost consacrată o întreagă legislație. În cadrul ei un loc de cea mai mare importanță l-au jucat etatizarea subsolului prin constituția din 1923, adoptarea legii minelor, a legii energiei, a legii apelor și a legii comercializării bunurilor statului. Cu ajutorul acestei legislații, liberalii au căutat, și într-o anumită măsură au reușit ca, în numele capitalului „național", să pătrundă în întreprinderile metalurgice, miniere, îndeosebi în industria petrolului. În același spirit guvernul liberal s-a străduit să frîneze penetrația capitalului străin în industrie și să-l canalizeze pe cît posibil pe linia împrumuturilor de stat, mai cu seamă a creditelor acordate băncilor liberale care, la rîndul lor, să le investească în industrie. Faptul subliniază încă o dată dorința liberalilor de a supune controlului lor investițiile capitalului străin, putînd astfel să dobîndească diferența ce rezulta dintre profitul obținut de întreprinderile industriale respective și dobînda plătită capitalului străin.

Sublinierea aspectelor pozitive ale politicii „prin noi înșine" nu trebuie să anuleze constatarea caracterului de clasă pe care l-a avut această politică, faptul că P.N.L. a căutat să-și asigure poziții dominante în economie, în primul rînd în favoarea membrilor lui, prin intensificarea exploatării.

Istoria noastră economică demonstrează limitele politicii „prin noi înșine", generate de însăși natura de clasă a exponenților ei. Politica respectivă avea în esență un puternic substrat de clasă. Faptul trebuie ca atare apreciat cu atît mai mult cu cît sensul activității social-politice a diferitelor clase sociale și partide politice nu poate fi stabilit plecînd de la viziunea subiectivă a exponenților lor politici și ideologi, de la ceea ce cred ei despre acțiunile clasei sau ale partidului pe care îl reprezenta [15]. Dat fiind că conștiința de sine a claselor este impregnată de subiectivism, fapt ce camuflează într-o măsură sau alta interesele lor reale [16], determină ca în mod dialectic să se facă aprecieri în această importantă problemă numai în urma analizării obiective a conținutului și consecințelor politicii „prin noi înșine".

Trebuie subliniat că datorită atît naturii sale de clasă, cît și presiunilor factorilor interni și externi, politica „prin noi înșine" n-a putut fi aplicată în mod consecvent, așa cum vom arăta mai jos.

În condițiile cînd potențialul ei economic a sporit, marea burghezie nu putea privi liniștită cum profituri uriașe treceau granița, intrînd în posesia trusturilor străine. În vederea reținerii în țară a unei plusvalori cît mai mari, ea a dus, între altele, în coloanele ziarelor, periodicelor economice și politice, în studii *și lucrări, o campanie de apărare a intereselor capitalului „național"*. Această campanie a fost ușurată de faptul că în perioada stabilizării relative, cu mici întreruperi, la conducerea țării a stat partidul liberal.

În scopul aplicării acestei politici, P.N.L. n-a găsit la celelalte partide burgheze puncte de vedere comune. Pe temeiul diferenței de concepții programatice s-a obiectat P.N.L.-ului că și-a închistat programul în formula strîmtă, rigidă și exclusivistă a politicii „prin noi înșine".

Sub flamura dezvoltării economiei naționale prin forțe proprii, lozincă progresistă, s-au înregimentat acei teoreticieni care urmăreau să apere prin studii și lucrări necesitatea dezvoltării cu mijloace interne a forțelor de producție. Presa și

---

[15] Radu Florian, *Sensul istoriei*, Ed. pol., București, 1968, p. 62.
[16] *Ibidem*.

periodicele P.N.L. sau apropiate de vederile acestui partid s-au dezlănţuit, chiar de la începutul guvernării liberale, împotriva acelora care respingeau politica „prin noi înşine", acuzîndu-i de a fi atentat la independenţa ţării [17]. Doctrinari ai acestei poziţii au fost Ştefan Zeletin, Vintilă Brătianu, Tancred Constantinescu, I. G. Duca şi alţii.

Ştefan Zeletin militează pentru un naţionalism economic, este susţinătorul unui „patriotism economic" al burgheziei româneşti. Concepţia sa asupra economiei naţionale şi a politicii economice ce trebuia de urmat după primul război mondial are însă şi puncte de vedere contrare liniei oficiale. Deşi făcea o strălucită apologie partidului liberal, el nu se împăca cu metodele lui de guvernare. Zeletin nu aprobase multe din măsurile partidului liberal, condus de fraţii Brătianu, cărora le obiecta în primul rînd că nu înţeleg menirea propriului partid [18]. Dovadă e şi faptul că Zeletin n-a fost membru al P.N.L., ci al „partidului poporului", pe care îl considera un hotărît reprezentant al ideii liberale. Problema de căpetenie a economiei naţionale era în acel moment — după Zeletin — crearea unei industrii naţionale, cu care să se emancipeze de piaţa străină. Guvernele române — afirmă Zeletin — porniseră însă lupta pentru naţionalizarea capitalului mai înainte ca procesul de industrializare să fi atins un înalt nivel de dezvoltare. Pentru procesul industrializării el cerea să se închidă porţile fabricatelor străine, dar să rămînă deschise pentru capitalul şi capacităţile străine [19].

Lupta contra capitalului străin, politica de dezvoltare prin propriile forţe, fără concurs din afară, adică idealul sintetizat în cuvintele „România închisă", formulă identică cu lozinca „prin noi înşine", o îmbrăţişează şi Zeletin, cu unica deosebire ca politica „prin noi înşine" să nu fie folosită prea devreme şi să constituie idealul tuturor [20]. El sublinia însă că n-a sosit încă timpul de a se întoarce ochii de la capitalul străin, că „O înlăturare prematură a capitalului străin ar osîndi economia noastră naţională la vestejire: i-ar tăia însăşi artera de viaţă" [21]. El a căutat să demonstreze că finanţa internaţională avea un rol deosebit în „educarea" forţelor interne de producţie.

Pentru a masca esenţa de clasă a politicii „prin noi înşine", partizanii ei au folosit idei cu conţinut patriotic şi umanitar. Din acelaşi interes teoreticienii marii burghezii au subliniat că originea acesteia se află la mijlocul secolului trecut [22].

---

[17] N. Constantinescu, *Naţionalismul economic*, în „Democraţia", an XI (1923), nr. 3, p. 34 şi urm. În situaţia dată — arată unul din autorii timpului — „nu ne putem bizui decît pe propriile noastre puteri şi mijloace. Scăparea este în noi şi prin noi înşine" (C. D. Verea, *Criza morală*, în „Lupta economică", an XIII (1922), nr. 12—13, p. 14).

[18] Cezar Papacostea, *Ştefan Zeletin. Viaţa şi opera lui*, Bucureşti, 1935, p. 19—20.

[19] Ştefan Zeletin, *Burghezia română. Origina şi rolul ei istoric*, Bucureşti, 1925, p. 134.

[20] „Prin noi înşine" — declara el — este un îndreptar politic, care trece dincolo de limitele unui partid sau ale unei generaţii" (Ştefan Zeletin, *Prin noi înşine. Istoria unui principiu*, în „Viaţa românească", an XXI (1929), nr. 1, p. 114).

[21] Ştefan Zeletin, *Burghezia română*, ..., p. 156.

[22] Politica „prin noi înşine" îşi are originea în efortul burgheziei de a se emancipa din punct de vedere economic şi politic. „A doua zi de (la) retragerea lui Ştirbei-Vodă şi a armatelor străine din ţară, atunci cînd aproape un popor întreg era înrobit prin clacă, cînd comerţul românesc nu exista, cînd totul era (în) sfera de acţiune a străinului — arăta Vintilă Brătianu — putea fi iertat ca nu toţi să vază aşa de limpede ca generaţia de la 1848 putinţa redeşteptării României prin ea însăşi. Dar de atunci a venit Unirea..., războiul, răscumpărarea şi exploatarea prin noi a căilor ferate, înfiinţarea Băncii Naţionale, a Creditelor funciare şi în urmă a Băncilor populare; într-un cuvînt în toate privinţele sînt probe că putem să

În lupta pentru întărirea dominației sale, burghezia liberală a folosit un limbaj care avea drept scop să demonstreze că acționa pentru prosperitatea și apărarea intereselor întregului popor.

Fără a abandona steagul luptei pentru neatîrnare economică, atacurile „antiimperialiste" ale ei s-au redus pe măsură ce capitalul străin a opus rezistență sau s-a arătat dispus să facă unele concesii.

Ideologi și teoreticieni ai partidului liberal s-au străduit să arate că tendința de emancipare economică și financiară promovată de liberali „era consecința logică a emancipării politice... România poate să ducă o viață economică și financiară de sine stătătoare, cum a reușit să-și asigure o viață politică de sine stătătoare neatîrnată"[23]. În articolul „Prin noi înșine", Vintilă Brătianu arăta că după războiul pentru independența de stat a României, după Plevna, „prin noi înșine" a devenit pentru întregul popor român „credința că de aci înainte această dezrobire completă nu va putea fi îndeplinită decît prin acțiunea statului român de sine stătător"[24]. Ei au căutat să demonstreze că această politică a favorizat interesele superioare ale țării, că lozinca respectivă nu avea nimic agresiv, ci urmărea numai ca românii „să fie stăpîni în țara lor, să trezească și să sporească încrederea în propriile lor forțe și în putința de ridicare a neamului fără sprijin străin"[25].

Aceiași teoreticieni prezentau politica „prin noi înșine" ca un simbol al prosperității, ca o credință a neamului românesc, ca o idee — forță capabilă să stimuleze munca și inițiativa românească, să descătușeze energiile poporului, să reînvie încrederea în puterea de propășire a neamului prin eforturile și priceperea națiunii, nu numai pe tărîm politic, dar și economic; politica respectivă a fost prezentată ca un strigăt de alarmă adresat românilor în scopul de a le trezi conștiința drepturilor ce le aveau asupra bogățiilor țării, ca un protest împotriva acaparării avuțiilor de către străini și aservirea muncii naționale[26].

---

facem un loc de căpetenie românilor în România" (G. Marinescu și C. Grecescu, *Vintilă I. C. Brătianu, Scrieri și cuvîntări*, vol. I, București, 1937, p. 217—218). Lupta pentru neatîrnare economică ca element al politicii „prin noi înșine" se oglindește și în disputa dintre curentul protecționist și cel liber-schimbist, în argumentarea teoretică a necesității industrializării țării. Contemporanii convențiilor înrobitoare încheiate cu Austro-Ungaria, Germania, Anglia și alte state au subliniat efectele dezastruoase ale acestora, îndeosebi ale convenției cu Austro-Ungaria. Lupta pentru denunțarea acesteia, „mișcarea economică" a burgheziei industriale pentru fondarea și protejarea industriei naționale, lucrările congresului economic de la Iași din ianuarie 1884, legea încurajării industriei naționale din 1887, ca și aceea din 1912, au constituit doar cîteva din pîrghiile burgheziei în aplicarea programului de emancipare politică și economică. „România — arăta Șt. Zeletin, referindu-se la actul denunțării convenției cu Austro-Ungaria — era pe cale *de a deveni o colonie austriacă, dacă burghezia n-ar fi intervenit în clipa supremă*, spre a da politicii economice altă direcție". (Ștefan Zeletin, *Burghezia română...*, p. 109). Cu anul 1886 — consideră Zeletin — începe în mod sistematic tendința de industrializare a țării. După acest an orice unitate industrială înființată în timpul guvernărilor liberale a fost prezentată și apreciată ca rodul politicii „prin noi înșine". (*Viața și opera lui Vintilă I. C. Brătianu*, București, 1936, p. 55—56).

[23] *Ibidem*, p. 647.

[24] *Ibidem*, p. 645—646.

[25] „Democrația", nr. 5, mai 1927; nr. 4, aprilie 1935.

[26] I. G. Duca, într-o conferință despre *Doctrina liberală*, ținută la Institutul social român, preconiza că liberalismul nu înțelegea progresul decît întemeiat pe dezvoltarea forțelor naționale, că naționalismul economic avea drept scop ca, prin diverse mijloace, să asigure dezvoltarea complexă și integrală a tuturor ramurilor de producție, să realizeze un sistem de protecționism vamal rațional, să înlesnească

În apărarea politicii „prin noi înșine", teoreticienii ei au căutat să fixeze esența raporturilor dintre clasele dominante și stat, ca instrument al lor, prezentîndu-l pe acesta din urmă ca pe un organ de intervenție, nesubordonat, în drept să controleze activitatea economică a tuturor întreprinderilor. În realitate, statul, în comparație cu perioada anterioară, a fost tot mai mult subordonat intereselor marii burghezii care urmărea pe orice cale să-și întărească poziția economică în societate. P.N.L. a urmărit să lege cît mai strîns politica sa economică de țelurile politicii economice a statului. Politica lui economică, spre deosebire de a celorlalte partide burgheze, este mai bine ancorată în politica economică a statului, fără însă a se confunda cu aceasta. Faptul explică de ce P.N.L. a căutat să facă din stat în această perioadă, un real instrument în conducerea și aplicarea politicii economice a marii burghezii, sporindu-i rolul și determinîndu-l să intervină cît mai eficace. În efortul de a aplica lozinca „prin noi înșine", ca principal element al politicii economice a marii burghezii, al naționalismului economic, se preconiza o mai strînsă legătură între politica statului, rolul P.N.L. și intervenționismul economic. Aceasta era cu atît mai necesar cu cît, după cum subliniază unul din economiștii timpului, pe deasupra deosebirilor dintre partidele politice „exista o politică de stat, condiționată de economia națională actuală și de posibilitățile ei de dezvoltare în viitor" [27]. În anii stabilizării relative a capitalismului, marea burghezie intervine prin stat cu măsuri restrictive împotriva capitalului străin, încurajează pe orice cale procesul de aplicare a politicii „prin noi înșine". Vintilă Brătianu, ca unul dintre teoreticienii politicii „prin noi înșine", sublinia necesitatea de a se realiza imperativul ca toată activitatea de stat să se desfășoare conform intereselor românilor.

Ca instrument al claselor dominante, statul a servit marii burghezii în anii stabilizării relative a capitalismului în înfăptuirea unor prevederi ale politicii „prin noi înșine". Concepțiile etatiste, deși au prezentat statul ca apărător și îndrumător al întregii activități economice, financiare, culturale și sociale a neamului [28], n-au slujit integral scopului propus de marea burghezie, deoarece nu numai pentru masele populare, dar și pentru anumite categorii ale burgheziei era evident că marea burghezie urmărea să mobilizeze toți factorii productivi ai societății nu pentru prosperarea întregii națiuni, ci pentru dezvoltarea și consolidarea poziției economice și politice a unei minorități exploatatoare.

În aplicarea formulei „prin noi înșine" marea burghezie a căutat să se servească, prin stat, de o sumă de factori. Căutînd să modifice în favoarea sa raporturile dintre capitalul național și cel străin, marea burghezie, paralel cu solicitarea făcută tuturor mijloacelor și forțelor interne pentru a pune în practică, pe un front cît mai larg, politica amintită, a luptat să limiteze activitatea capitalului străin în România. Ea a preconizat, în acest scop, să accelereze aplicarea acelor

---

expansiunea producției naționale și apărarea ei de concurența străină, să dezvolte piața internă pentru a spori consumul, să facă din comerț un instrument de dezvoltare a producției naționale prin crearea de debușee și procurarea de materii prime avantajoase, să asigure dezvoltarea elementelor de suprastructură ale societății, să înlesnească conlucrarea cu factorii economici străini pentru a dezvolta și intensifica forțele producției naționale în cadrul intereselor generale naționale. „Nu mai avem nici un interes — scria unul din apologeții marelui capital național — ca economia noastră națională să alimenteze anual centrele din apus cu însemnate venituri obținute din exploatarea bogățiilor noastre". (V. Slăvescu, *Organizația de credit a României*, București, 1922, p. 151). Vorbind despre programul de viitor al guvernului liberal, Vintilă Brătianu a declarat, în calitate de ministru de finanțe, că va adopta o politică financiară și economică ca să pună statul român „cît mai rar în situația de a face apel la concursul din afară". („Viitorul", 22 aprilie 1923).

[27] I. N. Angelescu, *op. cit.*, p. 114.

[28] *Viața și opera lui Vintilă I. C. Brătianu...*, p. 600.

măsuri care îi puteau asigura creşterea dominaţiei economice şi politice: dezvoltarea industrială a ţării, capabilă să satisfacă nevoile interne şi să comprime importul; elaborarea unei legislaţii avantajoase; crearea unui aparat de schimb lesnicios ş.a.[29].

Marea burghezie, îndeosebi cea liberală, avea tot interesul ca de pe urma reorganizării şi dezvoltării legislaţiei economice şi administrative să beneficieze în cel mai înalt grad. Pîrghia principală în elaborarea unei asemenea legislaţii a constituit-o parlamentul, a cărui majoritate o deţineau în acel timp, cu excepţia legislaturii 1926—1927, membrii partidului liberal[30]. Legislaţia elaborată în anii 1922—1926 urmărea acapararea bogăţiilor subsolului existente în formă brută şi a tuturor factorilor de energie; determinarea capitalului străin să accepte colaborarea cu capitalul „naţional" în condiţii cît mai avantajoase pentru acesta din urmă. Acestui scop i-au fost destinate elaborarea unei noi constituţii în 1923, etatizarea subsolului, legea minelor din 1924, legea energiei din acelaşi an, legea comercializării şi controlului întreprinderilor economice ale statului ş.a. Etatizarea subsolului şi legea minelor erau strîns legate de lupta pentru acapararea petrolului.

Legile elaborate, măsurile adoptate[31], ca şi întocmirea Codului Muncii au constituit verigi ale procesului de industrializare, ale planului de înfăptuire a politicii „prin noi înşine".

Politica „prin noi înşine" era chemată să satisfacă acea burghezie care manifesta în primul rînd o evidentă tendinţă de industrializare prin forţe proprii. Dovedind că preponderenţa capitalurilor străine n-a fost folositoare industriei României, Vintilă Brătianu a cerut să se întărească poziţiile elementului naţional în economie şi în mod deosebit în industrie. Politicienii şi teoreticienii marii burghezii au susţinut că numai aplicarea măsurilor de industrializare propuse de ea vor putea asigura înfăptuirea politicii „prin noi înşine", că fără o industrie proprie, naţională, viitorul ţării nu putea fi asigurat, posibilităţile de întărire a independenţei economice nu puteau fi sporite[32], nu putea fi învinsă concurenţa străină ruinătoare şi nu putea fi atras la o activitate economică sporită capitalul obişnuit a se plasa numai în agricultură. În dorinţa de a extinde sfera de aplicare a acestei politici, marea burghezie a creat în anii stabilizării relative a capitalismului o sumă de obiective industriale, ca şi noi unităţi în alte sectoare

---

[29] Ion V e v e r c a, *Naţionalismul economic*, Bucureşti, ş.a., p. 34.

[30] Astfel, în urma alegerilor desfăşurate în perioada stabilizării relative a capitalismului, P.N.L., principalul promotor al politicii „prin noi înşine", a obţinut 61,3% mandate în Cameră şi 75,4% în Senat în 1922, şi 82,2% mandate în Cameră şi 85,3% în Senat în 1927. (Matei D o g a n, *Analiza statistică a „democraţiei parlamentare" din România*, Bucureşti, 1946, tabelul nr. 1), fapt care i-a permis să elaboreze şi voteze mai uşor legislaţia care convenea marii burghezii. În legislatura 1922—1926, P.N.L. a deţinut 228 mandate din 367, iar în legislatura 1927—1928, 287 din 387 mandate (*Ibidem*, tabelele nr. V a şi V c).

[31] Este vorba de înfiinţarea Creditului industrial, de obligarea băncilor româneşti de a finanţa industria naţională, de modificarea regimului vamal, de crearea unor şcoli tehnice, de fondarea Institutului economic românesc, care avea ca sarcină să studieze viaţa economică şi financiară a ţării prin prisma intereselor naţionale, de prevederea din 7 martie 1925 făcută în jurnalul Consiliului de Miniştri ca toate comenzile statului şi ale autorităţilor publice să fie date industriaşilor şi meseriaşilor din ţară, de încurajarea acţiunii ca toate studiile şi proiectele diferitelor construcţii să se întocmească în ţară de către români. Se urmărea prin această din urmă măsură să se şteargă calificările compromiţătoare puse în circulaţie de trusturile internaţionale, potrivit cărora burghezia română era inaptă de a avea specialişti în diverse domenii de activitate economică.

[32] *Viaţa şi opera lui Vintilă I. C. Brătianu...*, p. 651.

ale economiei [33]. Ea a acordat atenție și problemelor legate de protecționismul vamal; a căutat să facă din finanțele statului o pîrghie de înfăptuire a politicii „prin noi înșine". Inflația și anumite interese ale claselor dominante au determinat conducerea statului să încerce revalorizarea bănească. Se avea în vedere necesitatea de a restabili parțial sau integral puterea de cumpărare a leului [34]. În condițiile în care economiștii burghezi au sesizat elementele favorabile create de stabilizarea relativă a capitalismului, au deschis o campanie de proslăvire a posibilității de rezolvare a problemei financiare la noi. Apelul făcut de B.N.R. de a aplica formula „prin noi înșine" a avut drept consecință sporirea stocului metalic [35].

O administrație în spiritul politicii „prin noi înșine" s-a cerut și, în parte s-a reușit să se aplice în anii 1922—1928 și în domeniul transporturilor, comerțului și în alte compartimente ale economiei naționale [36].

Cum politica „prin noi înșine" nu putea să se realizeze fără o bază materială solidă, marea burghezie, a declanșat lupta pentru a deveni principala beneficiară de pe urma lichidării capitalului inamic și a acapara poziții importante în întreaga economie. „Naționalizarea", ca una din aceste pîrghii, a constituit lozinca marii burghezii, de care s-a servit pentru a-și spori dominația în societate. Ea a permis celor mai puternice și mai influente grupuri capitaliste din țară să cîștige o anumită poziție nu numai față de capitalul străin [37], dar și față de întreprinderile aparținînd burgheziei naționalităților conlocuitoare [38].

Acesta a și fost scopul pentru care, în perioada imediat postbelică, marea burghezie română și-a îndreptat în primul rînd atenția în direcția apărării drepturilor României, fapt care rezultă cu pregnanță și din poziția delegației sale la Conferința de pace [39], ca și cu alte ocazii. Soluția dată „naționalizării" a avut darul de a ascuți și mai mult contradicțiile dintre capitalul „național" și capitalul străin.

---

[33] Liberalii au patronat construirea Societății de gaz metan, au încurajat exploatarea minelor de lignit, construirea de centrale și societăți de electricitate ș.a. Pentru a sublinia caracterul „național" al întreprinderilor nou create, liberalii au cerut ca acestea să fie intitulate „românești", avînd drept scop să facă prin aceasta evidentă inițiativa națională, victoria capitalului și a priceperii românești. Se exemplifica cu Banca românească, Societatea română de navigație pe Dunăre, Cartea românească, Uzinele chimice române, Societatea națională de credit industrial, Societatea națională de gaz metan, Petrolul românesc ș.a.

[34] A. Vijoli, *Sistemul bănesc în slujba claselor exploatatoare din Țările Române și România burghezo-moșierească*, București, 1958, p. 194.

[35] V. Slăvescu, *Istoria Băncii Naționale a României (1880—1924)*, 1925, p. 298—300.

[36] Vezi, între altele, Gh. Rujinschi, *Cîteva din articolele publicate de la 1920—1927 în diferite reviste și ziare privitoare la aeronautica română și necesitatea dezvoltării ei*, București, 1927, p. 44; George Fernic, *Cum putem avea o aviație militară și civilă puternică*, în „Aeronautica", an I (1926), nr. 3; *Mijloace de tracțiune pe căile ferate*, vol. I, București, 1933, p. 57; *Industria mecano-metalurgică. Date și observațiuni*, (București), 1928, p. 109; *Enciclopedia României*, vol. IV, București, 1943, p. 52—53; Th. Gîlcă, *Expansiunea economică a României în Orientul Apropiat prin Serviciul Maritim Român*, București, 1932, p. 10; C. Georgescu, *Politica de stat în materie de transporturi pe apă* în „Democrația", an XV (1927), nr. 11, p. 17—19; (V) Rudeanu, *Inaugurarea primelor linii aeriene naționale*, în „Aeronautica", an I (1926), nr. 2, p. 3.

[37] *Contribuții la istoria capitalului străin în România...*, p. 77.

[38] *Ibidem*, p. 78.

[39] E. Bold, *Unele probleme privind participarea delegației române la conferința păcii (1919—1920)*, în „An. șt. Univ. Iași", Istorie, tom XIV, (1968), p. 27—44.

Cu toate acestea a sporit procesul de centralizare a capitalurilor în mîna marii burghezii românești. Rezistența îndîrjită a capitalului străin a făcut ca prevederile „naționalizării" — efectuată în spiritul politicii „prin noi înșine" — să fie înfăptuite numai în parte. Faptul n-a împiedicat-o însă să mențină sus steagul revendicărilor sale și a formulei „prin noi înșine". Disputa dintre ele avea însă să se îndîrjească în perioada următoare, cu prilejul stabilirii regimului juridic în valorificarea bogățiilor țării.

În vederea aplicării politicii „prin noi înșine" în perioada 1922—1928 cînd, datorită desăvîrșirii statului unitar român, aceasta a primit un nou impuls, ilustrat și de faptul că aspirațiile burgheziei au devenit mai categorice [40], liberalii au subliniat necesitatea de a se realiza alte două puncte din programul lor: reforma agrară și reforma electorală, necesități obiective ale timpului care au avut urmări pozitive asupra maselor. Prin înfăptuirea acestora marea burghezie a scontat să-și asigure „solidaritatea" întregii națiuni, „comunitatea ei completă" pentru aplicarea cu succes a politicii „prin noi înșine". Burghezia română a căutat, prin urmare, să facă din cele două reforme puncte de sprijin în realizarea politicii sale economice.

În efortul de a aplica aceeași politică, teoreticienii marii burghezii au cerut mobilizarea tuturor factorilor interni. Vintilă Brătianu, de pildă, cerea mobilizarea întregului popor, indiferent de partidul din care făcea parte, deoarece formula respectivă a fost apreciată ca un crez al „tuturor" românilor, un patrimoniu național, nu exclusiv al partidului liberal, cum fusese pînă atunci [41]. Prin urmare, el căuta să demonstreze că însăși politica „prin noi înșine", datorită desăvîrșirii unificării statului național român, a suferit o profundă schimbare, devenind un atribut al „tuturor", prin lărgirea ariei și conținutului ei. Ca argument era adusă și comunitatea de interese a poporului român, care trebuia să facă din acesta factorul participant principal „atît pentru a folosi pentru el în primul rînd bogățiile..., dar și pentru a ne apăra de primejdia în care se găsește orice țară cu bogății multe și rîvnite de cei din afară" [42]. Este evidentă dorința de clasă de a prezenta o identitate între interesele marii burghezii și cele ale întregului popor român. Din același motiv, teoreticienii marii burghezii au creat formulei respective, pentru a obține adeziunea maselor la realizarea ei, sinonimele: „Totul prin România și pentru România", „Prin popor și pentru popor", „Prin mintea, prin inițiativa și brațele noastre" [43]. Mai mult, unii politicieni, căutînd să justifice necesitatea aplicării acestei politici, au subliniat că afirmarea capitalului „național", ridicarea nivelului material și cultural prin legislația și reformele înfăptuite, au constituit pîrghii puse în mișcare de partidul liberal pentru ridicarea forței și geniului românesc.

Sub flamura apărării independenței economice și a valorificării bogățiilor țării prin forțe proprii, lozincă progresistă, subliniată și de un înalt sentiment patriotic și de demnitate națională, de necesitatea de a spulbera umilința de a nu progresa fără „bunăvoință" și „ajutorul" capitalului străin, masele populare erau invi-

---

[40] Dacă în 1911, de pildă, concepția exploatării bogățiilor țării „prin noi înșine" a fost exprimată într-o formă mai liberală, în cuvintele: „convinși de necesitatea armonizării intereselor noastre economice cu interesele internaționale, avem fireasca dorință ca în această conlucrare să încurajăm din ce în ce mai mult capitalul și inițiativa românească și să asigurăm elementului național o parte legitimă cît mai largă la muncă și la conlucrare", în 1920 aspirațiile burgheziei liberale sînt exprimate mai categoric, în formularea: „în ce privește politica economică în general, punctul de vedere al partidului național liberal este cunoscut, de mult: dezvoltarea bogățiilor țării în primul rînd prin munca, inițiativa și capitalurile românești" (*Naționalismul economic și doctrina partidelor politice în România*..., p. 45 și 57).

[41] „Democrația", nr. 5, mai 1927; nr. 4, aprilie 1935.

[42] Ibidem.

[43] *Legea minelor cu expunere de motive*..., p. 205.

tate să se mobilizeze la executarea acestei politici, de pe urma căreia avea însă de cîștigat, în primul rînd, marea burghezie. Prezentînd efectele pozitive ale politicii „prin noi înșine" ca valabile întregului popor, teoreticienii marii burghezii cereau ca masele să se unească în efortul de a nu lăsa nici o bogăție a subsolului să fie neglijată în procesul de valorificare [44]. Astfel, marea burghezie a încercat să-și întărească pozițiile în economie, îndeosebi prin intensificarea exploatării bogățiilor țării și a maselor populare.

În apărarea și lărgirea posibilităților de aplicare a politicii respective, teoreticieni și politicieni ai vremii au căutat să scoată în evidență consecințele pozitive pe care ea le avea asupra independenței economice și politice a României. Independența economică și politică — arăta unul din marii politicieni ai timpului — „pot fi puse în joc dacă nu se canalizează infiltrațiile marilor întreprinderi miniere în așa fel încît valorificarea bogățiilor miniere ale României să fie făcută cu participarea sub toate formele a populației românești și în cadrul intereselor generale ale economiei naționale și ale independenței noastre politice" [45]. Legislația elaborată, ca și măsurile adoptate în lupta cu capitalul străin, aveau în vedere apărarea independenței României, obținerea unei anumite independențe a capitalului românesc față de cel străin, întărirea poziției marii burghezii în așa măsură încît să poată obține de la capitalul străin concesii cît mai mari cu putință.

Legislația elaborată de guvernul liberal, îndeosebi legea minelor, a stîrnit un puternic val de proteste atît în rîndul capitaliștilor străini, cît și în rîndul grupărilor burgheze din țară, partizane ale susținerii capitalului străin. Întrucît legea minelor, de pildă, crea avantaje numai marii burghezii, ea a fost calificată ca „antidemocratică" și „agresivă" [46].

Condițiile puse de marea burghezie capitalului străin au cauzat ascuțirea contradicțiilor dintre cele două părți. Nu de puține ori burghezia română a declanșat asemenea atacuri cu scopul de a putea cîștiga mai mult de la capitalul străin [47]. Poziția P.N.L. nu era în realitate atît de dominantă încît să poată respinge colaborarea cu capitalul străin. În atacurile ei, burghezia, deși în urma „naționalizărilor" și a desfășurării politicii economice sub lozinca „prin noi înșine" și-a lărgit și consolidat pozițiile, și-a dat seama că nu avea suficiente forțe materiale pentru a valorifica prin propriile sale mijloace bogățiile României [48]. Convinși că și-au supraapreciat forțele în cadrul politicii „prin noi înșine", liberalii au întreținut în țară și străinătate o largă campanie de explicare a politicii respective, subliniind că ea nu excludea, ci prevedea colaborarea capitalului „național" cu cel străin, în condiții avantajoase și pentru cel dintîi. Admiterea capitalului străin de către marea burghezie constituia dovada slăbiciunii burgheziei românești [49].

Legea minelor — punctul culminant și dezideratul de căpătîi al politicii „prin noi înșine" —, care urmărea să asigure capitalului marii burghezii condiții cît mai favorabile de colaborare cu capitalul străin, a constituit punctul nodal al raporturilor dintre capitalul național și cel străin. În disputa dintre cele

[44] *Ibidem*, p. 183.

[45] *Ibidem*.

[46] *Ibidem*, p. 415; V. N. Madgearu, *Bazele nouei politici economice...*, p. 59.

[47] *Contribuții la istoria capitalului străin...*, p. 38.

[48] Vezi Er. Ene, *Este capitalul străin o primejdie pentru economia națională?*, în „Analele statistice și economice", an VII (1924), nr. 3—4, p. 44, 49; E. Popescu, *Legile de „naționalizare" în perioada guvernării liberale (1922—1926) și caracterul lor*, în „Analele Universității C. I. Parhon", Seria Științe sociale, Istorie, an IX (1961), nr. 16, p. 145—165.

[49] S. Mihai, *Caracterul și urmările legii minelor din 1924*, în *Studii privind istoria economică a României*, vol. I, Ed. Acad. București, 1961, p. 229.

două capitaluri, deși legislația economică și îndeosebi legea minelor a fost prezentată ca izvorînd dintr-un sentiment patriotic [50], marea burghezie, sub presiunile capitalului străin și a unor factori interni a trecut la concesii, punînd în adevărata sa lumină inconsecvența în apărarea independenței țării. Pe plan intern, politica de acaparare de către liberali, dusă adeseori cu încălcarea chiar a textelor de legi, a înăsprit raporturile între grupările financiare adverse care, încă din primii ani postbelici [51], au atacat atît abuzurile lor, cît și programul economic în raporturile cu capitalul străin, pledînd pentru o colaborare mai strînsă cu acesta. Poziția respectivă convenea capitalului străin care, nemulțumit de programul economic al P.N.L., a trecut, atît în timpul elaborării legislației, îndeosebi a legii minelor, cît și în timpul aplicării ei, la presiuni deosebit de puternice. Amintim, între altele, că la 21 mai 1924, Guy Wellman, avocatul lui Rockefeller, cerea Departamentului de stat „să se trimită instrucțiuni ministrului american la București... ca să se opună cu tărie votării punctelor asupra cărora s-au formulat obiecții și să coopereze în acest scop cu conducerea locală a Societății „Romîno-Americană" [52].

---

[50] Tancred Constantinescu, de pildă, în ședința din 26 iunie 1924 a Camerei critică presa opoziției, care se ocupa de capitalul străin și îi lua apărarea „cu atîta căldură, cu atîta argumentare, cu atîta îngrijorare, încît e firesc să ne întrebăm: o preocupă și interesele românești sau numai cele străine? Nicăieri nu se găsește în presa ei vreo preocupare de întreprinderile românești. Nimeni nu se întreabă ce se va face capitalul românesc, ce se întîmplă cu el, dacă e sau nu remunerat, dacă este bine condus etc. Nu. Pretutindeni numai capitalul străin, aceasta este unica grijă!". Urmărind să găsească acele căi care să ridice rentabilitatea capitalului național, ministrul industriei și comerțului declara în aceeași ședință: „Cînd am văzut cîte capitaluri străine au venit și cum s-au dezvoltat, și cîte capitaluri românești s-au plasat în industrie după 1918, mi-am zis că ar fi o crimă dacă nu am îndemna și încuraja capitalurile românești să se intereseze în industria de petrol... trebuie să ne preocupăm și de capitalul românesc care ne ie scump nouă, care a început să se îndrepte spre industrie și nu numai spre industria de petrol, dar spre toate ramurile". *(Legea minelor cu expunere de motive...*, p. 482—484). Alți politicieni au căutat să prezinte lupta dintre partizanii acestei politici și capitalul străin ca un efort depus de marea burghezie pentru eliberarea de sub dominația capitalului străin. Legea minelor — spunea în acest sens unul din deputați în ședința din 17 iunie 1924 a Senatului — „face parte din acel complex de legi care, dezvoltînd principiile înscrise în noua Constituție, e chemată să întărească într-o măsură și mai mare situația noastră economică, sau, mai bine zis, să ne asigure absoluta noastră independență economică. Această lege, ca și celelalte, stă în cadrul bine definit al tradițiunii și programului partidului național-liberal, program care se concretizează în formula: „Totul prin România și pentru România" *(Ibidem*, p. 205). Ei au căutat astfel să demonstreze că prin lege se urmărea obținerea unei reale independențe economice a țării. Bogățiile subsolului — continua același deputat — „nu pot să stea și nu trebuie să stea fără mare pericol pentru viitorul, existența și independența acestei țări, în mîna particularilor și mai puțin în aceea a străinilor. Acest proiect de lege, care este adus în discuțiunea noastră concordă în totul, ca principii, ca norme, cu neclintitul program al partidului național-liberal, care cere: ca bogățiile, ca bunurile statului să fie exploatate și valorificate, ca produsele lor să fie transformate, industrializate prin contribuția capitalului românesc, prin munca și capacitatea românilor" *(Ibidem*, p. 206).

[51] J. Benditer și E. Bold, *Aspecte ale situației României burghezo-moșierești între 1920—1921 (guvernarea* Averescu), în „Studii și cercetări științifice", Istorie, Iași, an VIII (1957), fasc. 1, p. 143.

[52] Gh. Ravaș, *Din istoria petrolului românesc*, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 176—177.

La rîndul lor, Franţa, Anglia, Olanda, Belgia au protestat şi ele împotriva proiectului de lege. După votarea legii în parlament, ameninţările capitalului străin au devenit şi mai făţişe. Departamentul de stat american comunică ministrului României la Washington că S.U.A. va rechema pe ministrul său de la Bucureşti în cazul cînd nu se va schimba tratamentul nesatisfăcător aplicat intereselor americane în România [53]. De asemenea, Henry Detterding, regele petrolului a declarat public că dacă problema legii minelor nu se va rezolva, dînd satisfacţie generală, luau sfîrşit orice tratative şi contacte cu România.

În exercitarea acestor presiuni capitalul străin s-a folosit şi de situaţia României ca stat creditor, rezultată din anii primului război mondial, cînd ea a contractat mari împrumuturi, pe care n-a avut posibilitatea să le achite imediat [54].

Aşa se explică de ce guvernul liberal a renunţat la aplicarea consecventă a politicii „prin noi înşine", chiar în domeniul înarmării, considerat iniţial ca aparţinînd numai capitalului autohton. La constituirea unor asemenea uzine a contribuit capitalul Societăţii Vickers-Limited din Londra, precum şi grupurile franceze „Lorraine-Dietrich" şi „Blériot".

Prima măsură luată, ca urmare a rezistenţei finanţei internaţionale, a fost demonstrarea în presă, lucrări şi studii, că ţelurile politicii economice a guvernului liberal nu aveau în vedere excluderea capitalului străin ci, dimpotrivă, colaborarea cu el, că întreaga problemă se reducea la lupta pentru acapararea unor cote mai mari din profiturile stoarse de capitalul străin. Însăşi conducătorii partidului naţional-liberal au repetat de mai multe ori că nu erau împotriva colaborării cu capitalul străin [55]. Numeroşi oameni de afaceri făceau în ţară şi peste hotare declaraţii

---

[53] *Ibidem*, p. 178.

[54] Amănunte în această problemă se găsesc în articolul lui Emilian Bold, *op. cit.*, p. 30—40.

[55] Pentru o colaborare cu capitalul străin s-au pronunţat în acei ani şi unele partide, ca şi diferiţi publicişti ai timpului, care nu vedeau redresarea economică a României, în condiţiile insuficienţei capitalului naţional, decît în această colaborare. „În mai multe articole — scria Gh. Manu în 1922 — am căutat să demonstrez că o revenire grabnică la o stare economică şi financiară normală nu e cu putinţă fără ajutorul capitalului străin" („Independenţa economică", nr. 10—12/ 1923, p. 88). „Singuri nu ne putem reface — scria N. Daşcovici. Nu există nici o portiţă de scăpare sau putinţă de îndreptare cît timp capitalurile străine nu vor veni la noi să scadă dobînzile, să descătuşeze producţia, să activeze balanţa comercială externă şi să stabilizeze, dacă nu să ridice leul" (N. Daşcovici, *Nevoia de capitaluri străine*, în „Societatea de mîine", Cluj, 28 martie 1926, p. 241). De asemenea, programul economic al „partidului poporului" prevede că numai colaborarea cu capitalul străin putea asigura vindecarea relelor de ordin economic şi financiar ale României (Arh. st. Bucureşti, Fond M.A.I., dos. 107/1926, f. 4; „Argus", 3 aprilie 1926). Programul acestui partid era în aşa fel întocmit încît să obţină sprijinul marilor aliaţi şi să întărească încrederea cercurilor financiare din Occident. Programul prevedea, de asemenea, încurajarea muncii naţionale şi sprijinirea colaborării cu capitalul străin. Mai mult, în domeniul transporturilor aeriene, programul arăta că pentru a nu mai fi tributari străinătăţii în ce priveşte furnizarea motoarelor de care depindea în prima linie dezvoltarea aviaţiei, să se dea tot concursul iniţiativei private pentru întemeierea în ţară a unei industrii de motoare. În discursul ţinut la Cluj, la 18 martie 1928, Alexandru Averescu a declarat că în timpul guvernării sale a deschis „orizonturi din cele mai prielnice colaborării economice cu capitalul străin". (*Uzurparea de la 4 iunie 1927 în lumina discursurilor şi declaraţiunilor d-lui general Al. Averescu*, p. 120). Partidul naţional-democrat avea o atitudine ceva mai nuanţată. Recunoscînd însemnătatea deosebită a bogăţiilor subsolului pentru dezvoltarea economică a României, acest partid, care-l avea în frunte pe N. Iorga, a cerut să se creeze o cît mai strînsă legătură între politica externă a României şi

favorabile capitalului străin. De altfel, atitudinea contradictorie în problema capitalului străin era prezentă și în guvernul liberal[56]. Însăși Vintilă I. C. Brătianu, pe care teoreticienii și specialiștii timpului l-au prezentat ca pe cel mai strălucit exponent al politicii „prin noi înșine", în unul din interviurile sale, a arătat că legislația economică, căile ferate, exploatarea terenurilor petroliere și forestiere, folosirea căderilor de apă, a gazului metan ș.a. reprezentau oferte făcute capitalului străin de a pătrunde în țară[57]. Vintilă Brătianu, ca de altfel mulți membri de frunte ai partidului liberal, n-a fost niciodată împotriva participării capitalului străin în întreprinderile economice din țară; el cerea numai ca întreprinderile unde capitalul românesc participa alături de cel străin, „românul" să aibă dreptul de participare și conducere, ca și străinul[58]. Această idee, cu alte cuvinte exprimată, a repetat-o și atunci cînd mai multe societăți străine voiau să întemeieze în România unități industriale, și care cereau contracte de furnituri pe mai multe decenii: „Nu-mi leg mîinile pentru viitor; doresc cooperarea capitalului străin cu forțele productive ale țării și cine are încredere în Țara Românească să vie și va avea mulțumirea sufletească și beneficiul capitalului investit"[59].

Pentru a valorifica bogățiile țării, Vintilă Brătianu a căutat să precizeze cu alt prilej că „alăturea cu posibilitățile ce sînt aici în țară avem nevoie și de străinătate..., pentru consolidarea datoriilor și pentru înzestrarea în condiții mai ușoare a țării noastre"[60]. El sublinia necesitatea colaborării capitalului străin, dar în cadrul intereselor mari ale țării. P.N.L. a căutat, în acest scop, să se prezinte străinătății cu un program documentat și pe larg afirmat, de dezvoltare a forțelor de producție, de valorificare și conservare a bogățiilor țării, pe care l-a opus năzuinței de acaparare a lor de către străini. Conlucrarea dorită cu finanța internațională, dar subordonată cerințelor românești, a slujit ca argument de combatere a opoziției, care aprecia că politica „prin noi înșine" are caracterul unei lozinci închistate, rigide, exclusiviste. Valorificarea bogățiilor cu forțe proprii fiind considerată ca un scop final al politicii economice, care necesita timp îndelungat, nu putea fi făcută în acea perioadă cu mijloacele distruse și dezorganizate de care dispunea țara după primul război mondial.

În condițiile presiunii capitalului străin, colaborarea cu acesta a fost prezentată de ideologii P.N.L. ca inevitabilă, dar ea trebuia acceptată după modalitățile prescrise de capitalul „național" și în folosul acestuia. Faptul se reflectă chiar în programele economice ale acestui partid[61]. În acest spirit, chiar în februarie 1922,

---

politica ei economică. Partizan al întăririi prieteniei noastre cu marii aliați, N. Iorga recomanda să se deschidă porțile concursului economic dat de adevărații prieteni ai țării și să se închidă acelor națiuni care manifestă tendință de acaparare sau dorința de tutelă asupra României. (N. I o r g a, *La situation politique de la Roumanie d'après sa Constitution*, în „l'Année politique française et étrangère", an II (1926), fasc. 1, p. 43—44).

[56] Remanierea ce i s-a făcut în 1923 avea la bază tocmai necesitatea de a „uniformiza" atitudinea marii burghezii față de capitalul străin. Remanierea n-a putut ascunde cele două tendințe față de capitalul străin.

[57] Ideea necesității cooperării cu capitalul străin este subliniată de Vintilă Brătianu și la Londra („Adevărul", 1 și 8 iulie 1923).

[58] *Viața și opera lui Vintilă I. C. Brătianu...*, p. 417—418.

[59] *Ibidem*, p. 442—443.

[60] *Naționalismul economic și doctrina partidelor politice...*, p. 58.

[61] În programul din 27 noiembrie 1921, fixîndu-și ca principiu „întărirea națională a poporului român", se prevede în domeniul politicii economice dezvoltarea bogățiilor țării prin munca, inițiativa și capitalurile românești. O asemenea politică — precizează programul amintit — „nu înlătură conlucrarea capitalului străin, dar ea vrea cu aceste capitaluri, raporturi de cinstită și frățească conlucrare, iar nu legături de asuprire sau de acaparare, primejdioase suveranității naționale,

Vintilă Brătianu a expus într-un referat politica financiară a statului. Într-un raport către membrii guvernului, de la sfîrşitul anului următor, el a subliniat că punerea în valoare a bogăţiilor naţionale era legată de nevoia de a înzestra România întregită. Refacerea economiei a fost considerată de o importanţă cu totul secundară faţă de nevoile impuse de desăvîrşirea constituirii statului naţional român [62]. Programul economic expus de Vintilă Brătianu la sfîrşitul anului 1923 sublinia că în cadrul politicii de stat şi a intereselor economiei naţionale, România avea „nevoie şi chiar folos de participarea capitalului din afară. Sînt atîtea înzestrări noi de făcut pentru programul cel mare de stat, încît ar fi o greşeală de a absorbi în îndeplinirea lor tot disponibilul din ţară, chiar cînd el ar fi suficient" [63]. Capitalul străin — sublinia el în continuare — „trebuie atras în cadrul programului ce ne convine, îndeosebi pentru plata în străinătate a instalaţiilor pentru noile întreprinderi" [64]. Vintilă Brătianu făcea o diferenţiere a capitalului străin, potrivit unor criterii distincte de întrebuinţare: pe de o parte, cel de care are statul nevoie pentru înzestrarea lui şi căruia să i se permită accesul în noile lucrări, pe de altă parte, cel necesar participării în minoritate la punerea în valoare a bogăţiilor naţionale [65].

Venirea capitalului străin trebuia legată de finanţarea lucrărilor mari, avînd în schimb avantajul unei pieţe mari, rentabilitate pentru propria lui producţie şi participare. „Principiul colaborării — arată Vintilă Brătianu în programul amintit — trebuie să fie ca instituţia să aibă caracter real naţional, în care iniţiativa străină participă în rolul ei adevărat util, adică pentru utilaj, pentru educarea personalului naţional prin experienţa ce au şi pentru capitalul ce lipseşte şi care îndeosebi este cerut pentru plăţile din afară" [66].

Concepţia despre raportul dintre capitalul „naţional" şi cel străin în valorificarea bogăţiilor ţării a fost exprimată şi în memoriul adresat străinătăţii de către Vintilă Brătianu în 1924. Programul necesita lucrări ce se puteau executa în ţară cu mîna de lucru şi cu materii prime indigene, ca şi maşini, utilaj şi materii prime pe care ţara nu le poseda şi pe care trebuia să le procure pe pieţele străine. Participarea străină — se subliniază în memoriu — trebuie să se efectueze sub formă de avansuri financiare pentru a acoperi lucrările ce se execută în ţară, dar partea cea mai importantă a aportului străin trebuie să se facă prin livrări în natură (materiale pentru căi ferate, utilaj pentru valorificarea căderilor de apă, a docurilor şi porturilor, material pentru exploatarea minelor, pădurilor, maşini şi instalaţii pentru industrie, produse semifabricate). Autorul memoriului caută să convingă străinătatea de avantajele reciproce care puteau rezulta din colaborarea capitalurilor „naţionale" cu cele străine.

Principiul conlucrării cu capitalul străin, fără a dăuna interesului şi suveranităţii naţionale, fără ca România să fie tratată ca o colonie [67], a fost susţinut şi de alţi politicieni. I. G. Duca arăta că naţionalismul economic nu exclude „colaborarea cu străinătatea. Dimpotrivă, el o reclamă ca o nevoie şi ca un stimulent. Naţionalismul economic ştie că ziduri chinezeşti nu se pot înălţa, că infiltraţiunea

---

care ar lăsa poporul român sărac în una din cele mai binecuvîntate ţări din Europa. Conlucrarea noastră cu străinătatea trebuie să fie întemeiată pe acordul intereselor respective, pe comuna încredere şi pe cuvenita remunerare a muncii şi priceperii fiecăruia sub preocuparea stăpînitoare a intereselor obşteşti şi ale economiei naţionale române" (Biblioteca centrală de stat, Fond St. Georges, P.N.L., Programe şi declaraţii, 1863—1933, Pachet XLV, dos. 4, f. 65).

[62] Arh. st. Bucureşti, Fond Casa regală, dos. 9/1923, f. 3.

[63] Ibidem, f. 7.

[64] Ibidem.

[65] Ibidem.

[66] Ibidem, f. 8.

[67] D. D r ă g h i c e s c u, *Evoluţia ideilor liberale*, Bucureşti, 1921, p. 26.

capitalurilor străine e fatală şi necesară", că totul se reduce la căutarea acelor formule de organizare care „să înlăture acapararea unora şi sugrumarea celorlalţi" [68].

Această invitaţie o fac liberalii capitalului străin chiar în timpul în care deputaţii erau chemaţi să voteze legea minelor — dezideratul principal al politicii „prin noi înşine". „Cine vrea să vie la noi e liber — spunea unul din deputaţi în şedinţa din 17 iunie 1924 a Senatului —, dar să ştie că e la noi acasă" [69]. Capitalul „naţional" urmărea prin aceasta să i se recunoască dreptul de stăpîn în România. „Spunem şi astăzi — arăta în aceeaşi şedinţă Tancred Constantinescu —, ca şi pînă acum, şi trebuie să fim pentru capitalul străin. Este bine să-l lăsăm să vină, să-l tratăm bine şi să-i dăm tot concursul. Însă, în acelaşi timp, se cuvine ca noi să îndrumăm tot ceea ce este românesc, capital, energie, muncă spre industrie, spre industria producătoare şi în acelaşi timp utilă dezvoltării ţării româneşti" [70]. Acelaşi om politic burghez, în şedinţa din 26 iunie 1924 a Camerei, arăta că „trebuie să menajăm capitalul străin, să-l facem să vină în ţară şi să-i dăm posibilitatea să cîştige cît mai mult, să-l punem în condiţiuni egale cu cel românesc, să-i acordăm toate menajamentele cu putinţă; să nu avem nimic contra lui, nici noi, nici toate guvernele din ţara românească" [71]. Prin aceasta însăşi marea burghezie căuta să lege capitalul „naţional" de cel străin în procesul valorificării bogăţiilor ţării şi a exploatării poporului român.

Căutînd să sintetizeze principiile care au stat la baza elaborării legii minelor, Tancred Constantinescu a arătat că aceasta este produsul judecăţii de a se lua o măsură care să ţină cont de capitalul străin, de munca străină, de drepturile cîştigate, de necesitatea de a menaja şi apăra pe străini, să apere şi să îndrume capitalul şi energia naţională spre industrie, spre profiturile mari pe care le oferă această ramură a economiei. Marea burghezie a dorit să introducă prin legea minelor capitalul „naţional" în întreprinderile finanţate de străini, solicitînd în acest scop să se realizeze un raport direct între cele două capitaluri.

Programul P.N.L. de a favoriza capitalul „naţional" în valorificarea bogăţiilor ţării, ca şi legislaţia elaborată în acest scop, îndeosebi legea minelor, au îndîrjit capitalul străin, care n-a ezitat să exercite presiuni asupra României şi chiar să intervină în treburile ei. Temerile capitalului străin au scăzut însă pe măsură ce acesta a constatat că marea burghezie din România s-a convins că nu poate realiza integral, fără colaborarea cu capitalul străin, programul economic elaborat în spiritul politicii „prin noi înşine". Presiunile capitalului străin, împotriva cărora a luptat şi marele diplomat Nicolae Titulescu [72], şi mijloacele insuficiente de care dispunea marea burghezie pentru a-şi aplica programul economic, au determinat modificarea legii minelor. De la prevederea că activitatea în industria de petrol era permisă numai societăţilor al căror capital era deţinut de cetăţeni români în proporţie de 60%, sau a celor care îşi asumau obligaţia să ajungă la respectarea

---

[68] I. G. Duca, *Doctrina liberală*, în *Doctrinele partidelor politice*, Bucureşti, 1923, p. 105.

[69] *Legea minelor cu expunere de motive...*, p. 220.

[70] *Ibidem*, p. 222.

[71] *Ibidem*, p. 484; Al. Topliceanu, *Bogăţiile României şi capitalul străin*, în „Democraţia", an. XV (1927), nr. 7—8, p. 94.

[72] N. Titulescu s-a ridicat plin de curaj împotriva monopoliştilor străini care se străduiau să obţină pe căi înrobitoare un plasament sigur şi avantajos pe piaţa românească. În centrul atenţiei marelui nostru diplomat a stat în acei ani efortul de a dejuca manevrele prin care magnaţii străini încercau fie să micşoreze cursul leului şi al diferitelor valori româneşti la bursa internaţională, fie să înlăture aceste valori de la bursele din Londra, Paris sau New York, pentru a impune guvernului român să renunţe la politica „prin noi înşine", care îngrădea oarecum penetraţia capitalului străin în România (Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Bucureşti, 1966, p. 135—136).

acestei prevederi în termen de 10 ani, ca şi aceea care preciza că preşedintele consiliului de administraţie şi membri ai comitetului de cenzori să fie români s-a ajuns, în 1925, la clauza potrivit căreia se acordau avantaje egale tuturor societăţilor care aveau cel puţin 50,1% din acţiuni deţinute de cetăţeni români [73].

Unii liberali au avut în vedere chiar crearea unui regim de perfectă egalitate între cele două capitaluri [74]. Pe această cale, capitalul liberal, care se manifesta în numele celui „naţional", cerea să i se recunoască dreptul de a-şi spori participaţiile la exploatarea bogăţiilor patriei. Programul P.N.L. din 1926 specifică şi mai clar interesul de a continua opera de îndrumare şi de întărire a economiei naţionale pe temeiul participării cuvenite a muncii şi capitalului românesc. În cadrul unei politici de colaborare, programul prevedea şi dorinţa de a constata venirea capitalurilor străine cu scopul de a grăbi dezvoltarea ţării [75]. Prin urmare, politica „prin noi înşine", calificată ca expresie a naţionalismului economic — manifestare comună majorităţii statelor în perioada de după primul război mondial — nu reflectă ostilitatea faţă de capitalul străin.

*

„Naţionalizările", legea minelor, protecţionismul vamal, încurajarea factorilor de valorificare a bogăţiilor ţării ş.a., ca puncte de sprijin în înfăptuirea politicii „prin noi înşine", au reuşit să dezvolte şi consolideze dominaţia marelui capital, fără ca acesta să pornească o luptă hotărîtă împotriva capitalului străin. Contemporanii lucizi au subliniat în legătură cu aceasta că orice întărire a capitalului „naţional" era de preferat penetraţiei libere a capitalului străin, care secătuia bogăţiile şi crea pericolul pentru înrobirea economică a ţării.

Menţinînd în cursul perioadei de stabilizare relativă a capitalismului, cu o întrerupere de 15 luni în anul 1926/1927, guvernări liberale la conducerea statului, capitalul „naţional" şi-a putut crea cadrul juridic pentru întărirea dominaţiei lui

Politica „prin noi înşine", care conţinea în sine tendinţa spre o industrializare, spre emanciparea capitalului naţional, era mai puţin evidentă în dinamizarea ramurilor de bază ale economiei (industria constructoare de maşini, industria energetică, industria chimică ş.a.). De fapt, politica „prin noi înşine" nu constituia un program fundamental de dezvoltare economică, nu urmărea anumite direcţii ale dezvoltării economiei naţionale, anumite ramuri de bază care să asigure într-o măsură covîrşitoare consolidarea potenţialului economic, cum ar fi industria grea, pilon al independenţei economice a ţării. Ea nu dădea soluţii asupra modului în care se putea dezvolta industria şi agricultura [76]. Industria românească se baza pe o tehnică obţinută din import, fapt care păstra ţara într-o anumită dependenţă faţă de statele avansate din punct de vedere economic. Aceasta a constituit încă o frînă în calea aplicării politicii „prin noi înşine". Volumul redus al schimburilor dintre oraş şi sat, rolul încă destul de însemnat al meseriilor şi al industriei casnice, raportul slab între producţia mijloacelor de producţie şi producţia mijloacelor de consum, erau dovada că procesul de industrializare s-a realizat la un scăzut nivel în acei ani. Aceasta a determinat ca industria să nu influenţeze decît într-o

[73] *Situaţia clasei muncitoare din România...*, p. 153.

[74] T. Constantinesco, *La politique économique des richesses naturelles de la Roumanie*, în „l'Illustration économique et financière. La Roumanie". Supliment din 7 februarie 1925, p. 39; I. N. Angelescu, *Capitalul străin*, în „Generaţia Unirii", nr. 6 (25 iunie), 1929, p. 5—6.

[75] Biblioteca centrală de stat, Fond St. Georges, P.N.L. Programe şi declaraţii 1863—1933, pachet XLV, dos. 4, f. 72—73.

[76] V. Axenciuc, *Situaţia economică-socială a României în perioada 1919—1924*, în „Analele Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.", an XII (1966), nr. 4, p. 146.

mică măsură producţia agricolă. Culturile extensive practicate în ţara noastră în acei ani dovedesc cu prisosinţă această idee.

Ofensiva capitalului „naţional" în cadrul politicii „prin noi înşine", ilustrată cu precădere de legislaţia din anii 1923—1924, care subliniază efortul pentru asigurarea priorităţii capitalului liberal în exploatarea bogăţiilor ţării [77], slăbeşte în perioada următoare. Paralel cu întărirea puterii economice, asistăm în perioada 1920—1929 şi la „întărirea dominaţiei politice a marii burghezii industrial-financiare, la accentuarea caracterului reacţionar al puterii de stat burghezo-moşiereşti. Urmărind să-şi asigure maximum de profit, clasele dominante şi imperialiştii străini intensifică exploatarea maselor populare, restrîng drepturile şi libertăţile democratice" [78].

Venirea la putere în 1928 a partidului naţional-ţărănesc a întrerupt eforturile marii burghezii române, făcute în primul deceniu de după război, de a întări poziţiile capitalului „naţional". Lupta pentru independenţă economică, reflectată în politica „prin noi înşine", nu putea fi condusă efectiv de nici una din grupările şi partidele burgheze fără sprijinul maselor. Fiind slabă din punct de vedere economic, marea burghezie nu putea înfăptui un deziderat atît de major fără ajutorul poporului, iar încercarea de a obţine o reală independenţă economică era de la început sortită eşecului, deoarece marea burghezie acceptase sub presiunea capitalului străin şi a unor factori interni, axaţi pe lozinca „porţilor deschise", o conlucrare cu capitalul străin. Noul guvern a inaugurat politica „porţilor deschise", care pînă atunci fusese în „opoziţie". Noua formulă, ca şi legea minelor din 1929, pe frontispiciul căreia naţional-ţărăniştii au trecut „libertate deplină capitalului străin", au înlesnit pentru o perioadă adîncirea dependenţei economice a României faţă de finanţa occidentală. În acele condiţii, Ştefan Zeletin, înţelegînd tragismul doctrinei economice a partidului naţional-ţărănesc, scria că politica „prin noi înşine" n-a murit şi dacă se află în această perspectivă, ucigaşii sînt cei ce au născut-o. Lozinca „prin noi înşine" nu poate să moară — declara Zeletin, căutînd să ţină sus stindardul demnităţii naţionale a burgheziei — fiindcă n-a murit nici procesul istoric de afirmare a forţelor naţionale"; ea va muri „cînd va înceta spiritul de conservare a naţiunii române" [79].

„Prin noi înşine", înteleasă ca o formulă elastică, de colaborare condiţionată cu capitalul străin, ca o politică ce nu se reducea numai la atitudinea faţă de capitalul străin, ci avea în vedere refacerea şi dezvoltarea economiei prin valorificarea bogăţiilor naturale, a fost repetată de liberali şi de teoreticienii lor şi după retragerea în „opoziţie", ca şi de unele guverne liberale care au urmat, fără însă a mai putea polariza partizani în măsura în care a reuşit în anii 1922—1928 [80].

---

[77] Costin C. Kiriţescu, *Sistemul bănesc al leului şi precursorii lui*, vol. II, Ed. Acad. R. S. România, 1967, p. 295.

[78] Nicolae Ceauşescu, *op. cit.*, p. 28..

[79] Şt. Zeletin, *Prin noi înşine...*, p. 114.

[80] Pentru perioada de după criza economică 1929—1933, politica „prin noi înşine" va forma obiectul unui alt studiu.

ȘTEFAN PASCU, *Marea Adunare națională de la Alba Iulia — încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*. Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj, 1968, 395 p. + anexe, rezumate în limbile franceză, engleză, rusă și germană, indice general și figuri în afară de text.

Încununare a unei munci îndelungate, desfășurate cu pasiune și cu o rară erudiție, *Marea Adunare națională de la Alba Iulia* ne este înfățișată astăzi nu ca un simplu eveniment, oricare i-ar fi importanța și semnificația, ci ca un rezultat firesc, necesar și obiectiv al unor veacuri de strădanii, eforturi și lupte „dramatice și eroice" ale poporului român, în totalitatea lui. În lucrarea sa, profesorul de la Cluj, care și-a adăugat o operă capitală la prestigioasa sa activitate pe tărîmul istoriei, ne oferă o veritabilă frescă a acestei lupte.

Așa cum subtitlul o sugerează, lucrarea își propune — și reușește pe deplin — să fie o relatare, bine dozată și echilibrată, a împrejurărilor în care a fost generată și s-a impus *ideea* de unitate, a formelor sub care s-au manifestat *tendințele* și a *luptei* deschisă, conștientă și activă pentru desăvîrșirea actului care avea să dea profil și consistență națiunii.

Cu perspectiva și viziunea ce ți-o conferă nu numai stăpînirea materialului istoric, ci și pasiunea pentru obiectul cercetării, autorul, urmărind apariția, impunerea și realizarea ideii de unitate, studiază — în fond — una din constantele dezvoltării noastre istorice. Modul de tratare îi îngăduie să surprindă aspectele intime ale faptelor și evenimentelor. Continuu, autorul intervine cu aprecieri și judecăți de valoare care aruncă o lumină nouă asupra împrejurărilor deja cunoscute, restituie oamenilor și faptelor, adevăratele atribute pe care istoria nepărtinitoare le conferă.

Cercetîndu-se *premisele unității de stat a românilor*, sînt reliefați factorii care au generat conștiința de neam, conștiința populară, colectivă. Analiza îngăduie să se demonstreze, convingător, că „înaintea învățaților străini și români, originea sa română și a limbii sale a fost prezentă în conștiința poporului român... prioritatea este fără îndoială în favoarea conștiinței colective față de cunoștințele cărturărești, că acestea din urmă sînt tributare conștiinței populare și nu invers. Conștiința populară, cunoscută nemijlocit prin scrierile evului mediu, a obținut apoi, prin intermediul acestora, o largă circulație în toată Europa, pentru a fi apoi receptată de cronicarii români ai veacului al XVII-lea din două surse simultane: din cea populară ce se păstra tot mai vie și din cea cărturărească pe care aceștia o cunoscuseră la școlile umaniste, unde-și făcuseră studiile" (p. 14—15).

În continuare, relatîndu-se împrejurările în care s-a înfăptuit și semnificația Unirii sub Mihai Viteazul și punctîndu-se elementele care probează întărirea conștiinței de neam în secolul al XVII-lea, se urmărește procesul de *formare a națiunii române și importanța acestuia în dezvoltarea tendințelor de unitate a poporului român*.

Reliefîndu-se coordonatele istorice în contextul cărora conștiința de neam se transformă în conștiință națională, autorul reconstituie amplul tablou al perioadei de pînă la revoluția de la 1848, dominată de lupta pentru unitate. Cu un echilibru și o pondere remarcabile sînt fixate rolul și contribuția în afirmarea

acestui proces istoric a unor personalități ca Inochentie Micu sau a unor evenimente așa cum au fost răscoala lui Horea sau mișcarea revoluționară a lui Tudor Vladimirescu. De asemenea, schițînd liniile esențiale ale luminismului românesc și dezvoltarea explozivă a ideologiei naționale în prima jumătate a secolului al XIX-lea, autorul explică firesc aspectele sub care s-a manifestat lupta națională în timpul revoluțiilor de la 1848 și locul pe care problema unității l-a ocupat în programele revoluționare.

La fel de organic și unitar, condiționată de trecut și deschizînd largi perspective spre împlinirea viitoare, ne este înfățișată și *Unirea Principatelor și însemnătatea ei în desăvîrșirea unității de stat*. Cu cel de al cincilea capitol, care tratează *Lupta pentru desăvîrșirea unității de stat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea*, ritmul devine mai viu, tensiunea emoțională mai mare, desfășurarea evenimentelor mai dramatică.

Cu o măiestrie care-i este proprie și într-o gradație care solicită și chiar impune, în același timp, participarea totală a cititorului la evenimente, pe linia reliefării continui a luptei pentru unitate, este redată reacția românilor împotriva dualismului și semnificația majoră a mișcării memorandiste, acea admirabilă pagină a istoriei noastre naționale. Reliefarea atașamentului popular la cauza națională, a sentimentelor de unitate deplină manifestate de românii de pe ambele versante ale Carpaților, se face în pagini remarcabile, dense, cu un înalt conținut științific, patriotic și educativ. În același timp, autorul face aprecieri subtile, deosebit de interesante, de natură să precizeze poziția cercurilor conducătoare și a oamenilor politici din România față de lupta națională, în care era angajat poporul român în totalitatea lui. De asemenea, sînt creionate portretele viguroase ale conducătorilor luptei politice a românilor din Transilvania.

În ultimele trei capitole, care tratează *Intensificarea luptei pentru autodeterminare și unitate de stat în primele două decenii ale secolului al XX-lea*, *Desăvîrșirea statului unitar român* și *Marea Adunare națională de la Alba Iulia*, sînt relatate pe larg împrejurările economice, sociale și politice în care s-a realizat actul desăvîrșirii statului unitar național.

Se scoate în evidență activitatea Partidului Național, raporturile acestuia cu masele populare și cu social-democrația, tactica uzitată și eficiența acesteia. Se discută problema *Federalizării*, intențiile cercurilor politice din capitala Habsburgilor și poziția românilor. Autorul face distincție între poziția radicalilor, care propuneau autodeterminarea pe calea luptei deschise, a eliberării „numai prin noi înșine" (p. 233), a moderaților care, din rațiuni de natură tactică nu susțineau fățiș ideea autodeterminării ci se pronunțau pentru colaborarea cu cercurile din jurul lui Fr. Ferdinand, acțiune considerată drept o etapă intermediară, ce trebuia să se încheie cu înfăptuirea unității politice. De asemenea, este indicată și poziția acelora — puțini la număr —care militau pentru o colaborare în sens de subordonare a intereselor românilor — a celor din imperiul Austro-ungar și a celor din România — intereselor habsburgice, în cadrul unei federații de state (p. 236). Se face, cu acest prilej, o judicioasă limitare a curentelor, o justificare și o creionare atentă a atitudinilor. Se subliniază rolul „Tribunei", al „Românului" și al „Luceafărului", tactica celor grupați în jurul acestora și semnificația pe care românii — în lupta lor pentru unitate — o acordau Blajului și Albei Iulii, simbol — peste veacuri — a statorniciei, a voinței de luptă și libertate a poporului.

Autorul nu este un simplu comentator al evenimentelor; acestea nu sînt doar înregistrate. Sînt făcute aprecieri și generalizări care subliniază evenimentul sau acțiunea, îi justifică sensul, îi stabilește legăturile și-i afirmă eficiența și dezvoltarea (p. 238). De asemenea, sînt creionate portretele unor conducători ai luptei românilor din Transilvania. Observațiile se fac cu prilejul împrejurărilor concrete, cînd atitudinea este definitorie pentru caracterul personalității și năzuințele acesteia.

Este analizată cu atenție interdependența dintre politica României și lupta românilor din Transilvania, în cursul căreia este fixată clar, fără echivoc, poziția factorilor responsabili ai politicii românești față de problema unității depline (p. 239).

Analiza judicioasă îi îngăduie autorului să desprindă valoarea declaraţiilor de loialitate sau de neamestec izvorîte, de multe ori, din necesităţi stringente de ordin politic.

Considerînd starea generală de spirit din preajma războiului, varietatea formelor şi proporţiile luptei de eliberare, atmosfera de tensiune şi de înalt patriotism, autorul subliniază — generalizîndu-şi observaţiile — oportunismul sau inconsistenţa tuturor ideilor străine spiritului şi năzuinţelor naţionale: „În condiţiile unei asemenea potenţări a ideii naţionale — notează acesta, pe linia celor însemnate mai sus — a unei atari ofensive împotriva opresiunii şi nedreptăţii, declaraţiile de loialitate faţă de monarhie, pledoariile cu privire la necesitatea sprijinului Imperiului habsburgic — socotit drept chezăşia existenţei poporului român dintr-o parte şi alta a Carpaţilor — ideea puternicii Austrii Mari, care să-şi întindă dominaţia asupra României libere, suna fals, nu găseau nici o rezonanţă în cercurile politice şi cu atît mai puţin în masele populare" (p. 242).

Sînt consemnate declaraţiile emoţionante ale unor fruntaşi ai vieţii politice şi sociale româneşti în favoarea Unirii. Le-am nota pe cele ale lui N. Titulescu, M. Gh. Bujor şi Take Ionescu (p. 261—263). Este reliefată lupta prizonierilor români pentru constituirea unei armate eliberatoare. Totodată, se fixează cadrul general, insistîndu-se asupra combinaţiilor diplomaţiei europene, departe de a favoriza lupta şi sacrificiile poporului român.

Sînt urmărite şi reliefate împrejurările în care burghezia română din Transilvania se alătură mişcării generale a muncitorimii şi ţărănimii. Reluarea activităţii P.N.R., — consideră autorul — reprezintă, în mare măsură, meritul social-democraţilor români. Acestei iniţiative i se datoreşte şi reînceperea colaborării, la începutul lunii octombrie 1917, dintre reprezentanţii C. C. Român al P.S.D., şi cei ai Comitetului executiv al P.N.R., (p. 288, 317, 321 etc.).

Sînt surprinse cele mai semnificative aspecte care îngăduie generalizări de mare eficacitate asupra luptei românilor din interior şi din afara hotarelor ţării. De asemenea, sînt redate tratativele, cu conţinut dramatic, dintre reprezentanţii românilor şi cercurile conducătoare maghiare.

Declaraţia din 2 octombrie 1918, citită în parlamentul de la Budapesta, prin care românii s-au declarat liberi, a contribuit, consideră pe drept autorul, la grăbirea procesului de lichidare a unui regim despotic şi opresiv (p. 327), constituind un exemplu ferm pentru celelalte popoare asuprite.

Cu o emoţie reţinută sînt înfăţişate evenimentele care au precedat Marea Adunare Naţională, condiţiile în care prin voinţa şi forţa revoluţionară a maselor, Transilvania a fost organizată ca Ţară Românească (p. 337 şi urm.). Fiecare zi marca o biruinţă, aducea o clarificare, reprezenta un pas spre întruparea năzuinţelor. Zilele erau aidoma anilor; se împlineau speranţe şi se încununau lupte seculare: „Cele 10 zile ce despart convocarea de întrunirea marii adunări naţionale — încheie autorul, după descrierea faptelor în plenitudinea şi semnificaţia lor — au fost cele mai entuziaste, cele mai înfrigurate şi mai emoţionante din istoria românilor din Transilvania şi chiar a întregului popor român... Nimeni şi nimic nu mai putea înăbuşi acest entuziasm, această voinţă hotărîtă de înfrîngere a oricăror obstacole, cu preţul vieţii chiar, pentru proclamarea unirii" (p.360).

Dovedind o remarcabilă familiarizare cu cele mai intime aspecte ale problemei, autorul, cu ponderea ce i-am subliniat-o, oferă răspunsuri şi soluţii limpezi. Reţinem explicaţia cu privire la semnificaţia cerinţelor socialiştilor cu privire la republică, din preajma Adunării. Această cerinţă — se consideră, pe drept — exprima dorinţa sinceră de a se asigura muncitorimii condiţiile cele mai bune de viaţă şi muncă. Zvonurile tendenţioase, care urmăreau să falsifice atitudinea reală a socialiştilor, a primit riposta chiar din partea acestora (p. 366).

Autorul insistă asupra faptului că maniera în care poporul român şi-a impus dorinţa de viaţă liberă şi independentă îl detaşează de celelalte popoare. Românii şi-au hotărît viitorul nu într-un cadru restrîns, doar printr-o declaraţie în parlament, ci într-o mare adunare naţională reprezentativă (p. 382) Întreaga expunere verifică

concluzia în conformitate cu care unirea Transilvaniei n-a fost un dar al tratatelor de pace. Acestea n-au făcut decît să consemneze o realitate, întemeiată pe voinţa hotărîtă a întregului popor român (p. 393).

Atmosfera în care au decurs alegerile de delegaţi şi în care s-a desfăşurat Marea Adunare Naţională este veridic redată, prin folosirea judicioasă a unui bogat şi variat material documentar. Mărturiile sînt emoţionante. Ele dezvăluie înalte manifestări de curaj şi patriotism. „...Se săvîrşi astfel — consemnează autorul, în încheierea lucrării sale — prin chibzuinţa matură a unui popor, chemat să-şi hotărască soarta, cel mai însemnat act din istoria milenară, dramatică şi eroică a poporului român. Lepădînd resentimentele şi necazurile acumulate zi de zi, veacuri de-a rîndul, poporul român se înfăţişa înaintea lumii mîndru, hotărît, senin şi chibzuit, dînd uitării, în clipele mărețe, suferinţele îndurate, nedreptăţile suferite, chemînd la marele praznic pe toţi cei cu care era sortit să trăiască şi să muncească. Se dovedea un popor vrednic de marile înfăptuiri" (p. 379).

Cartea este un veritabil monument, închinat — aşa cum autorul a dorit-o — „tuturor celor ce au năzuit, au militat şi s-au jertfit pentru desăvîrşirea statului unitar român", o operă care restituie poporului semnificaţiile actuale ale luptei sale seculare pentru dreptate şi unitate. Ea reprezintă un preţios instrument pentru specialişti, întrunind toate atributele unei lucrări de mare ţinută: informaţie bogată şi variată, interpretare subtilă, viziune largă, spirit critic, stil sobru, ponderat şi — în acelaşi timp — la îndemîna unui public larg. Prin tonalitatea la care a fost scrisă, prin limpezimea, frumuseţea şi puterea sugestivă a stilului, prin calitatea materialului, ea reprezintă, totodată, un instrument de autentică educare patriotică.

Sîntem recunoscători Universităţii clujene pentru preţiosul dar ce ni l-a oferit.

Gh. Platon

DESĂVÎRŞIREA UNIFICĂRII STATULUI NAŢIONAL ROMÂN. UNIREA TRANSILVANIEI CU VECHEA ROMÂNIE. Ed. Acad. R. S. R., Bucureşti, 1968, p. 516.

Apariţia recentă a acestei lucrări reprezintă, putem spune, o importantă realizare editorială. Volumul **Desăvîrşirea unificării statului naţional român,** închinat semicentenarului unirii Transilvaniei cu România, este rodul activităţii unui colectiv de cercetători de sub conducerea profesorilor universitari Miron Constantinescu şi Ştefan Pascu. Autorii, cunoscuţi pentru cercetările lor de istorie a Transilvaniei, au reuşit să realizeze, în volumul pe care încercăm să-l prezentăm, un tablou mai mult decît convingător în legătură cu lupta constantă a românilor pentru unitate deplină.

Astfel, volumul este deschis prin studiul profesorului universitar Ştefan Pascu care pune în discuţie unele probleme deosebit de interesante cum ar fi acelea referitoare la unitatea etnică a românilor sau la procesul de constituire a naţiunii române. În acelaşi timp, se insistă asupra principalelor momente care au evidenţiat, în mod pregnant, năzuinţa românilor de a-şi înfăptui unitatea politică. Partea cea mai mare a lucrării este închinată luptei pentru unitatea politică din primele decenii ale secolului al XX-lea. Din cercetarea capitolelor referitoare la perioada cuprinsă între anii 1905—1918, se pot desprinde cîteva probleme, deosebit de interesante, în legătură cu lupta pentru unitatea politică. Aşa, spre exemplu, cercetătorul C. Nuţu, studiind reluarea activismului politic, subliniază faptul că, după 1905, întreaga luptă de eliberare naţională a românilor din Transilvania, puternic sprijinită de fraţii lor din vechea

România, era dominată de năzuinţa spre unire pe care nici o stavilă din lume nu o mai putea opri.

Interesante ni se par şi informaţiile furnizate de I. Gheorghiu, informaţii care atestă preocuparea cercurilor conducătoare din vechea Românie în ceea ce priveşte pregătirea terenului pentru înfăptuirea unirii. Încheierea tratatului secret cu Rusia ţaristă, în octombrie 1914, susţine autorul, se înscrie pe linia acestor preocupări. În alte capitole ale lucrării, C. Nuţu şi I. Gheorghiu se ocupă de lupta pentru unire desfăşurată de români în străinătate (Rusia, Franţa, Italia, S.U.A.) iar V. Popeangă şi I. Kovacs evidenţiază locul luptei ţărănimii şi soldaţilor români transilvăneni în prăbuşirea monarhiei austro-ungare. Tabloul luptei pentru unire este completat, în mod fericit, de Al. Porţeanu, care subliniază importanţa contribuţiei adusă de mişcarea muncitorească şi socialistă din Transilvania la înfăptuirea acestui deziderat major al întregii naţiuni.

Înfăptuirea unităţii politice ar fi greu de înţeles fără cunoaşterea rolului culturii naţionale în pregătirea terenului necesar pentru realizarea acestui act de mare importanţă istorică. De aceea, nu este întîmplător faptul că, în cadrul volumului pe care îl prezentăm, a fost inclus un capitol special în care se analizează locul culturii naţionale în lupta pentru unitatea politică. Acest capitol, semnat de V. Curticăpeanu, constituie, în esenţă, un cald omagiu adus oamenilor de cultură care şi-au închinat întreaga lor activitate înfăptuirii unirii.

Unirea Transilvaniei cu România, acest ideal pentru care au luptat atîtea generaţii, a fost înfăptuită, pentru totdeauna, la 1 decembrie 1918. Evenimentele care au precedat această zi măreaţă, precum şi acelea legate de pregătirea impunătoarei Adunări naţionale de la Alba Iulia, ne sînt evocator prezentate într-un interesant capitol, datorat profesorului universitar Miron Constantinescu. Pentru a da o imagine cît mai exactă asupra furtunosului an 1918, se impunea, fireşte, precizarea poziţiei naţionalităţilor faţă de Unire. L. Bányai şi C. Göllner s-au străduit să elucideze această problemă, care face obiectul ultimului capitol al lucrării.

V. Russu

NICOLAE STOICESCU: *Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV—XVII)*. Ed. Acad. R.S.R., Buc. 1968, 315 p.

Organizarea statelor româneşti în epoca feudală a stat dintotdeauna în atenţia istoriografiei noastre. Istoricii din trecut au studiat diferite aspecte privind domnia şi prerogativele ei, sfatul domnesc şi atribuţiile sale, dregătoriile şi evoluţia lor etc. Această preocupare este prezentă şi în istoriografia actuală care continuă cercetarea organizării statale în feudalism prin prisma noii teorii şi metode istorice. În plus, în etapa actuală, pe măsura publicării izvoarelor, în primul rînd a documentelor, s-a creat şi posibilitatea unei tratări de ansamblu a cărei lipsă se făcea tot mai simţită. Unei asemenea necesităţi răspunde şi lucrarea pe care o prezentăm. Ea a fost concepută în două părţi. În prima parte este studiat sfatul şi divanul domnesc, iar în cea de a doua sînt cercetate marile dregătorii.

Partea I cuprinde şase capitole în care autorul se ocupă de contribuţia istoriografiei mai vechi şi a celei actuale la elucidarea diferitelor aspecte privind tema în discuţie, de terminologia sub care sînt cunoscute sfatul, divanul şi membrii lor. Se studiază apariţia, evoluţia, organizarea sfatului şi divanului domnesc ca şi relaţiile dintre domn şi sfatul domnesc. Sînt cercetate, de asemenea, atribuţiile sfatului, divanului domnesc şi ale membrilor lor, veniturile şi abuzurile dregătorilor. Sfatul domnesc al Ţării Româneşti şi Moldovei, remarcă autorul pe baza cercetării amă-

nunţite a izvoarelor, se aseamănă, în ce priveşte organizarea şi evoluţia, cu instituţiile corespunzătoare din statele medievale europene, păstrînd însă şi caracteristici specifice situaţiei de la noi. Apariţia sfatului domnesc şi a dregătorilor, arată N. Stoicescu, constituie două procese diferite „sfatul domnesc putînd să existe şi înaintea dregătoriilor". Explicaţia trebuie căutată în faptul că la început sfatul domnesc era compus mai ales din marii boieri, care nu ocupau dregătorii, şi care erau membri ai sfatului în calitatea lor de mari proprietari feudali. În a doua jumătate a secolului al XV-lea, situaţia s-a schimbat. O dată cu întărirea puterii centrale, boierii fără dregătorii au fost înlocuiţi cu dregătorii domnului. La începutul secolului al XVI-lea, precizează autorul, sfatul era format numai din dregători, situaţie care se va menţine şi în secolul următor. În acest secol, al XVII-lea, se produc unele schimbări şi de altă natură. Acum, pe lîngă sfatul restrîns, format din dregătorii mari, apare şi un sfat mai larg „cunoscut şi sub numele de divan sau marele divan", în care intrau şi restul dregătorilor. Sfatul domnesc din sec. al XVII-lea, conchide autorul, „poate fi considerat ca fiind un stadiu intermediar între vechiul sfat, a cărui principală sarcină era îndeplinirea obligaţiilor feudale faţă de domnul ţării, şi o altă etapă superioară, în care dregătorii exercită funcţiuni din ce în ce mai specializate, specializare ce caracterizează statul modern".

În partea a II-a, formată din două capitole, sînt studiate, cum s-a mai arătat, marile dregătorii. Marii dregători sînt prezentaţi după principalele atribuţii îndeplinite. Primul capitol este rezervat dregătorilor la care predomină sarcinile de ordin public şi militar. Dregătorii la care predomină atribuţiile de ordin public (administrativ, judecătoresc, fiscal) sînt: banul, logofătul, vornicul, pîrcălabii, vistierul, armaşul, portarul, uşarul, vornicii de gloată sau de poartă (ca dregători mai mărunţi). Sînt arătate originea, evoluţia, atribuţiile şi veniturile fiecăruia în parte. La fel se procedează şi cu dregătoriile la care primează atribuţiile de ordin militar. Este vorba de spătar, hatman, aga, serdar, şetrar. Se evidenţiază întotdeauna asemănările şi deosebirile care există, în această privinţă, între Moldova şi Ţara Românească. În marea lor majoritate dregătoriile sînt aceleaşi. Sînt doar unele deosebiri în ce priveşte atribuţiile şi uneori chiar evoluţia. Aşa este situaţia *pîrcălăbiei* care a avut un rol foarte mare în Moldova. În Ţara Românească pîrcălabii au jucat un rol mai puţin însemnat, atît în sfatul domnesc cît şi în organizarea administrativă a ţării. De asemenea, sînt deosebiri şi în ce priveşte atribuţiile dregătoriei de *portar*. Spre deosebire de Moldova, unde a existat dregătoria de *portar de Suceava*, cu atribuţii militare, în Ţara Românească dregătorul cu acest nume îndeplinea atribuţii asemănătoare parţial cu cele ale uşarului din Moldova. Unele dregătorii sînt proprii doar uneia din cele două ţări româneşti. Aşa este *bănia* pentru Ţara Românească. Moldova n-a cunoscut în perioada studiată această funcţie. Aici ea a fost introdusă tîrziu, la 1695, de Constantin Duca. Un dregător care a existat numai în Moldova a fost *hatmanul*, comandant suprem al armatei.

Capitolul al II-lea al acestei părţi este consacrat dregătorilor care îndeplineau diferite atribuţii la curtea domnească. Din această categorie făceau parte dregătorii care prestau servicii personale domnului *(postelnicul şi medelnicerul)*, cei care se ocupau de aprovizionarea şi ospeţele curţii domneşti *(paharnicul, stolnicul, clucerul, slugerul, pitarul, jitnicerul)* şi dregătorul care avea grija grajdurilor domneşti *(comisul)*. Astfel grupaţi şi nu în ordinea importanţei care, subliniază autorul, nici nu este aceeaşi pentru ambele ţări, sînt prezentaţi dregătorii din această categorie. Ca şi în cazul celorlalte dregătorii şi aici se insistă asupra originei, evoluţiei, atribuţiilor şi veniturilor acestora.

Concluziile la care ajunge autorul sînt dintre cele mai interesante. El arată că majoritatea marilor dregătorii sînt menţionate pentru prima dată documentar în a doua jumătate a sec. al XIV-lea sau în prima jumătate a sec. al XV-lea şi că cele mai multe au apărut cam în acelaşi timp atît în Ţara Românească cît şi în Moldova. Asemănarea dintre organizarea sfatului şi dregătorilor celor două ţări româneşti demonstrează că „...aceasta corespundea aceloraşi necesităţi, resimţite de populaţia lor de aceeaşi origine. Organizarea politică asemănătoare a celor

două state medievale româneşti este o dovadă evidentă a legăturilor strînse ce au existat între locuitorii lor de-a lungul veacurilor".

Lucrarea lui N. Stoicescu este rezultatul unei munci de cercetare îndelungate. Ea se bazează pe un bogat material documentar, în parte inedit. Abordînd un domeniu de cercetare spinos şi controversat autorul a ştiut să dea, de cele mai multe ori, cele mai plauzibile soluţii. Cartea pe care o prezentăm constituie o realizare importantă a istoriografiei actuale; este o lucrare utilă şi necesară cercetătorilor din domeniul istoriei medievale, profesorilor şi studenţilor.

I. Toderaşcu

GH. CRONT: *Instituţii medievale româneşti. Infrăţirea de moşie. Jurătorii.* Ed. Acad., Bucureşti, 1969, 244 p.

Seria lucrărilor privind organizarea statelor feudale româneşti şi a instituţiilor medievale, elaborate de cercetătorii Institutului de istorie „N. Iorga" s-a îmbogăţit prin apariţia lucrării lui Gh. Cronţ despre *înfrăţirea de moşie* şi *jurători*. In lucrări de sinteză sau speciale au fost studiate, pînă acum, numai unele laturi privind aceste instituţii specifice Ţării Româneşti. Beneficiind de o documentare substanţial îmbogăţită datorită publicării actelor interne, autorul a întreprins o cercetare exhaustivă asupra acestor două instituţii de drept românesc.

Partea I a lucrării este consacrată originii, continuităţii şi structurii *înfrăţirii*. Autorul constată că la noi *înfrăţirea* a fost folosită încă din societatea gentilică. A continuat să fie utilizată în epoca prefeudală şi în feudalism. Ceea ce este propriu societăţii feudale româneşti, precizează Gh. Cronţ, este apariţia şi dezvoltarea *frăţiei de moşie*, necunoscută la alte popoare. Autorul reliefează de fiecare dată caracterul social al *înfrăţirii*. Bogata documentare folosită şi cercetarea atentă, profundă, l-au făcut să surprindă „...specificul românesc al practicii înfrăţirilor..." şi să respingă teza vechii istoriografii privitoare la originea străină a practicii înfrăţirilor.

În partea a II-a este analizată instituţia *jurătorilor*. După ce în primele capitole se ocupă de originile şi de practicile vechi de pe teritoriul ţării noastre, autorul rezervă un spaţiu apreciabil instituţiei jurătorilor în documentele Ţării Româneşti. Gh. Cronţ se ocupă de terminologia documentelor privitoare la jurători, de principalele categorii de jurători, de cercetarea practicii rejudecării proceselor („legea peste lege") etc.

Studierea acestei instituţii juridice după criteriul instituţiilor sociale şi nu independent de relaţiile sociale, l-au condus pe autor la concluzii care se deosebesc fundamental de cele ale vechii istoriografii. Ca şi *înfrăţirea*, se arată în concluzie, *instituţia jurătorilor* nu a fost împrumutată de la alte popoare. Originile ei trebuie căutate în „...străvechile tradiţii juridice ale populaţiilor autohtone din care s-a format poporul român..."

Cu apariţia acestei monografii, literatura română de specialitate se îmbogăţeşte cu o lucrare de profundă analiză care se adresează în egală măsură cercetătorilor din domeniul istoriei şi dreptului.

I. Toderaşcu

GEORGE EM. MARICA, IOSIF HAJOS, CĂLINA MARE, CONSTANTIN RUSU: *Ideologia generației Române de la 1848 din Transivania.* Ed. pol., București, 1968, 331 p.

La sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, pe fondul crizei feudalismului și al apariției relațiilor capitaliste, la care se adauga influențele progresiste dinafară, în țările române se afirmă cu putere ideologia națională în care își găseau ecoul viața agitată a timpului, problemele majore care se cereau rezolvate: desființarea relațiilor feudale, eliberarea și unitatea națională. Purtătorii acestei ideologii militante, progresiste, exponenți ai intereselor poporului român de pe ambele versante ale Carpaților, s-au dovedit a fi prin gînd și faptă — izvorîte din cunoașterea realității sociale a vremii — capabili de a răspunde problemelor esențiale ce stăteau în fața națiunii române. Ei au contribuit la formarea și afirmarea unei ideologii unitare, naționale care a constituit un factor de prim ordin în evidențierea caracterului unitar al revoluției române de la 1848.

Sînt cîteva considerente care subliniază interesul deosebit pe care îl prezintă studierea și sub raport ideologic a acestei perioade în care s-a plămădit România modernă. Lucrarea pe care o prezentăm, datorată unui colectiv de istorici clujeni, constant preocupați de istoria Transilvaniei — parte integrantă a istoriei poporului român, — se înscrie ca o contribuție valoroasă pe linia unei necesități resimțite în istoriografia noastră: abordarea în cadrul unor lucrări de sinteză a problemelor de ordin ideologic din preajma și în timpul revoluției de la 1848.

Ceea ce-și propun și de altfel reușesc autorii este, pe de o parte, de a reliefa specificitatea ideologiei generației pașoptiste transilvănene, ce-și găsește explicația în condițiile istorice de dezvoltare a Transilvaniei, pe de altă parte încadrarea acesteia în larga mișcare ideologică de pe ambele versante ale Carpaților — puternic mijloc de afirmare a conștiinței și unității naționale. Pe această linie, în cadrul lucrării, după prezentarea principalilor exponenți ai ideologiei transilvănene, se insistă asupra cadrului social-istoric în care ei și-au desfășurat activitatea, modalitate ce oferă posibilități multiple de reliefare a influenței școlii ardelene, a ideilor progresiste dinafară precum și legăturile strînse cu românii de peste munți.

Ni se pare deosebit de semnificativ — și în lucrare se subliniază acest fapt — rolul pe care cultura l-a avut în afirmarea și promovarea noii ideologii. Dezvoltarea culturii are loc în condițiile luptei intense pentru eliberarea națională și socială: cultura oglindește cerințele acestei lupte și în același timp contribuie la intensificarea ei. În acest sens, se evidențiază că gînditorii avansați ai epocii și-au circumscris activitatea în direcția promovării culturii naționale care oglindește firesc puternicele tendințe antifeudale ale epocii. În filozofie, artă, știință aceste trăsături s-au manifestat cu deosebită pregnanță. Un loc aparte este rezervat de către autorii presei, publicațiilor periodice care „pe lîngă că au promovat mult preocupările cărturărești... au exercitat o mare influență pozitivă și pe plan social-politic, potențînd conștiința drepturilor cuvenite românilor ardeleni, prin afirmarea neîncetată timp de un deceniu a revendicărilor lor" (pag. 161). Că este așa ne-o dovedește intensa activitate publicistică pusă în slujba realizării dezideratelor sociale și naționale, pe care autorii o analizează cu discernămînt și competență.

În ultimele capitole ale lucrării, autorii demonstrează faptul realmente constatat că aportul generației pașoptiștilor transilvăneni, la afirmarea și fundamentarea cerințelor societății din acea epocă, ce nu s-a limitat doar pe plan teoretic ci și pe cel al manifestărilor practice, politice, a fost substanțial. Acest fapt a ieșit puternic în evidență în timpul revoluției și subliniază, o dată în plus, trăsăturile dominante interne ale revoluției române de la 1848 din Transilvania. În încheierea acestei scurte prezentări, ținem să subliniem utilitatea lucrării sus amintite și contribuția ei reală la elucidarea unor probleme principale privind anul revoluționar 1848 în Țările române.

M. Timofte

NICOLAE CIACHIR: *România în sud-estul Europei. 1848—1886.* Ed. pol., Bucureşti, 1968, 220 p.+indice.

Apariţia acestei lucrări, datorată istoricului Nicolae Ciachir, prezintă importanţă şi stîrneşte un interes legitim. Ea se plasează, organic, pe linia preocupărilor existente în istoriografia noastră pentru încadrarea locului românilor în istoria universală. De aceea, iniţiativa autorului de a încerca să stabilească locul românilor în sud-estul Europei, într-o epocă frămîntată şi bogată în evenimente, trebuie salutată cu toată căldura.

Lucrarea, împărţită în şapte capitole, însoţite de o introducere şi un indice de nume şi locuri, este bazată, în mare parte, pe o interesantă documentaţie inedită. Demn de remarcat ni se pare faptul că autorul a acordat o deosebită atenţie documentelor aflate în arhivele din Belgrad, documente care completează sau precizează informaţiile utilizate pînă acum în istoriografia noastră. De asemenea, Nicolae Ciachir a căutat să valorifice informaţiile existente în lucrările istoricilor sîrbi şi bulgari, care s-au preocupat îndeaproape de perioada care face obiectul preocupărilor sale. Criteriul principal după care au fost organizate capitolele este cel cronologic. Autorul a avut în vedere cîteva momente importante din istoria ţării noastre sau, în unele cazuri, evenimente importante petrecute în Balcani. De remarcat este faptul că autorul nu a stabilit titluri pentru diferitele capitole, ci a utilizat un fel de rezumat, care cuprinde problemele principale dezbătute în fiecare parte a lucrării.

Perioada aleasă de autor, adică aceea cuprinsă între anii 1848—1886, este deosebit de complexă şi bogată în transformări, ceea ce i-a permis să surprindă laturi interesante în privinţa legăturilor permanente existente între popoarele din sud-estul Europei, care s-au sprijinit reciproc în lupta de eliberare socială şi naţională. Deosebit de pregnant a ieşit în evidenţă acest lucru în timpul revoluţiei de la 1848 şi în perioada războiului Crimeii. Revoluţia românilor şi lupta lor pentru unitate naţională a avut puternice ecouri la sud de Dunăre şi a contribuit, în mare măsură, la activizarea luptei bulgarilor şi sîrbilor, care erau dornici să înlăture dominaţia străină. Lupta românilor pentru unire şi victoria obţinută de ei, prin dubla alegere a lui Al. I. Cuza, a provocat, subliniază autorul, un puternic entuziasm în Balcani. Entuziasmul era firesc, deoarece tînărul stat naţional român era considerat, şi pe bună dreptate, un aliat de nădejde în lupta pentru libertate şi progres. Sprijinul acordat bulgarilor, care au găsit la noi o a doua patrie, este mai mult decît elocvent. Strîngerea legăturilor cu sîrbii se înscrie pe aceeaşi linie.

Unul din cele mai importante şi interesante capitole ale lucrării lui Nicolae Ciachir ni se pare capitolul IV, care se ocupă de perioada ulterioară detronării lui Al. I. Cuza. După înlăturarea lui Al. I. Cuza, situaţia României a fost extrem de dificilă. Turcia ameninţa cu intervenţia armată, iar unele puteri europene doreau chiar desfacerea Unirii. În aceste momente dificile legăturile dintre români, sîrbi, greci şi bulgari s-au strîns şi mai mult. Astfel, sîrbii, care doreau să-şi cîştige independenţa, s-au pronunţat categoric în favoarea României, căreia i-au oferit sprijin militar în caz de nevoie. În anii următori aceste legături au devenit şi mai puternice, făurindu-se chiar planuri pentru o insurecţie generală în sud-estul Europei. Tratatul de alianţă romano-sîrb din 1868, tratat asupra căruia autorul ne furnizează date interesante, se înscrie tot pe linia pregătirii luptei comune pentru independenţă.

Redeschiderea crizei orientale şi războiul din 1877—1878 constituie obiectul unui alt capitol al lucrării. Cu acest prilej, autorul se preocupă, între altele, de cauzele care au provocat răscoalele din Bosnia şi Herţegovina şi încearcă să dea unele explicaţii în legătură cu disputa iscată pe această temă în istoriografia străină. Demnă de remarcat ni se pare interpretarea dată de autor caracterului neutralităţii României. Astfel, Nicolae Ciachir apreciază că neutralitatea declarată de guvernele României a fost o neutralitate activă. Toate informaţiile documentare îndreptăţesc

această concluzie, care are o deosebită importanţă pentru înţelegerea poziţiei României faţă de evenimentele ce se desfăşurau la sud de Dunăre.

Lucrarea se încheie cu sublinierea rolului jucat de România în medierea conflictului sîrbo-bulgar din 1885. Din păcate, acest capitol nu se ridică la valoarea celor precedente. Această problemă, care a fost mai puţin studiată la noi, mai ales dacă o comparăm cu cele discutate în capitolele anterioare, merita, credem, o analiză mai amplă.

Cartea publicată de Nicolae Ciachir constituie, în esenţă, pentru noua noastră istoriografie, prima încercare de tratare monografică a problemelor legate de locul României în sud-estul Europei. Meritele lucrării sînt de netăgăduit. De aceea, avînd în vedere importanţa acţiunii întreprinse de autor, o să ne îngăduim să facem unele observaţii în legătură cu cîteva probleme discutate în cuprinsul cărţii, observaţii care, departe de a-i diminua valoarea, nu fac decît să probeze interesul cu care am urmărit-o.

Astfel, în ceea ce priveşte introducerea lucrării s-ar fi impus, credem noi, o succintă analiză asupra istoriografiei problemei. Această analiză ar fi permis evidenţierea preocupărilor continui care au existat în istoriografia noastră în ceea ce priveşte cercetarea legăturilor ţării noastre cu popoarele din Balcani. Totodată ne exprimăm regretul că lucrarea nu a fost însoţită şi de o bibliografie corespunzătoare.

V. Russu

Nr. de coli tipărite: 16

Intreprinderea poligrafică Iaşi
str. V. Alecsandri nr. 12
comanda 304

PREŢUL 10 LEI

40 554

